

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου
Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης
Τμήμα Οικονομικής & Χρηματοοικονομικής Επιστήμης

Κοινό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία»

**Η Δανειακή Πολιτική της Ελλάδος την περίοδο 1945 -
1974**

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

A.M.: 3033 2015 020 22

Κόρινθος, 2016

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Relations
Department of Political Studies and International Relations

Neapolis University Pafos
Faculty of Economics and Administration
Department of Economic & Financial Sciences

Joint Master Program on:

"Global Political Economy"

**THE LOAN POLICY OF GREECE DURING THE PERIOD
OF 1945-1974**

DIMITRIOS POLITIS

Corinth, 2016

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η πραγματοποίηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας δεν θα ήταν εφικτή χωρίς την πολύτιμη βοήθεια, ενθάρρυνση και επιστημονική καθοδήγηση του επιβλέποντα Επίκουρου Καθηγητή Σπυρίδων Ρουκανά τον οποίο ευχαριστώ από καρδιάς. Τον ευχαριστώ θερμά διότι με τη διαρκή του παρότρυνση για την ουσιαστική μελέτη των ζητημάτων που άπτονται της Πολιτικής Οικονομίας και της Οικονομικής Επιστήμης σε συνδυασμό με τις κατατοπιστικές του συμβουλές & κατευθύνσεις μπόρεσα να διαμορφώσω την απαραίτητη οικονομική σκέψη η οποία μου επέτρεψε να ανταπεξέλθω στις απαιτήσεις της διπλωματικής εργασίας.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τα υπόλοιπα μέλη της εξεταστικής επιτροπής της διπλωματικής εργασίας μου, τον Δρ. Αντώνιο Κλάψη και τον Δρ Γεώργιο Μαρή για την προσεκτική ανάγνωση της εργασίας μου, τις εποικοδομητικές τους παρατηρήσεις και τα εύστοχα σχόλια.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στον βιβλιοθηκονόμο του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων (ΠΕΔΙΣ) κ. Μάριο Μπάρτζη για την συμβολή του στην ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες ανήκουν στην οικογένειά μου για τη δύναμη που μου δίνει προκειμένου να εκπληρώνω τους στόχους μου και τη στήριξη που απλόχερα μου παρείχε κατά τη διάρκεια συγγραφής της διπλωματικής εργασίας.

Η ΔΑΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1945 - 1974

Σημαντικοί Όροι: Ελληνική οικονομία, δανειακή πολιτική, Σχέδιο Μάρσαλ, ανάπτυξη, δικτατορία, διεθνής οικονομική κρίση

Περίληψη

Η μεταπολεμική οικονομική εξέλιξη της χώρας δεν είναι γραμμική αλλά γνωρίζει καμπές, διακυμάνσεις, ανακατατάξεις, που συνδέονται με τα μεγάλα εσωτερικά και διεθνή πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά συμβάντα της περιόδου όπως: ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ο εμφύλιος πόλεμος, η περίοδος της ευρωπαϊκής ανασυγκρότησης και ευημερίας που επικράτησε ως τα μέσα της δεκαετίας του 1970, η παροχή αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα (Σχέδιο Μάρσαλ), η «απογείωση» της ελληνικής οικονομίας τη δεκαετία του '60, η επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας το 1967, η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods στις αρχές της δεκαετίας του 1970 & της επικράτησης των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, η εκδήλωση της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης το 1973, που επηρέασε αρνητικά την ελληνική οικονομία, οδηγώντας τη σε ύφεση και η τραγωδία της Κύπρου που σηματοδότησε την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος.

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στην μελέτη της δανειακής πολιτικής της Ελλάδας την περίοδο 1945 – 1974, δηλαδή μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την πτώση της δικτατορίας, την παρουσίαση βασικών χαρακτηριστικών της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής διατρέχοντας τους κυριότερους «σταθμούς» της μεταπολεμικής οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας.

Στοχεύει να αναδείξει την διασύνδεση της δανειακής πολιτικής με την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική των κυβερνήσεων της περιόδου που επιδίωκαν τη δημοσιονομική ισορροπία, την αποφυγή ελλειμμάτων και τη δημιουργία δημοσίου χρέους, την νομισματική σταθερότητα, τον εκβιομηχανισμό και την ανάπτυξη.

Αναδεικνύεται, ότι παρόλη την πρόοδο της μεταπολεμικής ελληνικής οικονομίας, δεν αντιμετωπίστηκαν αποτελεσματικά διαρθρωτικές αδυναμίες της και παθογένειες με συνέπεια η εκδήλωση της διεθνούς οικονομικής κρίσης το 2007 να συμπαρασύρει την ευάλωτη οικονομία της χώρας στην ουσιαστική χρεοκοπία της το 2010.

THE LOAN POLICY OF GREECE DURING THE PERIOD OF 1945-1974

Keywords: Greek economy, loan policy, Marshall plan, development, dictatorship, international financial crisis

Abstract

The post-war financial evolution of the country is not linear, but presents turning points, fluctuations, and realignments connected with the significant domestic and international political, social and economic events of the period, such as: the World War II, the civil war, the period of European reconstruction and prosperity that prevailed until the mid 1970s, the American assistance to Greece (Marshall Plan), the “boom” of the Greek economy in the 1960s, the imposition of military dictatorship in 1967, the collapse of the Bretton Woods system in the early 1970s and the predominance of fluctuating exchange rates, the first oil crisis in 1973 which had a negative impact on the Greek economy, leading to recession, as well as the Cyprus tragedy which signified the collapse of the dictatorial regime.

This thesis aims to study the loan policy of Greece during the period of 1945-1974, i.e. after the end of World War II until the collapse of the dictatorship, and to present the basic features of the financial policy applied along the major “milestones” of the post-war economic history of Greece. It aims to point out the connection of the loan policy with the economic policy applied by the governments of this period which pursued fiscal balance, prevention of deficits and public debt, monetary stability, industrialization and development.

What becomes evident is that despite the progress of the post-war Greek economy, its structural weaknesses and pathologies have not been effectively dealt with; as a consequence, the international financial crisis in 2007 dragged the vulnerable economy of the country into its essential insolvency in 2010.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	i
Abstract	ii
Κατάλογος Πινάκων.....	v
Κατάλογος Διαγραμμάτων	vi
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1945 - 1950	6
2.1 Εισαγωγή	6
2.2 Η περίοδος της σταθεροποίησης και της ανασυγκρότησης	7
2.3 Ανακεφαλαίωση.....	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1950 - 1967	21
3.1 Εισαγωγή	21
3.2 Από το τέλος του εμφυλίου ως το 1967: Η περίοδος της «απογείωσης» της ελληνικής οικονομίας	22
3.3 Η δανειακή πολιτική της Ελλάδας 1950 – 1967	32
3.4 Ανακεφαλαίωση.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1967 - 1974	41
4.1 Εισαγωγή	41
4.2 Η οικονομία την περίοδο της δικτατορίας 1967 - 1974	42

4.3 Η δανειακή πολιτική της δικτατορίας	51
4.4 Οι επιδράσεις του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος τη δεκαετία του 1970 στην ελληνική οικονομία.....	56
4.5 Ανακεφαλαίωση.....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	63
5. Συμπεράσματα.....	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	70

Κατάλογος Πινάκων

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1: Απώλειες της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο	8
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2: Βιομηχανική Παραγωγή στη Δ. Ευρώπη 1947-1951	12
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1: Εξωτερικός δανεισμός δημοσίου και δημοσίων επιχειρήσεων (ΔΕΚΟ) (εκατ. δολάρια)	33
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.2: Έσοδα και δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ).....	34
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.3: Οικονομικά στοιχεία περιόδου 1951-1967.....	35
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.4: Δημόσιο Χρέος	37
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1: Έσοδα και δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ).....	45
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.2: Βασικά Δημοσιονομικά Μεγέθη, 1965-1974.....	45
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.4: Βασικά Δημοσιονομικά Μεγέθη, 1965-1974. Ισοζύγιο πληρωμών. Χρήμα και Πληθωρισμός της ελληνικής οικονομίας, 1950-1974.....	50
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.2: Εξωτερικός δανεισμός δημοσίου και δημοσίων επιχειρήσεων (ΔΕΚΟ) (εκατ. δολάρια)	52

Κατάλογος Διαγραμμάτων

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3: Εισαγωγές και εξαγωγές περιόδου 1966 - 1974 49

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.1: Κρατικές δαπάνες περιόδου 1961 - 1974..... 52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η μεταπολεμική ιστορία της Ελλάδας αποτελεί ένα δράμα που εκτυλίσσεται σε ένα μεγάλο μέτωπο στο οποίο συναντώνται οι επιταγές (επιρροές, πιέσεις, ανάγκες) του διεθνούς συστήματος με τις εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις (Καζάκος, 2011, σελ. 104).

Έτσι η μεταπολεμική οικονομική εξέλιξη της χώρας δεν είναι γραμμική αλλά γνωρίζει καμπές, διακυμάνσεις, ανακατατάξεις, που συνδέονται με τα μεγάλα εσωτερικά και διεθνή πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά συμβάντα της περιόδου (Μηλιός, χ.χ. σελ. 1), όπως: ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ο εμφύλιος πόλεμος, η περίοδος της ευρωπαϊκής ανασυγκρότησης και ευημερίας που επικράτησε ως τα μέσα της δεκαετίας του 1970, η παροχή αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα (Σχέδιο Μάρσαλ), η «απογείωση» της ελληνικής οικονομίας τη δεκαετία του '60, η επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας το 1967, η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και της επικράτησης των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, η εκδήλωση της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης το 1973, που επηρέασε αρνητικά την ελληνική οικονομία, οδηγώντας τη σε ύφεση, η τραγωδία της Κύπρου η οποία σηματοδότησε την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος.

Οι νέες εσωτερικές συνθήκες (εμφύλιος, ανεργία, κοινωνικά προβλήματα κ.λπ.) αλλά και εξωτερικές (διεθνής ανταγωνισμός, γειτνίαση με αναπτυγμένη Ευρώπη, αναπτυξιακοί προγραμματισμοί στις χώρες του Τρίτου Κόσμου και της Ανατολικής Ευρώπης) επέβαλλαν αναπτυξιακές επιλογές με στόχο τη γοργή αύξηση του ΑΕΠ, την προώθηση της εκβιομηχάνισης και την αύξηση της απασχόλησης (Σακελλαρόπουλος, 2011, σελ. 567).

Το μεταπολεμικό οικονομικό μοντέλο περιέκλειε έναν επεκτεινόμενο αναπτυξιακό κρατικό παρεμβατισμό που αποτέλεσε τη βάση για υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Στη διάρκεια της περιόδου 1950 - 1973 ο μέσος, ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης ανέρχεται στο 6,5%, δεύτερος μετά της Ιαπωνίας (9,3%) (Τσουφλίδης, 2014, σελ.4). Ταυτόχρονα οι κυβερνήσεις σε συνθήκες ανάπτυξης είχαν ως στόχο την επίτευξη ισοσκελισμένων προϋπολογισμών και πλεονασμάτων κάτι που στις δεκαετίες του '50, '60, '70, έγινε κατορθωτό.

Η προσφυγή σε δανεισμό ήταν απολύτως σύμφωνη με το πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής το οποίο εξυπηρετούσε κατά κανόνα επενδυτικούς σκοπούς για την ενθάρρυνση της παραγωγικής διαδικασίας, της νομισματικής σταθερότητας και της εν γένει επιτελούμενης ανάπτυξης.

Με κάποιες δυσκολίες μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973 απεφεύχθησαν τα δημοσιονομικά ελλείμματα ως τα τέλη της δεκαετίας του 1970 (Καζάκος, 2016, σελ. 22).

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στην μελέτη της δανειακής πολιτικής της Ελλάδας την περίοδο 1945 – 1974, δηλαδή μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την πτώση της δικτατορίας, την παρουσίαση βασικών χαρακτηριστικών της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής διατρέχοντας τους κυριότερους «σταθμούς» της μεταπολεμικής οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας. Στοχεύει να αναδείξει την διασύνδεση της δανειακής πολιτικής με την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική των κυβερνήσεων της περιόδου που επιδίωκαν τη δημοσιονομική ισορροπία, την αποφυγή ελλειμμάτων και τη δημιουργία δημοσίου χρέους, την νομισματική σταθερότητα, τον εκβιομηχανισμό και την ανάπτυξη.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην συγγραφή της εργασίας είναι η βιβλιογραφική επισκόπηση κυρίως δευτερογενών πηγών πληροφόρησης (ελληνικών και ξενόγλωσσων) και η περιγραφική στατιστική.

Στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας εξετάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ελληνικής οικονομικής ανάπτυξης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όπως: η αμερικανική οικονομική βοήθεια στην Ελλάδα μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ, η νομισματική μεταρρύθμιση του 1953, η διαμόρφωση του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης που περιέκλειε έναν επεκτεινόμενο αναπτυξιακό κρατικό παρεμβατισμό, ο οποίος επιτάχυνε τον μετασχηματισμό της οικονομίας και διακρινόταν για τον υψηλό ρυθμό ανάπτυξης και τον χαμηλό πληθωρισμό. Ταυτόχρονα επισημαίνονται οι δυσμενείς συνέπειες της άνισης περιφερειακής ανάπτυξης και της μετανάστευσης.

Επίσης αναλύεται η επταετία 1967-1974 που αντιστοιχεί ακριβώς στην τελευταία φάση της ραγδαίας μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης στη διάρκεια της οποίας παρατηρήθηκαν μεγάλες αναπτυξιακές επιδόσεις οι οποίες όπως αποδείχθηκε από την μετέπειτα πορεία των πραγμάτων ήταν μη διατηρήσιμες. Την περίοδο αυτή εμφανίζονται σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα που εδράζονταν σε εμπορικά ελλείμματα, σε επιχειρήσεις που στηρίζονταν στην προστασία από τον ανταγωνισμό, σε στρεβλή χρήση των πόρων (π.χ. κατασκευές), σε διαρθρωτικές υστερήσεις στη γεωργία και μεταρρυθμιστική αναμεία σε άλλους τομείς (εκπαίδευση, δημόσια διοίκηση, κοινωνικές ασφάλισεις) κάτι που υποδηλώνει ότι η επιτελούμενη ανάπτυξη θα μπορούσε να αποκληθεί «εύκολη ανάπτυξη» (Καζάκος, 2016, σελ. 140 -142).

Κατά τη διάρκεια της βιβλιογραφικής αναζήτησης πηγών κατέστη σαφές το σοβαρό έλλειμμα που υπάρχει στην εξέταση της μεταπολεμικής οικονομικής ιστορίας στην Ελλάδα κάτι που επιβεβαιώνει τον Καθηγητή Mazower ο οποίος τονίζει ότι η μελέτη της οικονομικής ιστορίας της σύγχρονης Ελλάδος, κυρίως η συσχέτιση και αλληλεπίδραση της με το διεθνές οικονομικό περιβάλλον, παραμένει σε νηπιακή κατάσταση. Στην εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας σημαντικά βοηθήματα αποτέλεσαν η τρίτομη μελέτη των Καλαφάτη και Πρόντζα (2011), *Οικονομική ιστορία του Ελληνικού κράτους*, το βιβλίο του Πάνου Καζάκου (2001), *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, οι μελέτες του Μιχάλη Ψαλιδόπουλου για το ρόλο της Τράπεζας της Ελλάδος και του Ξενοφώντα Ζολώτα στο σχεδιασμό, χάραξη και υλοποίηση της οικονομικής πολιτικής, *Ο Ξενοφών Ζολώτας και η ελληνική οικονομία* (2008), *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος 1928 - 2008* (2014). Για την εξέταση της δανειακής πολιτικής πολύτιμα εγχειρίδια ήταν το βιβλίο του Τάσου Ηλιαδάκη *Ο εξωτερικός δανεισμός στη γένεση και εξέλιξη του Νέου Ελληνικού κράτους 1824 – 2009* (2011), και εκείνο των Πάνου Καζάκου – Παναγιώτη Λιαργκόβα – Σπύρου Ρεπούση *Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας* (2016).

Ειδικότερα για την περίοδο της δικτατορίας διαπιστώθηκε στο στάδιο της βιβλιογραφικής αναζήτησης σημαντική έλλειψη πηγών που να επικεντρώνονται στην ανάδειξη των οικονομικών επιδόσεων του καθεστώτος της 21^{ης} Απριλίου και απαιτήθηκε ενδελεχής αξιοποίηση των λιγοστών διαθέσιμων στοιχείων. Φωτεινή εξαίρεση αποτέλεσε η έκδοση των πρακτικών του συνεδρίου από το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων με θέμα: *Η δικτατορία των συνταγματαρχών & η αποκατάσταση της δημοκρατίας* (22 – 24/11/2014) το 2016 καθώς και το βιβλίο του Μελέτη Μελετόπουλου *Η δικτατορία των Συνταγματαρχών: Κοινωνία – Ιδεολογία – Οικονομία*. Επομένως προτείνεται η περαιτέρω επιστημονική ενασχόληση με την οικονομική κατάσταση στην περίοδο της δικτατορίας καθώς αποδεικνύεται ότι η περίοδος της επταετίας αποτελεί τον «μεγάλο άγνωστο» στον τομέα της οικονομικής ιστορίας και κατ' επέκταση της οικονομικής επιστήμης.

Η δομή της εργασίας έχει ως εξής: Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται τον σκοπό, την μεθοδολογία, τη δομή και την συμβολή της διπλωματικής εργασίας.

Τα δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην περίοδο από το 1945 μέχρι το 1950 στη διάρκεια της οποίας τα βασικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας όπως το εθνικό εισόδημα, η αγροτική και η βιομηχανική παραγωγή επανήλθαν σε επίπεδα αντίστοιχα με εκείνα της προπολεμικής περιόδου. Την περίοδο αυτή, άλλωστε, η αμερικανική βοήθεια μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ

υποστήριξε καθοριστικά το οικοδόμημα της ελληνικής οικονομίας και δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την μεταγενέστερη οικονομική ανάπτυξη.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την περίοδο από το 1950 μέχρι το 1967, οπότε η ελληνική οικονομία μετασχηματίζεται με ταχύτατους ρυθμούς, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, με κύρια χαρακτηριστικά την μεγάλη εισροή διεθνών κεφαλαίων, την εξέλιξη της τεχνολογίας, την μαζική κατανάλωση προϊόντων, υπηρεσιών και την φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, με αποτέλεσμα μια αξιοσημείωτη οικονομική πρόοδο θεμελιωμένη κυρίως στη ναυτιλία, στον τουρισμό και στις κατασκευές. Στη περίοδο αυτή η δανειακή πολιτική χαρακτηρίζεται από το χαμηλό ύψος του εξωτερικού δανεισμού εξαιτίας της δυσκολίας του ελληνικού κράτους να αναπτύξει τον εξωτερικό δανεισμό αλλά και μιας δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής που μετά την υποτίμηση του 1953 στόχευε στην αποκατάσταση της δημοσιονομικής και μακροοικονομικής σταθερότητας της οικονομίας με στόχο τον έλεγχο των πληθωριστικών τάσεων και την ανάπτυξη της οικονομίας

Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά την περίοδο της δικτατορίας, 1967 – 1974, κατά την οποία παρατηρείται η μεταστροφή της ελληνικής οικονομίας από την γεωργική παραγωγή στη βιομηχανική και από την οικονομική ανάπτυξη στην οικονομική μεγέθυνση.

Η δικτατορία συνεχίζει την προηγούμενη οικονομική πολιτική που ήταν στραμμένη σε προγράμματα δημοσίων επενδύσεων και έργα υποδομής, ενθαρρύνει την οικοδομική δραστηριότητα, προτάσσει τη χαμηλή φορολόγηση (έως το 1972) των επιχειρήσεων, ακολουθεί αυστηρό (αρχικά) νομισματικό έλεγχο με αποτέλεσμα η ελληνική οικονομία να αναπτύσσεται με τους υψηλούς ρυθμούς των προηγούμενων ετών (Τσουφλίδης, 2003, σελ. 284).

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη διάρκεια της επταετίας ο εσωτερικός δανεισμός τετραπλασιάστηκε οδηγώντας το δημόσιο χρέος στο 25% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) ενώ το «τέρας» του πληθωρισμού που γεννήθηκε στα χρόνια της χούντας θα ταλανίσει την ελληνική οικονομία επί ένα τέταρτο του αιώνα, θα αφαιρέσει δυναμισμό, θα προσθέσει βάρη και θα καταδικάσει την ελληνική οικονομία σε μια μακρά περίοδο στασιμοπληθωρισμού τα επόμενα χρόνια (Καρακούσης, 1999, σελ. 25).

Παράλληλα αναλύεται το διεθνές οικονομικό και χρηματοπιστωτικό περιβάλλον της περιόδου 1971 - 1973, το οποίο χαρακτηρίζεται από την κατάρρευση του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, τη πετρελαϊκή κρίση του '73 καθώς και τις αρνητικές επιπτώσεις αυτών στην ελληνική οικονομία.

Η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με το 5^ο κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας.

Η μεταπολεμική ελληνική οικονομία με ένα συνδυασμό υψηλού ρυθμού ανάπτυξης και χαμηλού πληθωρισμού επιτυγχάνει αξιοθαύμαστη πρόοδο υπολειπόμενη μόνο από την Ιαπωνία. Η οικονομική πολιτική της περιόδου αυτής ήταν προσανατολισμένη στην νομισματική σταθερότητα και σε ισοσκελισμένους τακτικούς προϋπολογισμούς με αναπτυξιακό χαρακτήρα που στόχευε στην οικοδόμηση μιας βιομηχανικής υποδομής (Μουζέλης & Παγουλάτος, σελ.10).

Στη συνέχεια η κατάρρευση του Bretton Woods και η υιοθέτηση των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις (1973 & 1979) θα προκαλέσουν μια παρατεταμένη στασιμότητα. Η οικονομική πολιτική της περιόδου της δεκαετίας του '80 χαρακτηρίζεται ως επεκτατική και αποκλίνουσα από το ευρωπαϊκό πρότυπο (με ένα σύντομο διάλλειμα σταθεροποίησης τη διετία 1985 – 1987) με το φαινόμενο του στασιμοληθωρισμού να διατηρείται μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 όταν αποφασίζεται μια σοβαρή αντιπληθωριστική πολιτική. Τη δεκαετία αυτή υιοθετείται μια πολιτική προσαρμογής με κεντρική επιδίωξη την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ. Πράγματι στις αρχές του 2000 η ελληνική οικονομία κατάφερε να δαμάσει τον πληθωρισμό σημειώνοντας ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης που ξεπερνούσαν το μέσο όρο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Pagoulatos, 2003, p. 4-5).

Σ' αυτή τη βάση λοιπόν η δανειακή πολιτική της εξεταζόμενης περιόδου, χρησιμοποιείται για τις ανάγκες της ανασυγκρότησης, της ανάπτυξης και εκβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας, για παραγωγικούς σκοπούς και όχι για την εξυπηρέτηση και την κάλυψη καταναλωτικών (με την εξαίρεση ενός διαστήματος της δικτατορίας) και δημοσιονομικών ελλειμμάτων και δημιουργίας δημόσιου χρέους. Κατά συνέπεια ως χρηματοοικονομικό εργαλείο και μέσο άσκησης οικονομικής πολιτικής συνέβαλε στην αναπτυξιακή πορεία της μεταπολεμικής Ελλάδας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1945 - 1950

2.1 Εισαγωγή

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1939 – 1945) με την επικράτηση των συμμαχικών δυνάμεων (ΗΠΑ, Βρετανία, Σοβιετική Ένωση) σε βάρος των δυνάμεων του άξονα, επακολούθησε η αναμέτρηση μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων ΗΠΑ – ΕΣΣΔ σε γεωπολιτικό, ιδεολογικό, οικονομικό επίπεδο για την απόκτηση της παγκόσμιας ηγεμονίας η οποία οδήγησε στις απαρχές ενός ψυχρού πολέμου, δηλαδή στη διαμάχη ανάμεσα στη Δύση υπό την αμερικανική ηγεμονία και στην Ανατολή υπό την σοβιετική ηγεμονία. Η πρώτη φάση του ψυχρού πολέμου διαδραματίστηκε στην κατεστραμμένη και διαιρεμένη, από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, Ευρώπη και συνέπεσε αρχικά με το Δόγμα Τρούμαν (1946) με το οποίο οι ΗΠΑ δεσμεύονταν να υποστηρίξουν τους «ελεύθερους λαούς» και στη συνέχεια με το Σχέδιο Μάρσαλ (1948) το οποίο προσέφερε σημαντική οικονομική υποστήριξη για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης με σκοπό να ενισχυθεί η αντίσταση στην κομμουνιστική απειλή (Heywood, 2013, σελ. 91).

Έτσι από το 1948 μέχρι το 1952 δόθηκαν στην Ευρώπη 13 δισεκατομμύρια δολάρια από τα οποία τα 11,8 ήταν δωρεάν βοήθεια για την αποκατάσταση των ευρωπαϊκών υποδομών θέτοντας τις βάσεις για την επερχόμενη ανάπτυξη. Με τον τρόπο αυτό και ως αντάλλαγμα της γενναιοδωρίας αναγνωρίστηκε (ακόμα και από την ηττημένη Γερμανία) η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ στην παγκόσμια πολιτική σκηνή και τα διεθνή φόρα ως παγκόσμιου ηγεμόνα ή υπερδύναμης (Ψαλιδόπουλος, σελ. 19).

Την περίοδο αυτή συνομολογήθηκε η συνθήκη του Bretton Woods (1944), η οποία είχε στόχο τη δημιουργία της αρχιτεκτονικής της μεταπολεμικής διεθνούς οικονομικής τάξης μέσα από τη σύσταση τριών οργανισμών του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Παγκόσμιας Τράπεζας που αρχικά ονομαζόταν Διεθνής Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη και της Γενικής Συμφωνίας για τους Δασμούς και το Εμπόριο (που αντικαταστάθηκε αργότερα από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου), οι οποίοι ονομάζονται γενικά «σύστημα του Bretton Woods». ενώ το δολάριο αναγνωρίστηκε ως το μοναδικό νόμισμα που ήταν

μετατρέψιμο σε χρυσό με συγκεκριμένες σταθερές ισοτιμίες μεταξύ όλων των νομισμάτων του κόσμου (Heywood, 2013, σελ. 735).

Η Ελλάδα στα χρόνια 1940-49, υπέστη κάθε καταστροφή που μπορεί να βάλει το μυαλό του ανθρώπου, εκτός από την μόνιμη απώλεια εθνικού εδάφους. Έτσι, πέρασε από πόλεμο, τριπλή κατοχή, λεηλασία από τις δυνάμεις κατοχής, πείνα κατά την Κατοχή, κίνδυνο λιμού μετά την απελευθέρωση, υπερπληθωρισμό, έναν αιματηρό Εμφύλιο Πόλεμο. Ακόμη και όταν η κατεστραμμένη Ευρώπη άρχισε να ανακάμπτει (χάρη στην εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ), η Ελλάδα συνέχισε για άλλα δύο χρόνια να καταστρέφεται, υλικά και ψυχολογικά, χρησιμοποιώντας μεγάλο μέρος των πολύτιμων κονδυλίων του Σχεδίου Μάρσαλ για τις ανάγκες του Εμφυλίου. Επιπλέον, υπέστη την αμερικανική διείσδυση στη εθνική διαδικασία λήψης αποφάσεων και αντιμετώπισε το επώδυνο φαινόμενο της εξάρτησης. Όταν τελείωσε ο ελληνικός Εμφύλιος, ουσιαστικά μειώθηκε δραματικά και η έξωθεν οικονομική ενίσχυση, άρχισε ο πόλεμος της Κορέας (Ιούνιος 1950), με αποτέλεσμα η αμερικανική βοήθεια να διοχετεύεται κυρίως στο στρατιωτικό πεδίο, ώστε να συγκροτηθεί στην Ευρώπη μια πειστική «ασπίδα» εναντίον των Σοβιετικών (Χατζηβασιλείου, 2015, σελ. 19).

2.2 Η περίοδος της σταθεροποίησης και της ανασυγκρότησης

Στην Ελλάδα η λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου δεν έφερε την ειρήνη αλλά τον Εμφύλιο. Ακολούθως, η άρχουσα τάξη επιδίωξε τον αποκλεισμό των ηττημένων από το πολιτικό σύστημα, από τη δημόσια απασχόληση και τις παροχές του κοινωνικού κράτους. Συνέπεσαν εξάλλου και οι ψυχροπολεμικές προτεραιότητες του ξένου παράγοντα: τόσο οι εγχώριοι νικητές όσο και οι ΗΠΑ ενδιαφέρονταν για τη σταθεροποίηση μιας πειθαρχημένης δημοκρατίας και για την ενίσχυση και ετοιμότητα των ενόπλων δυνάμεων, οι οποίες αποτελούσαν ξεχωριστό, ημιαυτόνομο πόλο της εκτελεστικής εξουσίας. Οι πολιτικές αυτές προτεραιότητες αντανακλώνται στις επιλογές για κατανομή των δημόσιων δαπανών, επιλογές που δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες μιας χώρας που έως το 1949 είχε ανθρώπινες απώλειες της τάξης του 5-10% του πληθυσμού και είχε χάσει το 23% των οικοδομών και το 90% του σιδηροδρομικού και οδικού της δικτύου (Σωτηρόπουλος, 2003 σελ. 104 – 105).

Η χώρα είχε υποστεί τις μεγαλύτερες καταστροφές στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική της δομή με συνέπεια την πλήρη αποδιοργάνωση της οικονομίας και του κοινωνικοπολιτικού ιστού της χώρας. Οι ανθρώπινες απώλειες, οι υλικές καταστροφές, οι ζημιές στο οδικό

δίκτυο, η απώλεια στο ζωικό βασίλειο και στο φυσικό πλούτο μαρτυρούσαν την εικόνα μιας διαλυμένης χώρας (βλ. πίνακα 2.2.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1:
Απώλειες της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΟΝ Β" ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ			
	Απώλειες	Προπολεμικά μεγέθη	Ποσοστό απωλειών (%)
Ανθρώπινες απώλειες Νεκροί (1940-44)	475,000	7.335;000	6,5
Υλικές καταστροφές, Ζώα εργασίας, πρόβατα, χοίροι, πουλερικά	855.000 2.305.000	2.005.000 24.840.000	42,6 49,5
Δάση	5000km ²	19.180km ²	25
Οχήματα (επιβατηγά φορτηγά, λεωφορεία)	11,300	17,200	65,7
Οδικές γέφυρες (άνω των 6μ.)			90
Σιδηροδρομικό, τροχαίο υλικό (βαγόνια κ.λπ.)	6080	6502	93,5
Οικοδομές	40,000	1.730.000	23,2
Σιδηροδρομικές γέφυρες (άνω των 10μ.)	96	96	100
Εμπορικά πλοία (μέχρι Απρίλιο 1945)	434	583	74,5
Πηγή: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΣΤ'.			

Πηγή: (Καζάκος, (2001), σελ. 60)

Ο κρατικός μηχανισμός είχε εξαρθρωθεί. Η Τράπεζα της Ελλάδος εκτύπωνε συνεχώς χαρτονομίσματα για να ανταποκριθεί στις δημόσιες δαπάνες. Ο πληθωρισμός κάλπαζε, δημόσια έσοδα δεν υπήρχαν. Σε καμία κατεχόμενη χώρα της Ευρώπης ο πληθωρισμός δεν πήρε τόσο μεγάλες διαστάσεις. Η γεωργία που απασχολούσε το 60% του πληθυσμού προπολεμικά και παρήγαγε το 35% του εθνικού προϊόντος, είχε συρρικνωθεί τόσο που η παραγωγή αντιστοιχούσε σε λιγότερο από το μισό της αντίστοιχης προπολεμικής (Απατάγγελος, 2011, σελ. 7).

Ενώ λοιπόν για τις περισσότερες (δυτικο)ευρωπαϊκές χώρες η περίοδος της ανασυγκρότησης αρχίζει το 1945 και τελειώνει το 1947/1948, στην Ελλάδα η ανασυγκρότηση αργεί εξαιτίας του Εμφύλιου Πολέμου η έκβαση του οποίου έκρινε το «οικονομικό και κοινωνικό καθεστώς» της χώρας και τη συμμετοχή της σε μια διαδικασία βαθμιαίας οικονομικής, θεσμικής και πολιτιστικής ενσωμάτωσης στο δυτικό σύστημα. Μέσω της επιλογής του εσωτερικού οικονομικού καθεστώτος και του δυτικού προσανατολισμού δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις για την άσκηση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής ή, από διαφορετική σκοπιά, για τη δημιουργία του τοπικού μοντέλου οικονομίας και κοινωνικού κράτους (Καζάκος, 2011, σελ. 107 – 108).

Τα πρώτα χρόνια της μεταπολεμικής περιόδου ενώ μαινόταν ο εμφύλιος σπαραγμός προχωρούσε με δυσκολία η διαδικασία σταθεροποίησης και ανασυγκρότησης με έντονη κρατική παρέμβαση μέσω των κονδυλίων της αμερικανικής βοήθειας και του Σχεδίου Μάρσαλ εν μέσω της επικράτησης των εισηγήσεων των αμερικανικών υπηρεσιών πληροφοριών και συμβούλων. Νέες αρχές επιβλήθηκαν και η εκβιομηχάνιση θεωρήθηκε το κυριότερο όχημα ανάπτυξης με συνέπεια την ενίσχυση των κρατικών γραφειοκρατικών μηχανισμών και της εισαγωγής τεχνολογίας από το εξωτερικό. Ωστόσο στις ιδιαίτερες μεταπολεμικές συνθήκες η ξένη τεχνολογία δεν ευνόησε την ανάδυση αντίστοιχης επιχειρηματικής νοοτροπίας, ούτε η κατανομή των πόρων έγινε ερήμην πολιτικών σκοπιμοτήτων. Μια νεόκοπη επιχειρηματική τάξη προέκυψε μέσω αρκετά συζητήσιμων διαδικασιών που συντελέστηκαν κατά την πολεμική περίοδο οδηγώντας σε ένα είδος πρωταρχικής συσσώρευσης.

Στη διάρκεια της Κατοχής οι περισσότερες βιομηχανίες σταμάτησαν να λειτουργούν και λόγω του πληθωρισμού εξανεμίστηκαν καταθέσεις και χορηγήσεις. Μέχρι το 1950 αποταμίευση δεν υπήρχε, κεφαλαιαγορά δεν λειτουργούσε ενώ βραχυπρόθεσμα οι βιομηχανίες κάλυπταν τις ανάγκες τους από το να κυκλοφορούν χρήμα που προέρχονταν από την έκδοση χαρτονομίσματος. Μακροπρόθεσμες ανάγκες καλύπτονταν από την αμερικανική βοήθεια για την ανασυγκρότηση (Σχέδιο Μάρσαλ). Το κράτος ανέλαβε έτσι τη χρηματοδότηση της ελληνικής βιομηχανίας (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 536).

Η ελληνική οικονομία παρά τον κρατικό παρεμβατισμό και κάποια δειλά, βραχύβια σοσιαλδημοκρατικού χαρακτήρα πειράματα διατηρεί τον θεμελιακό θεσμό της ιδιωτικής ιδιοκτησίας σε ολόκληρο το φάσμα των οικονομικών δραστηριοτήτων και παρά τις δυσλειτουργίες λόγω εμφυλιοπολεμικών εντάσεων, εξαρθρωμένων στην κατοχή υποδομών και υπανάπτυξης, διαθέτει βασικά χαρακτηριστικά μιας οικονομίας της αγοράς αν και

συγχρόνως αναπτύσσεται ένας ιδιότυπος κρατικός παρεμβατισμός (Καζάκος, 2007, σελ. 112).

Το 1946 ιδρύθηκε η Νομισματική Επιτροπή (Ν.Ε.) η οποία ανέλαβε κατά τρόπο συστηματικό την άσκηση της νομισματοπιστωτικής πολιτικής στη χώρα και έμελλε να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στη χρηματοπιστωτική της ιστορία. Η Ν.Ε. θέτει προοδευτικά υπό τον έλεγχό της όλο το πιστωτικό σύστημα της χώρας επιβάλλει πιστωτικούς κανόνες στις τράπεζες, ελέγχει τον όγκο των πιστοδοτήσεων, καθορίζει τα επιτόκια και ρυθμίζει μέσα από ένα πλέγμα κανόνων και εγκυκλίων το ύψος των υποχρεωτικών δεσμεύσεων και αποδεσμεύσεων των εμπορικών τραπεζών.

Κατά συνέπεια, επηρεάζει άμεσα το κόστος του χρήματος, τη ρευστότητα των τραπεζών, την αύξηση ή περιορισμό της πιστωτικής επέκτασης και, μέσα απ' αυτή, την πτώση ή άνοδο των επιτοκίων (Θάνος, 1998, σελ. 267).

Κατά το διάστημα αυτό εδραιώνεται η ουσιαστική παρέμβαση των ΗΠΑ στα πολιτικά πράγματα της χώρας και η ξένη βοήθεια μέσω της UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), της Αποστολής Πόρτερ και του Σχεδίου Μάρσαλ στις συγκεκριμένες συνθήκες πριν, κατά και αμέσως μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, με δύο φορές κατεστραμμένη και αποδιάρθρωμένη την ύπαιθρο, με οξύτατες τις συνέπειες της αναγκαστικής πολλές φορές μετανάστευσης και αστυφιλίας και του εκπατρισμού μεγάλου μέρους των ηττημένων του Εμφυλίου Πολέμου και των οικογενειών τους (Ρόκος, 1993, σελ. 537).

Η Ελλάδα ήταν πλήρως εξαρτημένη από την ξένη βοήθεια. Η βοήθεια της UNRRA σε είδος ως το 1947 και οι πιστώσεις της βρετανικής πλευράς (10 εκατ. λίρες) διευκόλυναν την κατάσταση μέχρι που άρχισε να παρέχεται η αμερικανική βοήθεια. Η βοήθεια αυτή, που κάλυψε το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών, σύντομα, το 1948, εντάχθηκε στο Σχέδιο Μάρσαλ για την Ελλάδα και συνεχίστηκε φθίνουσα έως και μετά την υποτίμηση του 1953. Η διαχείρισή της έγινε με διάφορους θεσμούς και ρυθμίσεις, όπως η σύσταση της Κεντρικής Επιτροπής Δανείων (1948), για την ανάπτυξη της μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης, σε κλίμα αυξανόμενης νευρικότητας του αμερικανικού παράγοντα, που, από τη στιγμή που έληξε ο εμφύλιος και μετά ξεκίνησε ο πόλεμος της Κορέας, επιθυμούσε περισσότερο την αμυντική ενίσχυση της χώρας παρά την οικονομική της ανάπτυξη (Ψαλιδόπουλος, 2014, σελ. 162).

Στη σφαίρα των οικονομικών φαινομένων, τα στοιχεία που διαφοροποιούν την περίοδο της ανασυγκρότησης συνίστανται στην εγκαθίδρυση νέων θεσμών κρατικού ελέγχου της οικονομικής δραστηριότητας και τη διαμόρφωση νέων αντιλήψεων για τον τρόπο λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας τις οποίες μοιράζονταν, αν και με διαφορετικό βαθμό προσχώρησης, αυξανόμενος αριθμός μελών και ομάδωσης της ελληνικής κοινωνίας με διαφορετικές κατά τα άλλα θέσεις και επιδιώξεις. Σ' αυτή τη βάση κεντρικό στοιχείο των νέων αντιλήψεων αποτελούσε η αναβάθμιση της σημασίας που αποδιδόταν στη βιομηχανία, τις δυνατότητες και τον τρόπο ανάπτυξης της στα πλαίσια της λειτουργίας του οικονομικού συστήματος καθώς βασική επιδίωξη των διαδοχικών προγραμμάτων ανασυγκρότησης ήταν η δημιουργία μιας βιομηχανικής και πρώτα απ' όλα ενεργειακής υποδομής (Χατζηιωσήφ, 1993, σελ. 23).

Την περίοδο αυτή (1945 – 1950) κυριαρχούν η ανοικοδόμηση των καταστραμμένων από τον πόλεμο παραγωγικών εγκαταστάσεων, των υποδομών και οι πληθυσμιακές μετακινήσεις, ανακατατάξεις. Σε ένα βαθμό η ανασυγκρότηση χρηματοδοτείται από τα κεφάλαια που εισάγονται από το εξωτερικό με τη μορφή της αμερικανικής βοήθειας (η μη στρατιωτική «βοήθεια» έφθασε μέχρι το τέλος του 1951 τα 1.922,7εκ. δολάρια, από τα οποία το 27% περίπου δαπανήθηκε για την κάλυψη των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού και το 35% για έργα υποδομής). Η ελληνική βιομηχανική παραγωγή φθάνει μόλις το 1950 στο επίπεδο της παραγωγής του 1939, ενώ αντίστοιχα το 1949, η βιομηχανική παραγωγή της Γαλλίας και της Βρετανίας φθάνει ήδη στο 123% της παραγωγής του 1939 και της Ιταλίας αντίστοιχα στο 104%. Μόνο η γερμανική «ανασυγκρότηση» υπολείπεται το 1950 (83% της παραγωγής του 1939) της αντίστοιχης ελληνικής διαδικασίας, λόγω ακριβώς των εξαιρετικά εκτεταμένων καταστροφών της χώρας κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Μηλιός, σελ. 14 – 15). Τα στοιχεία για τη βιομηχανική παραγωγή στη Δ. Ευρώπη την περίοδο 1947 -1951, δείχνουν την αλματώδη αύξηση της ελληνικής βιομηχανικής παραγωγής (βλ. πίνακα 2.2.2) που καταλαμβάνει την τρίτη θέση σε ποσοστό (μετά την ομοσπονδιακή Γερμανία & την Αυστρία) μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2:
Βιομηχανική Παραγωγή στη Δ. Ευρώπη 1947 - 1951**

	1947	1949	1951	% ΑΥΞΗΣΗ 1951/1947
Τουρκία	153	162	163	7
Σουηδία	142	157	172	21
Ιρλανδία	120	154	176	46
Δανία	119	143	160	35
Νορβηγία	115	135	153	33
Ηνωμένο Βασίλειο	110	129	145	32
Βέλγιο	106	122	143	33
Γαλλία	99	122	138	39
Ολλανδία	94	127	147	56
Ιταλία	93	109	143	54
Ελλάδα	69	90	130	88
Αυστρία	55	114	148	269
Γερμανία (ομοσπονδιακή)	34	72	106	312
Όλες οι χώρες που συμμετείχαν στο σχέδιο Μάρσαλ	87	112	135	55
Όλες οι χώρες που συμμετείχαν στο σχέδιο Μάρσαλ με εξαίρεση τη Γερμανία	105	130	145	37

Πηγή: (Κωστής, (2013), σελ. 714).

Ο Καθηγητής Άγγελος Θ. Αγγελόπουλος (1904-1995), ένας από τους κορυφαίους Έλληνες οικονομολόγους του 20ου αιώνα σε άρθρο του στο περιοδικό *Νέα Οικονομία* τον Απρίλιο του 1950 συμπεριλάμβανε μεταξύ των πέντε βασικών προϋποθέσεων για την ανασυγκρότηση της χώρας την κατάρτιση και εκτέλεση μελετημένου μακροχρόνιου οικονομικού σχεδίου (οι άλλες ήταν η πολιτική ομαλότητας και η δημοκρατική διακυβέρνηση της χώρας, η πίστη στη δυνατότητα βελτίωσης της Ελλάδος, και η ικανή, δημοκρατική και προοδευτική κυβέρνηση) κάτι που προϋπέθετε ριζική αναδιοργάνωση του κρατικού μηχανισμού. Όπως υπογραμμίζει χαρακτηριστικά: «Η λειτουργία της σχεδιοποιημένης οικονομίας απαιτεί νέα διοικητική διάρθρωση ώστε να εξασφαλίζεται ο συντονισμός, η αποτελεσματικότητα και ο έλεγχος της κρατικής δράσεως. Η Ελλάς που βρίσκεται τόσο καθυστερημένη στο ζήτημα της διοικήσεως έχει ανάγκη αμέσου και ριζικής διοικητικής αναδιοργανώσεως περισσότερο από οιαδήποτε

άλλη χώρα κάτι που υποδηλώνει ότι η εν λόγω προϋπόθεση καθίσταται ζωτικής σημασίας για την επιτυχία του έργου της ανασυγκροτήσεως» (Μακρυδημήτρης, 1993, σελ. 472).

Η στρατηγική σημασία της βοήθειας για τη λειτουργία της οικονομίας ήταν εξίσου μεγάλη με το μέγεθος της. Η βοήθεια εξασφάλιζε τους συναλλαγματικούς πόρους που χρηματοδοτούσαν το πλείστο των εισαγωγών. Χωρίς αυτήν το ελληνικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) δεν θα ήταν δυνατό να επανέλθει το 1950 στα προπολεμικά του επίπεδα ή να κρατηθεί σ' αυτά καθώς η οικονομία θα είχε καθηλωθεί από έλλειψη εισαγωγών καυσίμων, πρώτων υλών ή ειδών πρώτης ανάγκης. Μέρος του δημοσίου ελλείμματος καλύπτονταν από τη βοήθεια. Χωρίς αυτήν το σύνολο του ανοίγματος του προϋπολογισμού θα έπρεπε να καλύπτεται με εκτόπιση χρήματος. Το βασικό μέσο με το οποίο συγκρατούνταν ο πληθωρισμός ήταν η πώληση χρυσών λιρών. Χωρίς τη βοήθεια, το απόθεμα της Τράπεζας της Ελλάδος σε λίρες θα είχε εξαντληθεί και η οικονομία θα είχε ξανακυλήσει σε πληθωριστική δίνη. Τέλος οι επενδύσεις που γίνονταν χρηματοδοτούνταν με κεφάλαια της βοήθειας. Παρά το ότι μόνο τα μισά από τα κονδύλια που προβλέπονταν για επενδύσεις τελικά διατέθηκαν για επενδυτικούς σκοπούς (το άλλο μισό κάλυψε τρέχουσες ανάγκες) σημαντικά έργα έγιναν ή τουλάχιστον άρχισαν. Ως παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν η επισκευή του λιμανιού του Πειραιά και των σιδηροδρόμων, η έναρξη των εργασιών για την κατασκευή θερμοηλεκτρικής μονάδας στο Αλιβέρι και των υδροηλεκτρικών μονάδων στην Άγρα, Λούρο και Λάδωνα (Ιορδάνογλου, 2003, σελ. 65).

Κεντρική επιδίωξη του προγράμματος οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα αποτέλεσε ένας μεσοπρόθεσμος στόχος που αφορούσε στο γεγονός η ελληνική οικονομία εντός μιας πενταετίας να είναι σε θέση να είναι αυτοδύναμη, να μπορεί δηλαδή να επιβιώνει χωρίς την αρωγή ξένης βοήθειας, να είναι δηλαδή μια «αυτοσυντήρητη οικονομία». Αυτό σήμαινε πως η οικονομία θα έπρεπε να εξισορροπήσει τις εξωτερικές της σχέσεις, να φθάσει σε σημείο στο οποίο τα έσοδα από τις εξαγωγές και τους άδηλους πόρους θα αρκούσαν για τη πληρωμή των εισαγωγών της (Σταθάκης, 2004, σελ. 28).

Όπως επισημαίνει ο Γ. Μίρκος, επίτιμος διοικητής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας «Το Σχέδιο (Μάρσαλ) από πλευράς «στόχων» και «τεχνικής λειτουργίας» ήταν τέλειο. Κατ' αρχήν λειτουργούσε με ενιαίο τρόπο και κάλυπτε τρεις στόχους. Βοηθούσε σημαντικά την οικονομία των ΗΠΑ, ενώ παράλληλα προωθούσε προς την ανασυγκρότηση την ευρωπαϊκή οικονομία. Πάνω σ' αυτή την οικονομική ανάπτυξη του Δυτικού Κόσμου στήριζαν οι ΗΠΑ την εξωτερική, κυρίως αντικομμουνιστική, πολιτική τους. Η Ελλάδα τοποθετούμενη στον ευαίσθητο γεωπολιτικό χώρο της αμυντικής γραμμής των Δυτικών επωφελήθηκε

αναμφισβήτητα από την οικονομική βοήθεια του Σχεδίου, άσχετα αν δεν αξιοποίησε πλήρως τη βοήθεια που έλαβε» (Μπέλλου, 2007).

Είναι αξιοσημείωτη η ταχύτητα με την οποία ανακατασκευάστηκαν οι υποδομές και μάλιστα σε συνθήκες Εμφυλίου Πολέμου κάτι που θα ήταν ακατανόητο χωρίς τη συμμαχική και στη συνέχεια αμερικανική βοήθεια, η οποία αφού αρχικά εξασφάλισε τη διατροφή του πληθυσμού στη συνέχεια επένδυσε πολύ σημαντικά ποσά για την ανασυγκρότηση της οικονομίας. Όπως έχει υπολογιστεί κατά τη διάρκεια της ανασυγκρότησης τα ποσά που διατέθηκαν από την αμερικανική βοήθεια ξεπερνούσαν κατά πολύ το σύνολο των ξένων δανείων που είχε συνάψει η Ελλάδα μέχρι τότε στην ιστορία της. Προοδευτικά και η αγροτική παραγωγή αρχίζει να επιστρέφει στα προπολεμικά της επίπεδα και το 1947 ανέρχεται στο 85,2% της παραγωγής του 1938. Συνάμα η βιομηχανία ακολούθησε μια αντίστοιχη πορεία, αφού το 1948 θα έχει φθάσει στο 7,3% της βιομηχανικής παραγωγής του 1938 και το 110% το 1950. (Κωστής, 2013, σελ. 715).

Στην αντίπερα όχθη παρουσιάστηκαν σοβαρά εμπόδια στην πορεία εφαρμογής του Σχεδίου Μάρσαλ και της αμερικανικής βοήθειας. Πρώτα απ' όλα υπήρχε πολιτική αστάθεια και εχθρότητα εξαιτίας του Εμφυλίου Πολέμου που καθιστούσε τη συνεργασία μεταξύ των πολιτικών και των κομμάτων πολύ δύσκολη υπόθεση. Αν και το πρόγραμμα έτυχε ευρείας υποστήριξης από ένα ευρύ πολιτικό φάσμα εν τούτοις χρησιμοποιήθηκε για λόγους διαιώνισης της πολιτικής τους πατρωνίας, προσωπικού οφέλους ενώ δεν έλειψαν φαινόμενα διαφθοράς και μη ορθολογικής διαχείρισης. Εξίσου σημαντικό ήταν το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία ήταν, κατά γενική ομολογία, πολύ αδύνατη για να απορροφήσει τα τεράστια ποσά της βοήθειας που προσέφερε η κυβέρνηση των ΗΠΑ. Οι οικονομικές δομές της χώρας ήταν πολύ αναποτελεσματικές ενώ η συμβολή τόσο των δημοσίων όσο και των ιδιωτικών επενδύσεων ήταν μηδαμινή για να μπορέσει να συνεχίσει η ελληνική οικονομία τον ίδιο ρυθμό ανάπτυξης της όταν η βοήθεια τερματίστηκε. Πάνω απ' όλα απουσίαζε το ζωτικό στοιχείο κάθε ισχυρής οικονομίας, που ήταν ένα σταθερό νόμισμα, αφού η δραχμή είχε χάσει την εμπιστοσύνη των Ελλήνων, ύστερα από τις δυσμενείς επιπτώσεις της Κατοχής και του Εμφυλίου (Βετσόπουλος, 2007, σελ. 10).

Μολονότι το Σχέδιο Μάρσαλ λειτούργησε ως εφαλτήριο για την μεταπολεμική οικονομία των 16 ευρωπαϊκών χωρών συμβάλλοντας στην θεμελίωση των βάσεων των ευρωπαϊκών θεσμών αλληλεγγύης δεν είχε για την Ελλάδα τα επιθυμητά αποτελέσματα που γρήγορα διαφάνηκαν στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Δύο ήταν οι βασικοί παράγοντες επιβραδύνσεως της οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης κατά την μεταπολεμική περίοδο: ο πρώτος ήταν η απουσία οργανωμένης δημόσιας διοίκησης που δυσχέρανε το συντονισμό υπουργείων και αποστολών τόσο στο επίπεδο της λήψης αποφάσεων όσο και σε αυτό της συλλογής στοιχείων για την υποστήριξη των ελληνικών θέσεων στα διεθνή φόρα.

Ο δεύτερος λόγος συνίστατο στις συνέπειες της έξαρσης του Εμφυλίου Πολέμου την άνοιξη του 1946 που επέβαλαν την πρόβλεψη από τις διαδοχικές κυβερνήσεις της περιόδου 1946 – 1949, κονδυλίων για την κοινωνική πρόνοια των προσφύγων του εθνικού διχασμού, αλλά και την ενίσχυση των στρατιωτικών δυνάμεων. Ως αποτέλεσμα αυτών των δύο ανασταλτικών προσπαθειών κατά την πρώτη διετία του Σχεδίου Μάρσαλ (1948 – 1949), με εγκεκριμένη από το Κογκρέσο οικονομική βοήθεια για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης 4,9 και 3,7 δισεκατομμύρια δολάρια αντίστοιχα, η Ελλάδα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα στην απορρόφηση και διάθεση των κονδυλίων για την εξυγίανση της οικονομίας και την εν γένει ανασυγκρότηση της χώρας. Οι προτεραιότητες των κυβερνήσεων των Αθηνών δεν συνέκλιναν με τους στόχους του Σχεδίου Μάρσαλ που για την Δυτική Ευρώπη είχαν ως πρωταρχικό σκοπό την βιομηχανική αναβίωση και την οικονομική εξυγίανση (Ζαχαρίου, 2002, σελ. 9 – 10).

Άρα η ωφέλεια που προέκυψε από την αμερικανική βοήθεια μπορεί να συνεισέφερε στην κάλυψη των ελλειμμάτων των εξωτερικών συναλλαγών και την εξασφάλιση της δημοσιονομικής πειθαρχίας δεν ήταν όμως ανάλογη με το μέγεθος της βοήθειας αυτής. Ο Εμφύλιος Πόλεμος την πρώτη διετία, οι οργανωτικές αδυναμίες του κράτους που ήταν απροετοίμαστο να αναλάβει και να εκτελέσει μεγάλα παραγωγικά έργα αλλά και η χρησιμοποίηση μεγάλους μέρους της βοήθειας (μετά τα δύο πρώτα χρόνια) για αμυντικούς σκοπούς δεν άφησαν τη χώρα μας να την αξιοποιήσει όπως άλλες ευρωπαϊκές χώρες για την ταχύτερη ανασυγκρότηση και ανάπτυξη της οικονομίας της (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 344).

Την ίδια στιγμή οι ιδεολογικές αγκυλώσεις του ελληνικού κράτους στην εμφυλιοπολεμική περίοδο, η επενδυτική αδράνεια του ντόπιου κεφαλαίου και οι εγγενείς πληθωριστικές τάσεις της ελληνικής οικονομίας εξέθρεψαν την εξωτερική χρηματοδότηση ως μοναδική πηγή των αμφιβόλων βιομηχανικών προοπτικών της χώρας. Έτσι το Σχέδιο Μάρσαλ με την κατ' επιλογή χρηματοδότηση του βιομηχανικού τομέα και τον κεντρικά αμερικανικό έλεγχο του εισαγωγικού εμπορίου της χώρας (το ύψος του οποίου αποκαταστάθηκε το 1950 στα

προπολεμικά επίπεδα) ενέτεινε και παγίωσε το μονομερή προσανατολισμό της Ελλάδας προς το εξωτερικό (Μαχαίρα, 2003, σελ. 85 – 86).

Την περίοδο 1947-1949 σημειώθηκε μια ανάκαμψη της εγχώριας παραγωγής που εγγίζει τα όρια της προπολεμικής. Γενικά, το εθνικό εισόδημα εμφανίζει αισθητή άνοδο. Ο τιμάρριθμος κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα από πριν, αλλά η ψαλίδα ανάμεσα στις τιμές και τους μισθούς παραμένει αρκετά μεγάλη (Καλαφάτης, 1999, σελ. 27).

Είναι γενικά παραδεκτό ότι η εστίαση του κράτους στην ανοικοδόμηση (σε ορισμένους τομείς από το μηδέν), σε ένα βαθμό βάσει εξωτερικής χρηματοδότησης κι επιτήρησης και σε ένα βαθμό βάσει ίδιων κεφαλαίων, κρατικών και ιδιωτικών, σήμαινε ότι, αυτό το κράτος της έκτακτης ανάγκης, ενδιαφερόταν λιγότερο να ενσωματώσει οικονομικά τις κοινωνικές ομάδες και να τις εξασφαλίσει εισοδηματικά στο όνομα μιας εξισορρόπησης των οικονομικών διαφορών. Πρωταρχικός σκοπός ήταν να θέσει τις δημοσιονομικές, νομισματικές και επενδυτικές προϋποθέσεις που θα οδηγούσαν μετέπειτα στη μεγέθυνση της οικονομίας (Σωτηρόπουλος, 2015, σελ. 8).

Κοινή συνισταμένη της περιόδου αυτής είναι ότι οι μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν από τον ξένο παράγοντα, περί ομογενοποίησης των συνθηκών λειτουργίας διαφόρων τομέων της οικονομίας, περί καθιέρωσης κοινών κριτηρίων και κανόνων στη λήψη αποφάσεων στη δημόσια διοίκηση, περί της αρχής της καθολικότητας που θα έπρεπε να διαπνέει κάθε οικονομική και διοικητική πρακτική, καθώς και περί της ανάγκης σχηματισμού ενός καθολικού πλαισίου σεβαστού από τις συνήθεις κοινωνικές και οικονομικές ομάδες στο επίκεντρο της οποίας βρισκόταν ο αμερικανικός κορπορατισμός (ως μια ιδιότυπη σύμπτυξη του φιλελευθερισμού της αγοράς με την ορθολογικότητα του Κεϋνσιανισμού), δεν έβρισκαν κοινωνικές δυνάμεις που να ενστερνίζονταν αυτό το διακανονισμό, ούτε κάποια πολιτική δύναμη να τον υιοθετούσε αντίστοιχα στην ελληνική κοινωνία.

Στην Ελλάδα τότε ίσως και ακόμη και σήμερα, το ενοποιητικό στοιχείο δεν ήταν οι κοινοί κανόνες από τους οποίους εκπορεύεται η ειδική περίπτωση, αλλά ο κατακερματισμός και η εξυπηρέτηση του επιμέρους συμφέροντος από το πολιτικό σύστημα ο οποίος αντιστέκεται σε οτιδήποτε ενοποιητικό, ενιαίο καθολικό. Η λειτουργία του δημόσιου τομέα, οι εργασιακές ρυθμίσεις, οι συντεχνίες των επαγγελματικών ομάδων, ο τρόπος προσδιορισμού των μισθών στο δημόσιο – ιδιωτικό τομέα, οι ασφαλιστικές ρυθμίσεις, το φορολογικό σύστημα, όλα συνέκλιναν στην αποσπασματικότητα και στον κατακερματισμό αποτελώντας ουσιαστικά ένα συνεχές φάσμα ειδικών περιπτώσεων (Σταθάκης, 2004, σελ. 28).

2.3 Ανακεφαλαίωση

Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της εμφύλιας σύρραξης που ακολούθησε, η Ελλάδα αναδύθηκε με συντριμμένο τον κοινωνικό, οικονομικό και οργανωτικό-διοικητικό ιστό της χώρας. Ο πόλεμος, η κατοχή και η εμφύλια διαμάχη είχαν συσσωρεύσει πρωτοφανή σε έκταση και πολυπλοκότητα προβλήματα, τα οποία επιζητούσαν την επείγουσα και την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους (Μακρυδημήτρης, 1993, σελ. 471).

Η οικονομική και κοινωνική κατάσταση ήταν τραγική αφού 10 έτη πολεμικών συγκρούσεων είχαν αφήσει πίσω τους περισσότερο από ένα εκατομμύριο νεκρούς, εκατοντάδες χιλιάδες εκτοπισμένους, εκτεταμένες καταστροφές κατάρρευση στις βασικές υποδομές, υποσιτισμό, υπερπληθωρισμό, κατάρρευση του νομισματικού και τραπεζικού συστήματος, φτώχεια και μαζική ανεργία (Φραγκιάδης, 2007, σελ. 161).

Η χώρα βρίσκεται με ένα εξωτερικό δημόσιο χρέος της τάξης των 460 εκατ. δολαρίων ενώ η οικονομία της, τα δημόσια οικονομικά και το ισοζύγιο πληρωμών βρίσκεται σε εξαιρετικά αδύνατη θέση. Για ένα διάστημα (μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960) το ελληνικό δημόσιο αδυνατεί να ρυθμίσει τα προπολεμικά χρέη και συνεπώς να προσφύγει και στον εξωτερικό δανεισμό (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 536).

Η αμερικανική βοήθεια (Σχέδιο Μάρσαλ) διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην αντιμετώπιση της εξαιρετικά κρίσιμης οικονομικής κατάστασης. Η εισροή δολαρίων κατέστησε εφικτή την πραγματοποίηση των απαραίτητων εισαγωγών, καλύπτοντας το σύνολο σχεδόν του ελλείμματος του εξωτερικού ισοζυγίου, χρηματοδότησε το δημόσιο έλλειμμα επιτρέποντας στο κράτος να λειτουργήσει και έδωσε στην Τράπεζα της Ελλάδος τη δυνατότητα να χορηγήσει πιστώσεις στην οικονομία (Φραγκιάδης, 2007, σελ. 162).

Η αμερικανική παρέμβαση στην Ελλάδα, μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ, πέρα από μια σημαντική οικονομική βοήθεια, προσέφερε μια νέα όθηση για αναπτυξιακό σχεδιασμό και νέα μοντέλα διακυβέρνησης, με βάση το New Deal, για να υπάρξει συνδυασμός της αναπτυξιακής παρέμβασης του κράτους και της ελεύθερης οικονομίας (Hatzivassiliou, 2014, p.3).

Μεταξύ των ετών 1947-1949 η αμερικανική βοήθεια των ΗΠΑ αποτελούσε το 25% του ΑΕΠ στην Ελλάδα και χρηματοδοτούσε το 67% του συνόλου των ελληνικών εισαγωγών (George C. Marshall Foundation, 2015).

Ωστόσο η χορήγηση της βοήθειας συνδέθηκε με όρους και εποπτεία κάτι που είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται προστριβές ανάμεσα σε πολιτικούς και τμήματα της οικονομικής ελίτ και της γραφειοκρατίας. Οι όροι στόχευαν στην οικονομικά αποτελεσματική χρήση της βοήθειας και ειδικότερα στη δημιουργία τυπικών θεσμών μιας οικονομίας της αγοράς και όχι στην αναπαραγωγή του πελατειακού συστήματος που απασχολούσε μεγάλο μέρος του ελληνικού κατεστημένου (Σκάλκος, 2016, σελ. 12).

Σ' αυτό το πλαίσιο η οικονομία της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου κινείται γύρω από τρία καίρια θέματα: τη σταθεροποίηση, την ανασυγκρότηση και την ανάπτυξη. Η πρώτη αναφέρεται στην εξισορρόπηση των δημόσιων οικονομικών και τη σταθερότητα του νομίσματος, λειτουργίες που είχαν αποδιοργανωθεί πλήρως τη περίοδο της Κατοχής. Η ανασυγκρότηση αναφέρεται στην αποκατάσταση των υποδομών και της παραγωγής στα προπολεμικά τους επίπεδα. Η ανάπτυξη αναφέρεται στο βιομηχανικό ζήτημα που κυριάρχησε τη περίοδο αυτή σχετικά με τη δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας να ξεφύγει από το περιοριστικό αγροτικό της παρελθόν και να περάσει στο στάδιο της εκβιομηχάνισης (Σταθάκης, 2004, σελ. 20).

Ήδη από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '40, τόσο ο πληθυσμός όσο και η πλειονότητα της πολιτικής και οικονομικής ελίτ είχαν πεισθεί ότι η επιτάχυνση της ανάπτυξης της χώρας μέσα από την εκβιομηχάνιση δεν ήταν μόνο επιθυμητή αλλά και εφικτή. Η πεποίθηση αυτή στηριζόταν σε μια σειρά μελετών που είχαν εκπονηθεί από έλληνες και ξένους ειδικούς οι οποίες κατέληγαν στην άποψη ότι ο εξηλεκτρισμός της Ελλάδας με βάση τους υδάτινους και λιγνιτικούς πόρους της καθώς και η δημιουργία βιομηχανίας μετάλλων και χημικών προϊόντων με βάση τον ορυκτό της πλούτο ήταν εφικτή και βιώσιμη (Ιορδάνογλου, 2003, σελ. 70).

Η αβεβαιότητα περί του αν θα γίνει ανασυγκρότηση με βιομηχανία ή χωρίς, αν θα γίνει ανασυγκρότηση με τη ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους ή χωρίς, ή αν η ανασυγκρότηση θα πάρει μια άλλη ποιότητα και θα δοθεί έμφαση στη βαριά βιομηχανία, οδήγησε οπωσδήποτε στην καθυστέρηση διαμόρφωσης πολιτικής συναίνεσης, στην καθυστέρηση της σταθεροποίησης του νομίσματος που τελικά ήρθε σχετικά καθυστερημένα το 1953 (Ψαλιδόπουλος, 2005, σελ. 59).

Οι διάφορες επιμέρους οικονομικές πολιτικές επεδίωκαν την εξισορρόπηση του ισολογισμού τρεχουσών συναλλαγών, του κρατικού προϋπολογισμού, τη νομισματική σταθερότητα και τη σταθερότητα των τιμών. Έτσι, παγώνουν οι εργατικές αμοιβές, ελέγχεται ο εξωτερικός εμπορικός τομέας, αναστέλλεται η πολιτική αγοράς και πώλησης λιρών από την Τράπεζα της Ελλάδος και επιβάλλονται πρόσθετοι φόροι στα υψηλότερα εισοδήματα. Κρίσιμο κλειδί για την επιτυχία αυτής της προσπάθειας αποτέλεσε η επισιτιστική βοήθεια, που συνέβαλε στη διατροφή του πληθυσμού, τη διατήρηση χαμηλών εργατικών αμοιβών και τον περιορισμό των εισαγωγών (Καλαφάτης, 1999, σελ. 26).

Η ευκαιρία για τη δημιουργία μιας συλλογικής, "εθνικής" προσπάθειας που συνιστούσε τη βασική προϋπόθεση για την ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας, προσπάθεια που αποτέλεσε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η οικονομική ανόρθωση των περισσότερων δυτικοευρωπαϊκών χωρών, δεν ευοδώθηκε αφού κυριάρχησε η πολιτική και κοινωνική πόλωση (Στασινόπουλος, 2006, σελ. 2).

Άλλωστε είναι χαρακτηριστικό ότι ο βίος καμίας κυβέρνησης την εν λόγω περίοδο δεν ξεπέρασε τον ένα χρόνο διακυβέρνησης ενώ το προπολεμικό κομματικό σύστημα επικράτησε (σε αναντιστοιχία με την υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες όπου σαρώθηκε) καθώς οι πολίτες επέλεξαν να στραφούν στα πελατειακά δίκτυα των παλαιών κομμάτων για την επιβίωση και προς αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής.

Η ελληνική οικονομία μόλις το 1950 μπόρεσε να φθάσει τις προπολεμικές επιδόσεις, οι οποίες ωστόσο δεν υπογράμμιζαν τίποτε περισσότερο από το ότι η χώρα εξακολουθούσε να είναι σε μεγάλο βαθμό αγροτική: το 59,5% του οικονομικά ενεργού της πληθυσμού απασχολείτο ακόμη στον πρωτογενή τομέα ο οποίος συνέβαλε μόνο κατά 27,9% στο ΑΕΠ. Χώρα λοιπόν αγροτική η Ελλάδα με εξαιρετικά χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα (υπολογίζεται σε 143 δολάρια το 1950) όφειλε να αντιμετωπίσει την προοπτική της ανάπτυξης της λύνοντας σωρεία προβλημάτων: νομισματική αστάθεια, χρόνια ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο, πολύ χαμηλή ροπή για αποταμίευση και τάση προς αποθησαυρισμό, υψηλή πραγματική ή λανθάνουσα ανεργία, εξαιρετικά μεγάλη δημοσιονομική ανισορροπία και τέλος μια μεγάλη εξάρτηση από τη συμμαχική βοήθεια η οποία όμως δεν επρόκειτο να διαρκέσει επ' αόριστον (Κωστής, 1999, σελ. 25 – 26).

Συνεπώς η εγκαθίδρυση μιας «καχεκτικής δημοκρατίας» στην μεταπολεμική Ελλάδα, διαμόρφωσε με τη σειρά της μια «καχεκτική οικονομία» με βαθιά διαρθρωτικά προβλήματα, ισχνή παρουσία στο διεθνή καταμερισμό εργασίας αναγκασμένη να στηρίζεται

μακροπρόθεσμα στην εξωτερική βοήθεια για να χρηματοδοτεί τις εγχώριες επενδύσεις και να αντιμετωπίζει το μόνιμα ελλειμματικό ισοζύγιο πληρωμών της (Στασινόπουλος, 2006, σελ. 2-3).

Η νέα περίοδος για τη χώρα, που ξεκινάει με τη δεκαετία του 1950 θέτει με άλλους όρους το πρόβλημα της οικονομικής ανάπτυξης, με μια οικονομία, όμως, που εισέρχεται στη νέα εποχή με τα ίδια διαρθρωτικά προβλήματα με εκείνα της προπολεμικής περιόδου (Καλαφάτης, 1999, σελ. 27).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1950 - 1967

3.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό, που καλύπτει την περίοδο 1950 – 1967, θα μελετήσουμε την «απογείωση» της ελληνικής οικονομίας αφού υπήρξε η εποχή των μεγάλων αλλαγών μια που οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη άλλαξαν με πρωτοφανή ρυθμό για τα μέχρι τότε δεδομένα. Οι αλλαγές αυτές συνετέλεσαν ώστε η Ελλάδα από το 1960 να προσεγγίζει το πρότυπο της βιομηχανικής κοινωνίας που είχε επικρατήσει στις Η.Π.Α. ήδη πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης από τη δεκαετία του 1950.

Η νέα αναπτυξιακή στρατηγική και οι επιταχυνόμενες οικονομικές επιδόσεις («απογείωση») αποτέλεσαν μεν μέρος ευρύτερων τάσεων στον κόσμο, αλλά ευνοήθηκαν και από τις συνθήκες που επικρατούσαν τότε στη διεθνή οικονομία. Κατά την περίοδο 1950-1961 ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης ανέρχεται σε 5,5% και είναι από τους υψηλότερους στον κόσμο. Ανάλογη ήταν, φυσικά, η εξέλιξη των επενδύσεων (Καζάκος, 2011, σελ. 112 – 113).

Η οικονομική άνοδος ήταν εκρηκτική και συνέβαλε στον τριπλασιασμό του ΑΕΠ κατά τη περίοδο από το τέλος του εμφυλίου μέχρι την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος το 1967 (Σταθάκης, 2010, σελ.43).

Επίσης εξετάζουμε τη δανειακή πολιτική της περιόδου που χαρακτηρίζεται από το χαμηλό ύψος του εξωτερικού δανεισμού εξαιτίας της δυσκολίας του ελληνικού κράτους να αναπτύξει τον εξωτερικό δανεισμό αλλά και μιας δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής που μετά την υποτίμηση του 1953 στόχευε στην αποκατάσταση της δημοσιονομικής και μακροοικονομικής σταθερότητας της οικονομίας με στόχο τον έλεγχο των πληθωριστικών τάσεων και την ανάπτυξη της οικονομίας (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 536).

Άλλωστε η υποτίμηση του εθνικού μας νομίσματος (1953) συνιστά ένα σημαντικό κεφάλαιο στην οικονομική μας ιστορία καθώς οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές της συνέπειες σφραγίζουν μία ολόκληρη περίοδο της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας (Σκάλκος, 2013).

Συνάμα η βαθμιαία ένταξη της Ελλάδας στο δυτικό σύστημα με την Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ, 1961) αποτέλεσε καθοριστικό σταθμό για το οικονομικό και το πολιτικό μέλλον της χώρας και σε συνδυασμό με την καθεστωτική επιλογή

την οποία σφράγισε η έκβαση του Εμφυλίου, έθεσαν το ευρύ πλαίσιο για την άσκηση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής τις επόμενες δεκαετίες (Καζάκος, 2011, σελ. 103).

3.2 Από το τέλος του εμφυλίου ως το 1967: Η περίοδος της «απογείωσης» της ελληνικής οικονομίας

Οι δεκαετίες από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973 χαρακτηρίζονται ως η χρυσή εποχή για τις δυτικές οικονομίες καθώς η οικονομική ανάπτυξη ευνοείται από τις χαμηλές αμοιβές της εργασίας, τις χαμηλές τιμές πρώτων υλών, τις νέες τεχνολογίες, τον συστημικό ανταγωνισμό (Καζάκος, 2011, σελ. 112).

Ο εν λόγω αναπτυξιακός κύκλος, χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη νέων τομέων, όπως της βιομηχανίας χημείας, της ατομικής ενέργειας, του αεριωθούμενου, των μεταφορών, των επικοινωνιών, των ηλεκτρονικών κλπ., καθώς επίσης από τη μαζική μεταφορά κεφαλαίων και τεχνολογίας από τις ΗΠΑ προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης για την οικονομική τους ανόρθωση από τις καταστροφές που επέφερε ο πόλεμος. Όλ' αυτά έδωσαν ώθηση για μια νέα ταχύρυθμη οικονομική ανάπτυξη που όμοια της δεν γνώρισε μέχρι σήμερα η παγκόσμια οικονομία (Κατσορίδας, 2000).

Το μυστικό της χρυσής εποχής φαίνεται ότι ήταν ο συνδυασμός ενός σταθερού πλαισίου εξωτερικών οικονομικών σχέσεων και της δυνατότητας παρέμβασης στην εσωτερική οικονομία από το κράτος. Η συνθήκη του Bretton Woods εξασφάλιζε από τη μια πλευρά νομισματική σταθερότητα και περιορισμό της κερδοσκοπικής κίνησης κεφαλαίων σύμφωνα με τις Κενσυναϊκές επιταγές ενώ από την άλλη απέφευγε το προπολεμικό σκόπελο της απομόνωσης των οικονομιών στηρίζοντας το διεθνές εμπόριο. Επιπλέον η νομισματική προστασία που παρείχε στις οικονομίες «έλυνε τα χέρια» στις εθνικές κυβερνήσεις για να ακολουθήσουν ενεργές πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης (Ψαλιδόπουλος, σελ. 20).

Η δεκαετία του 1950 βρήκε την Ελλάδα με ανοικτές ακόμα τις πληγές που είχαν αφήσει —σε όλες τις πλευρές του εθνικού βίου— η Κατοχή και ο Εμφύλιος. Η ανάγκη ταχείας αύξησης της παραγωγής και άμεσης εξύψωσης του βιοτικού επιπέδου ήταν επιτακτική για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και αποτέλεσε τον κύριο άξονα γύρω από τον οποίο κινήθηκε η οικονομική πολιτική, ιδίως κατά τα πρώτα έτη της υπό εξέταση περιόδου (Ψαλιδόπουλος, 2014, σελ. 203).

Η ελληνική οικονομία μπορεί να είχε φθάσει ή και να υπερβεί τα προπολεμικά επίπεδα που είχαν αφήσει οι πολεμικές περιπέτειες της δεκαετίας του 1940, πλην όμως η διάρθρωση εξακολουθούσε να βρίσκεται πολύ κοντά σε παραδοσιακά πρότυπα πράγμα που υποδήλωνε ότι οι συνθήκες της ανασυγκρότησης δεν επέτρεψαν τον εκσυγχρονισμό των οικονομικών θεσμών, των μεθόδων παραγωγής, με αποτέλεσμα το οικονομικό σύστημα να μην είναι προετοιμασμένο να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της νέας εποχής η οποία για τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες είχε ξεκινήσει μετά τη λήξη του πολέμου (Δρακάτος, 1997, σελ. 30).

Ταυτόχρονα σηματοδότησε μια διαδικασία σταδιακής ενσωμάτωσης οικονομικής – θεσμικής και πολιτισμικής στο δυτικό σύστημα. Το εγχώριο μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που τελικά εφαρμόστηκε αντλούσε επιρροές από το συναινετικό ευρωπαϊκό μοντέλο, το οποίο προέτασσε την εκβιομηχάνιση ακόμη και σε χώρες με ευρύ γεωργικό τομέα. Η υποδοχή των διεθνών τάσεων αποκρυσταλλώθηκε στη γενικότερη αντίληψη πως η χώρα έπρεπε να βασιστεί στις δικές της πλουτοπαραγωγικές δυνάμεις. Τα κλειδιά – άξονες του μοντέλου ήταν εκβιομηχάνιση, εξηλεκτρισμός, κρατικός παρεμβατισμός, επιχειρηματικότητα, εξωστρέφεια (Φιλάνδρος, 2013, σελ.112).

Η οικονομία εισερχόταν σε τροχιά μείωσης του όγκου των συνολικών επενδύσεων ενώ η κατανάλωση παρέμενε σε προπολεμικά επίπεδα. Το 1/3% με 1/4% του εργατικού δυναμικού στη βιομηχανία ήταν άνεργο, ενώ το 40% των απασχολούμενων στη γεωργία ήταν και αυτοί εποχικά άνεργοι. Έτσι ήταν επιτακτική ανάγκη για επενδύσεις σε παραγωγικό κεφάλαιο αλλά και σε οικοδομές προκειμένου να βελτιωθούν οι όροι διαβίωσης των Ελλήνων. Περιοριστικό όριο για οποιαδήποτε επέκταση της οικονομίας αποτελούσε το ισοζύγιο πληρωμών που αντανάκλούσε δυο βασικές διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Οι εξαγωγές ήταν εξαρτημένες σε λίγα ημιπολυτελή είδη (καπνός, σταφίδα) ενώ οι άδηλοι πόροι (ναυτιλιακό, μεταναστευτικό, τουριστικό συνάλλαγμα) ήταν εξαιρετικά ευπαθείς και αβέβαιοι ως πηγές κάλυψης του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Ταυτόχρονα οι εισαγωγές αφορούσαν 30% τρόφιμα, κατά 40% πρώτες ύλες, καύσιμα, λιπάσματα και κατά 15% μηχανήματα και μέσα μεταφοράς, κάτι που σήμαινε ότι μπορούσε να επέλθει μείωση του ελλείμματος αλλά μόνο με επέκταση της παραγωγής και των επενδύσεων, η χρηματοδότηση τους όμως ήταν επισφαλής (Ψαλιδόπουλος, 2008, σελ. 47 – 48).

Η ελληνική οικονομία έπρεπε, λοιπόν, να γίνει πιο ανταγωνιστική, να ληφθούν μέτρα μείωσης του κόστους παραγωγής των εξαγωγίμων ελληνικών προϊόντων και παράλληλα να διευρυνθούν οι αγορές τοποθέτησης των προϊόντων αυτών. Μεταξύ των επιδιώξεων για τη

βελτίωση του ισοζυγίου ήταν η μέγιστη φειδώ ως προς τη διαχείριση του διατιθέμενου για εισαγωγές συναλλάγματος, όπου αποκλειόταν αυστηρά η εισαγωγή οποιουδήποτε μη απαραίτητου βασικού είδους (Ψαλιδόπουλος, 2014, σελ. 233).

Η οικονομική πολιτική στις αρχές του 1950 στόχευε στη νομισματική και οικονομική σταθερότητα χωρίς να είναι ούτε πληθωριστική ούτε αντιπληθωριστική. Βασικοί πυλώνες της αποτέλεσαν η σημαντική οικονομική ενίσχυση μέσω δανείων με ευνοϊκούς όρους της αγροτικής οικονομίας, της βιομηχανίας, του εμπορίου, με τη μείωση της κρατικής σπατάλης, με την απλούστευση του φορολογικού συστήματος, με τη δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών, με τη μείωση του επιτοκίου δανεισμού και τέλος με την εκ βάθρων αναδιοργάνωση του τραπεζικού συστήματος (National Geographic, 2010, σελ. 128).

Ανάμεσα στα οικονομικά μέτρα ξεχωρίζουν η απελευθέρωση των τιμών και η άρση των περιορισμών στα εισαγόμενα είδη με την πρωτοφανή υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου που συνοδεύτηκε από την ταυτόχρονη μείωση των επιτοκίων. Ακόμη η κυβέρνηση συνέβαλε στην αύξηση των κερδών των επιχειρήσεων, μειώνοντας τη φορολογία τους μέσω της θεσμοθέτησης της επιταχυνόμενης απόσβεσης των πάγιων στοιχείων σε συνδυασμό με την ψήφιση του περιβόητου νόμου 2687 που διασφάλιζε τη προστασία του ξένου κεφαλαίου. Η αγορά εργασίας και η αγορά χρήματος τελούσαν υπό στενό κρατικό έλεγχο. Ωστόσο το πιο σημαντικό από τα οικονομικά μέτρα που έλαβε η τότε κυβέρνηση Παπάγου αναμφίβολα είναι η υποτίμηση της δραχμής (9-4-1953) κατά εκατό τοις εκατό δηλ. από 15 δραχμές το δολάριο στις 30 δραχμές μια ισοτιμία που διατηρήθηκε για δυο δεκαετίες (Τσουφλίδης, 2003, σελ. 282).

Με την υποτίμηση της δραχμής και την απελευθέρωση των εισαγωγών η ελληνική οικονομία εισήλθε σε μια νέα εποχή εξυγίανσης, ισορροπίας και ανάπτυξης. Όλα τα οικονομικά μεγέθη αρχίζοντας από τον προϋπολογισμό και το ισοζύγιο και φτάνοντας στον πληθωρισμό και τον ρυθμό ανάπτυξης βελτιώθηκαν θεαματικά και ταυτόχρονα άρχισαν να γίνονται επενδύσεις από τους επιχειρηματίες, ενώ έκαναν την εμφάνισή τους και τα πρώτα ξένα κεφάλαια. Η μαύρη αγορά και οι ελλείψεις ειδών στην αγορά εξαφανίστηκαν ως διά μαγείας (Νικολάου, 2008).

Η επιτυχημένη νομισματική μεταρρύθμιση μέσω της υποτίμησης της δραχμής έναντι του δολαρίου και η συνοδευτική δέσμη μέτρων έπαιξαν κρίσιμο ρόλο για την περαιτέρω πορεία της οικονομίας. Η σημαντικότερη ίσως επίπτωση της μεταρρύθμισης ήταν ότι αποκατέστησε την εμπιστοσύνη του λαού προς τη δραχμή, συντελώντας έτσι στην αύξηση των αποταμιεύσεων. Κατά δεύτερο λόγο, οδήγησε στην εντυπωσιακή αύξηση της εισροής

άδηλων πόρων στη χώρα. Η σταθερή δραχμή, αλλά και το γενικότερο αίσθημα ασφάλειας που είχε στο μεταξύ διαμορφωθεί στη χώρα, αποτέλεσε ισχυρό κίνητρο ώστε οι μετανάστες, οι ναυτικοί, οι εφοπλιστές, οι Έλληνες του εξωτερικού και οι τουρίστες να μεταφέρουν το συνάλλαγμά τους στη χώρα και να το μετατρέπουν σε δραχμές, συμβάλλοντας στην αύξηση των συναλλαγματικών εισροών στην ελληνική οικονομία (Πατρώνης, 2015, σελ. 2).

Ανάμεσα στις μεταρρυθμίσεις της εποχής, ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην απελευθέρωση των αγορών από πλήθος διοικητικούς και αγορανομικούς περιορισμούς (πχ. δελτίο άρτου), την άρση των περιορισμών στην εισαγωγή προϊόντων και πρώτων υλών, τη διαμόρφωση ενός θεσμικού περιβάλλοντος ευνοϊκού για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων (Ν. 2687/1953) που οδήγησε σε υπογραφή συμβάσεων που καταγγέλθηκαν από την αντιπολίτευση ως «αποικιακές», την εφαρμογή ενός φιλόδοξου προγράμματος δημοσίων επενδύσεων στις υποδομές και τις μεταφορές που άλλαξαν τη μορφή της χώρας (φράγματα Αλιάκμονα και Αχελώου, κ. ά), τη μείωση της απασχόλησης στο Δημόσιο κατά 23% και το «πάγωμα» των προσλήψεων. Παράλληλα, την περίοδο 1953-54 η κυβέρνηση καταθέτει τον πρώτο πλεονασματικό προϋπολογισμό (κάτι που αργότερα θα επαναληφθεί από τις κυβερνήσεις του Κων. Καραμανλή). Τα παραπάνω «συνοδευτικά μέτρα» αναδείχθηκαν σε καθοριστικούς παράγοντες επιτυχίας της νομισματικής παρέμβασης (Σκάκος, 2013).

Η συμμετοχή της δραχμής στο σύστημα σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods το 1953 θεωρείται από τις πλέον επιτυχημένες επιλογές οικονομικής πολιτικής της μεταπολεμικής περιόδου αφού επέτρεψε στην ελληνική οικονομία να καταγράψει πρωτοφανείς επιδόσεις ως προς την οικονομική μεγέθυνση και τη σταθερότητα των τιμών. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης για την περίοδο αυτή και για τις επόμενες δεκαετίες (ως το 1971) ανήλθε περίπου στο 7%, με την Ελλάδα να έχει το δεύτερο υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης μετά την Ιαπωνία. Αντίστοιχα θετικά ήταν τα αποτελέσματα από την πορεία του κατά κεφαλή εισοδήματος, ενώ εξίσου εντυπωσιακές επιδόσεις σημειώθηκαν στη διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών όπου ο μέσος όρος για τον πληθωρισμό ήταν κάτω από το 4%. Αυτές οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας ώθησαν πολλούς ερευνητές να αποκαλέσουν την περίοδο εκείνη «χρυσή εποχή» (Σαχινίδης, 2005, σελ. 7).

Άλλωστε είναι χαρακτηριστικό ότι στα 20 περίπου έτη συμμετοχής της δραχμής στο σύστημα του Bretton Woods, η σχέση δραχμής δολαρίου δεν διαταράχθηκε από κάποια κρίση στο ισοζύγιο πληρωμών εξαιτίας των ορθόδοξων οικονομικών πολιτικών που με συνέπεια ακολουθήθηκαν από τις πολιτικές και οικονομικές αρχές (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 536).

Το 1954 είναι ουσιαστικά ο πρώτος χρόνος που η Ελλάδα εξέρχεται οριστικά από το καθεστώς της πολεμικής οικονομίας και αποκαθιστά κάποια μορφή φυσιολογική λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς (Ιορδάνογλου, 2008, σελ.12).

Η αναπτυξιακή στρατηγική που εφαρμόστηκε τελικά στην Ελλάδα αντικατόπτριζε απλώς τις μορφές κρατικής παρέμβασης που υπαγόρευαν οι ανάγκες αναπαραγωγής της εγχώριας παραγωγικής διαδικασίας και του πολιτικοκοινωνικού συστήματος που τις εξέφραζε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Η κρατική παρέμβαση είχε ως τελική επιδίωξη α) την εξασφάλιση της απρόσκοπτης κατά το δυνατόν ροής του εθνικού προϊόντος - στην πολιτικά αποδεκτή κοινωνική κατανομή του - στα στάδια της αναπαραγωγικής του διαδικασίας και β) στην εξασφάλιση ευνοϊκής αντιμετώπισης αυτής της διαδικασίας εκ μέρους των τεχνολογικά και οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών (Σακκάς, 1993, σελ. 65).

Το θεσμικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε για το βιομηχανικό τομέα είχε σαν κύρια αιχμή τη διαμόρφωση συνθηκών «θετικής διάκρισης» υπέρ των βιομηχανικών επενδύσεων και της οικονομικής λειτουργίας της βιομηχανικής παραγωγής. Το κράτος αναλάμβανε, μέσω του εκτεταμένου ελέγχου του πιστωτικού συστήματος, των φορέων ανάπτυξης και διαχείρισης της κοινωνικό οικονομικής υποδομής και του ίδιου του κρατικού προϋπολογισμού, να ρυθμίζει τις γενικές συνθήκες λειτουργίας του βιομηχανικού τομέα. Δίπλα στα κίνητρα για το ξένο κεφάλαιο, προστέθηκαν κίνητρα για τις εγχώριες επενδύσεις και ακόμα και περιφερειακά κίνητρα, τα οποία με αμερικάνικη προτροπή νομοθετήθηκαν ήδη από το '49, για την ενίσχυση των επενδύσεων παρά στην αποκέντρωση. Παράλληλα το κράτος αναλάμβανε τη ρύθμιση του βαθμού προστασίας της βιομηχανίας, στα πλαίσια πάντα των ρυθμίσεων του GATT, καθώς και την εξασφάλιση ευνοϊκών συνθηκών για τη βιομηχανία στον εργασιακό χώρο (μισθοί, έλεγχος συνδικάτων) (Σταθάκης, 2000, σελ. 50 – 51).

Ο κρατικός παρεμβατισμός εξυπηρετείται από το τραπεζικό σύστημα μέσω των κατευθυνόμενων επιτοκίων, των ποιοτικών και ποσοτικών παρεμβάσεων στη νομισματική και πιστωτική επέκταση (Μελάς, 2012, σελ. 19).

Οι οικονομικές αρχές είχαν πλέον πεισθεί ότι μεσομακροχρόνια δεν υπήρχε δίλημμα ανάμεσα στην ανάπτυξη και την νομισματική σταθερότητα και ότι η επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων προϋπέθετε την εξασφάλιση σταθερού μακροοικονομικού περιβάλλοντος για να επιτυγχάνεται ο συνδυασμός ανάπτυξης με σταθερότητα στη βάση ενός περιορισμένου αριθμού θεμελιωδών κανόνων πολιτικής. Οι κανόνες αυτοί, που τηρήθηκαν από τις αρχές της δεκαετίας του '50 μέχρι το '73 καθόριζαν τη φιλοσοφία της πολιτικής, προσδιόριζαν τους

τρόπους αντίδρασής της στα γεγονότα και, μέσα από την προβλεψιμότητά τους, δημιουργούσαν κλίμα εμπιστοσύνης. Οι κανόνες ήταν οι εξής:

1. Οχρωμένη πίσω από αυστηρούς συναλλαγματικούς περιορισμούς, η ισοτιμία δραχμής – δολαρίου θα κρατιόταν σταθερή. Η σταθερότητα της ισοτιμίας εξασφάλιζε την αντιπληθωριστική πειθαρχία της νομισματικής πολιτικής.
2. Ο τακτικός προϋπολογισμός θα ήταν πλεονασματικός και το συνολικό δημόσιο έλλειμμα (περιλαμβανομένων, δηλαδή, και των δημόσιων επενδύσεων) θα παρέμενε όσο το δυνατόν χαμηλότερο.
3. Η διαδικασία διαμόρφωσης των μισθών θα ελεγχόταν έτσι ώστε η αύξηση των αποδοχών να μην υπερβαίνει την αύξηση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας στην οικονομία και να μην οδηγεί σε συμπίεση κερδών.
4. Το τραπεζικό σύστημα θα «πειθαναγκαζόταν» να διοχετεύει πιστώσεις με ευνοϊκούς όρους στους τομείς προτεραιότητας: βιομηχανία, γεωργία, εξαγωγικό εμπόριο. Η «εκτροπή» πόρων προς πιο κερδοφόρες αλλά θεωρούμενες ως μη παραγωγικές δραστηριότητες όπως το εμπόριο, οι εισαγωγές και η οικοδομική δραστηριότητα θα αποθαρρύνονταν.
5. Τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας θα προστατεύονταν και τα όρια ανάμεσα στην ιδιωτική και την δημόσια ιδιοκτησία θα παρέμεναν σαφή.
6. Το διεθνές εμπόριο της χώρας θα ήταν προσανατολισμένο προς το πολυμερές εμπορικό σύστημα της δύσης και θα ήταν, γενικά, ελεύθερο από ποσοτικούς περιορισμούς. Η εγχώρια παραγωγή όμως, θα συνέχιζε να προστατεύεται από τον ξένο ανταγωνισμό μέσω δασμών και της άνισης φορολογικής και πιστωτικής μεταχείρισης των εισαγομένων (Ιορδάνογλου, 2003, σελ. 69).

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1950, όμως τα πρώτα σύννεφα κάνουν την εμφάνιση τους πάνω από την ελληνική οικονομία. Από το 1957 παρατηρείται σχετική επιβράδυνση του ποσοστού αύξησης του εθνικού εισοδήματος, ενώ από το 1958 παρατηρούνται ανισορροπίες στο ισοζύγιο πληρωμών και αύξηση των εισαγωγών εξαιτίας της αύξησης των εισοδημάτων απειλούσε να διαταράξει μια ισορροπία στην οποία τα αγροτικά προϊόντα που αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος των ελληνικών εξαγωγών δεν ήταν δυνατόν να συντηρήσουν λόγω της χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας που τα διέκρινε (Κωστής, 2013, σελ. 760 – 761).

Η κρίση αυτή αποτέλεσε αφετηρία για τον αναπροσανατολισμό της οικονομικής στρατηγικής του ελληνικού κράτους, ο οποίος βασίζεται σε δύο άξονες. Ο πρώτος συνίσταται

στην «έξοδο στη διεθνή αγορά», σε αντιστοιχία με την ήδη εξελισσόμενη διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης της Δυτικής Ευρώπης, που αποκρυσταλλώνεται στη Σύνδεση με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1962 και τη «στροφή στην ιδιωτική πρωτοβουλία», που υλοποιείται με την αύξηση της δανειακής χρηματοδότησης προς τη βιομηχανία και τη συστηματοποίηση και ενίσχυση της νομοθεσίας των κινήτρων, φοροαπαλλαγών και επιδοτήσεων προς το ιδιωτικό κεφάλαιο (π.χ. νόμοι 4002/1959 και 4171/1961). (Μηλιός, σελ. 15 – 16).

Ταυτόχρονα επιβεβαιώθηκε προσήλωση στη προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης με παράλληλη περιφρούρηση της νομισματικής σταθερότητας κύριες επιδιώξεις της πιστωτικής πολιτικής οι οποίες βασίζονταν στα εξής κύρια σημεία:

- Η ενίσχυση της ροπής του κοινού προς την αποταμίευση και η συγκέντρωση των αποταμιεύσεων στους ελεγχόμενους αγωγούς του τραπεζικού συστήματος.
- Ο έλεγχος της ρευστότητας των τραπεζών, ο επηρεασμός των χορηγήσεων προς τις επιθυμητές κατευθύνσεις και η αποτροπή διαρροής πιστώσεων προς τις εισαγωγές και την πολυτελή κατανάλωση.
- Η ενίσχυση της ροπής προς επενδύσεις σε τομείς παραγωγικούς και ειδικότερα σε εξαγωγικές δραστηριότητες.
- Η ανάπτυξη της κεφαλαιαγοράς.
- Η προώθηση του εκσυγχρονισμού των επιχειρηματικών μονάδων και η ενίσχυση της κεφαλαιακής τους θέσης και της διεθνούς ανταγωνιστικότητας τους.

Παρόλα αυτά υπήρχαν δυσχέρειες που αφορούσαν την έλλειψη κατάλληλων θεσμικών πλαισίων, οργανωτικές αδυναμίες του εγχώριου τραπεζικού συστήματος με παράλληλες δυσκολίες στον έλεγχο της τήρησης πιστωτικών κανόνων. Τα προβλήματα αυτά αντιμετωπίστηκαν ως επί το πλείστο με επιτυχία και η οικονομία συνέχισε να αναπτύσσεται σε συνθήκες νομισματικής σταθερότητας (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 557).

Η διάρθρωση της οικονομίας βαθμιαία μεταβάλλεται συμπαρασύροντας και τη κοινωνία, αφού η βιομηχανική παραγωγή (δραστηριότητες σε ορυχεία – μεταλλεία, ηλεκτρισμό, φωταέριο, ύδρευση με επέκταση στις κατασκευές) συνολικά επεκτεινόταν ταχύτερα της αγροτικής για να την ξεπεράσει σε σημασία ως τομέα παραγωγής και απασχόλησης προς το τέλος της δεκαετίας του '60. Άρα μιλάμε για ένα πρωτόγνωρης σημασίας κοινωνικό μετασχηματισμό που θα συνεχίσει να υφίσταται μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70.

Η Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του '60 βρισκόταν καθ' οδόν προς ένα δεύτερο στάδιο βιομηχανικής ανάπτυξης το οποίο θα χαρακτήριζε μια ευνοϊκότερη ισορροπία ανάμεσα σε

καταναλωτικά και κεφαλαιουχικά αγαθά στο σύνολο της μεταποιητικής βιομηχανικής παραγωγής. Παράλληλα σημειωνόταν και μια αργή μεταμόρφωση από τη μικρής κλίμακας χειροτεχνική και βιοτεχνική παραγωγή προς τις οργανωμένες εργοστασιακές εγκαταστάσεις (Καζάκος, 2001, σελ. 188 – 189).

Λογικά, λοιπόν, οι κυβερνήσεις της εποχής επιζήτησαν να εφαρμόσουν μια πραγματιστική πολιτική, που δεν ήταν ξενόφοβη, ούτε ακραία φιλελεύθερη. Βασικό της εργαλείο ήταν μια δέσμη κινήτρων για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων αλλά και ελέγχων και περιορισμών (όσον αφορά τον επαναπατρισμό των κεφαλαίων, την εξαγωγή κερδών, αντισταθμιστικά οφέλη κ.λπ.) για ένα καλύτερο ισοζύγιο ωφελειών και ζημιών. Η είσοδος των ξένων κεφαλαίων θα έπρεπε να κατευθύνεται πολιτικά. Ειρήσθω εν παρόδω ότι μια τέτοια πολιτική που συνεπάγεται διαπραγματεύσεις μεταξύ πολιτικών και επιχειρηματιών προϋποθέτει πολιτική αρετή, ικανή διοίκηση και μια σχετική ισορροπία δύναμης ανάμεσα στους διαπραγματευόμενους (Καζάκος, 2011, σελ. 110).

Η περίοδος που ξεκινάει από το 1960 (έως τις αρχές του 1970) υπήρξε η εποχή των μεγάλων αλλαγών μια που οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη άλλαξαν με πρωτοφανή ρυθμό για τα μέχρι τότε δεδομένα. Τα περισσότερα από αυτά αυξήθηκαν: η παραγωγή -ιδίως η βιομηχανική, οι υπάλληλοι, οι εργάτες, οι μετανάστες, οι φοιτητές, οι κάτοικοι των πόλεων, οι οικοδομές, τα αγροτικά μηχανήματα. Κάποια άλλα μειώθηκαν: οι κάτοικοι της υπαίθρου και των ορεινών περιοχών, οι εργάτες γης, οι ανήλικοι εργαζόμενοι, η αυτοκατανάλωση. Μετά το 1960 η Ελλάδα άρχισε να προσεγγίζει το πρότυπο της βιομηχανικής κοινωνίας, το οποίο είχε επικρατήσει στις Η.Π.Α. ήδη πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης από τη δεκαετία του 1950

Την περίοδο αυτή δίνεται έμφαση στα βασικά έργα υποδομής τόσο στον γεωργικό (εγγειοβελτιωτικά έργα), όσο και στον βιομηχανικό και τριτογενή τομέα. Στον βιομηχανικό τομέα οι κλωστοϋφαντουργικές επιχειρήσεις, οι βιομηχανίες ειδών διατροφής, οι βιομηχανίες ξύλου, δέρματος, χάρτου, ιματισμού, και οι χημικές και οικοδομικές βιομηχανίες κατέχουν την πρώτη θέση. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60, ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία) παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην Ελληνική οικονομία αν και μετέπειτα ο γεωργικός πληθυσμός θα μειωθεί σημαντικά (κατά ένα ποσοστό 5% περίπου). Βέβαια, παρά την αναμφισβήτητη πρόοδο η Ελλάδα των αρχών της δεκαετίας του 1960 εξακολουθούσε να θεωρείται αναπτυσσόμενη χώρα. Εξακολουθούσε να υστερεί, σε σχέση με τις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης σε παραγωγικότητα, υποδομές, μέγεθος επιχειρήσεων και βαθμό ανοίγματος στη διεθνή αγορά (Πατρώνης, 2015, σελ. 4).

Στη διάρκεια αυτών των χρόνων οι κυβερνήσεις ήταν γενικά σε θέση ισχύος και μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν μια πληθώρα εργαλείων παρέμβασης στην οικονομία με στόχους τη διατήρηση μιας αναπτυξιακής πορείας και τη διασφάλιση της εσωτερικής και της εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας. Η πίεση των λαϊκών απαιτήσεων ήταν πολύ ασθενής για να τις εξαναγκάσει να παρεκκλίνουν από τους στόχους αυτούς. Αντίθετα οι κυβερνήσεις είχαν κάθε κίνητρο να επιμένουν στη στρατηγική τους και να καρπώνονται πολιτικά τις όντως εντυπωσιακές επιδόσεις της οικονομίας.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του οικονομικού συστήματος μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα:

- Η αύξηση των ονομαστικών εισοδημάτων και της συνολικής ζήτησης της οικονομίας οδηγούσε, κατά κύριο λόγο, σε αύξηση της παραγωγής και όχι των τιμών.
- Οι αυξήσεις των αποδοχών (οι οποίες ήταν γενικώς σημαντικές) δεν οδηγούσαν σε άνοδο του κόστους παραγωγής γιατί συνοδεύονταν από εξίσου μεγάλες (ή και μεγαλύτερες) αυξήσεις της μέσης παραγωγικότητας.
- Η έντονη επενδυτική δραστηριότητα επεξέτεινε συνεχώς τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας χαλαρώνοντας έτσι τους περιορισμούς που ανακύπτουν από την πλευρά του ανθρώπινου δυναμικού. Συνάμα οι επενδύσεις συντελούσαν στην αύξηση της παραγωγικότητας η οποία με τη σειρά της επέτρεπε τη μη πληθωριστική απορρόφηση των μελλοντικών αυξήσεων στις αποδοχές.
- Η αύξηση της εγχώριας ζήτησης δεν οδηγούσε σε διευρυνόμενο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών διότι η όντως μεγάλη αύξηση των εισαγωγών αντισταθμιζόνταν εν μέρει από άνοδο των εξαγωγών και εν μέρει από αύξηση των εισρεόντων άδηλων πόρων οι οποίοι ορίζονταν ως εισροές συναλλάγματος από τα μεταναστευτικά, ναυτιλιακά εμβάσματα και τον τουρισμό. Ο ρόλος τους στη διατήρηση της εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας ήταν κεφαλαιώδης (Ιορδάνογλου, 2008, σελ. 22).

Παρά τους σχετικά υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης, τη νομισματική σταθερότητα και την προϊούσα εκβιομηχάνιση η οικονομία δεν κατάφερε να απορροφήσει το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό και τους υποαπασχολούμενους. Η αύξηση της μετανάστευσης είχε και αρνητικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία καθώς τα μεταναστευτικά εμβάσματα επηρέασαν τα καταναλωτικά πρότυπα ενώ εξαιτίας της μετανάστευσης στερούνταν η χώρα τα δυναμικότερα στοιχεία της. Παράλληλα η υπερβολική συγκέντρωση ανθρώπων και δραστηριοτήτων στην Αθήνα (στα μέσα της δεκαετίας του '60 συγκέντρωνε το 60% της

βιομηχανικής παραγωγής με το 1/4 του πληθυσμού της χώρας) την καθιστούσε διοικητικό κέντρο της χώρας με τις υπόλοιπες περιοχές (εκτός της Θεσσαλονίκης) να είναι κυρίως αγροτικού χαρακτήρα δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για μια άνιση περιφερειακή ανάπτυξη (Καζάκος, 2001, σελ. 225 – 228).

Εντούτοις η Ελλάδα παρουσιάζει μια ιστορική ιδιομορφία αφού ενώ στις περισσότερες χώρες της περιφέρειας η καπιταλιστική διείσδυση αυτή την περίοδο συνεπαγόταν τουλάχιστον έναν μερικό μετασχηματισμό της αγροτικής παραγωγής από τις παραδοσιακές δομές στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής στην Ελλάδα ο αγροτικός τομέας δεν πέρασε από κανένα εσωτερικό μετασχηματισμό όσον αφορά τον τρόπο παραγωγής που επικρατεί διατηρώντας τον παραδοσιακό του χαρακτήρα της μικρής εμπορευματικής παραγωγής βασισμένης στην οικογενειακή αγροτική καλλιέργεια. Σύμφυτο με τη μικρή εμπορευματική παραγωγή είναι το καθεστώς γαιοκτησίας στην Ελλάδα, που χαρακτηρίζεται από τον κατακερματισμό της γης και τη μικρή αγροτική ιδιοκτησία (Αντωνοπούλου, 1988, σελ. 168-169).

Το άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας και η εκβιομηχάνιση είχαν περισσότερες συνέπειες: οι εξαγωγές και οι εισαγωγές, οι άμεσες ξένες επενδύσεις, Οι άμεσες ξένες επενδύσεις μετέφεραν νέες τεχνολογίες και οργανωτικές μεθόδους στην ελληνική οικονομία και συνέβαλαν έτσι στον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος και στην πραγματική σύγκλιση. Η αύξηση των εξαγωγών έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη και η αύξηση των εισαγωγών εξέθεσε τους εγχώριους παραγωγούς στον διεθνή ανταγωνισμό, ενθαρρύνοντας έτσι τις επιχειρήσεις να προχωρήσουν σε τεχνολογικό και οργανωτικό εκσυγχρονισμό. Οι εξαγωγές αυξήθηκαν, κατά την περίοδο αυτή, με μέσο ετήσιο ρυθμό περίπου 10% (σε σταθερές τιμές) και σε συνδυασμό με τις άλλες εξαγωγές υπηρεσιών (τουρισμός, ναυτιλία) και τις μονομερείς μεταβιβάσεις (κυρίως μεταναστευτικό συνάλλαγμα), επέτρεψαν στην ελληνική οικονομία να χρηματοδοτήσει υψηλές εισαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών που ήταν απαραίτητα στην τεχνολογική, βιομηχανική και οργανωσιακή ανάπτυξη της χώρας (Ιωακείμογλου, 2008, σελ. 12 – 13).

Στις δεκαετίες του '50 και του '60 η ελληνική οικονομία επέδειξε την πιο δυναμική της περίοδο. Ο δείκτης του Εθνικού Προϊόντος ξεκίνησε από 100 μονάδες με βάση το 1950 και έφθασε τις 300 το 1967 με την οικονομική άνοδο να είναι εκρηκτική. Αυτό γίνεται απόλυτα φανερό εάν συγκριθεί με την εμπειρία των τελευταίων δεκαετιών. Συνεπώς ο τριπλασιασμός του ΑΕΠ κατά την περίοδο από το τέλος του εμφυλίου μέχρι την χούντα τόσο ως απόλυτο, όσο και ως σχετικό μέγεθος, σε σχέση με τις διαχρονικές τάσεις κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, είναι εντυπωσιακή (Σταθάκης, 2000, σελ. 50 – 51).

Εν κατακλείδι η ευνοϊκή διεθνής συγκυρία, ποικιλόμορφες κρατικές ενισχύσεις και η σταθερά ανερχόμενη συνολική ζήτηση επηρέασαν θετικά τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας της περιόδου αυτής. Ωστόσο παρά την έλλειψη εφησυχασμού και τη συνεχή επίκληση της ανάγκης διαρθρωτικών αλλαγών, ελάχιστες πρόνοιες ελήφθησαν για την πιθανή μεταστροφή του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος (κάτι που τελικά έγινε στις αρχές της δεκαετίας του 1970) βρίσκοντας την ελληνική οικονομία να έχει μεγεθυνθεί αρκετά αλλά να μην είναι έτοιμη να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες (Ψαλιδόπουλος, 2008, σελ. 66).

3.3 Η δανειακή πολιτική της Ελλάδας 1950 – 1967

Η ελληνική οικονομία εισέρχεται στη δεκαετία του 1950 με ένα εξωτερικό χρέος της τάξης των 460 εκατ. δολαρίων ενώ τα δημόσια οικονομικά και το ισοζύγιο πληρωμών βρίσκονται σε εξαιρετικά αδύναμη θέση. Για ένα διάστημα μέχρι τις αρχές του 1960 το ελληνικό δημόσιο αδυνατεί να ρυθμίσει τα προπολεμικά χρέη και συνεπώς να προσφύγει σε εξωτερικό δανεισμό. Τα λίγα δάνεια που συνάπτονται σχετίζονται με διεθνείς ή κρατικούς οργανισμούς όπως η Ex-Im Bank, κρατικά δάνεια (από τις ΗΠΑ, τη γερμανική κυβέρνηση) ή δάνεια του Ταμείου Αποκατάστασης του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΤΑΣΕ). Ο πολύ περιορισμένος, σχεδόν οριακός εξωτερικός δανεισμός της περιόδου αυτής κινείται κυρίως στην κατεύθυνση δανείων που είναι αναγκαία για την εισαγωγή κεφαλαιουχικού εξοπλισμού για εξειδικευμένα μεγάλα επενδυτικά προγράμματα και ανερχόταν σε 108 εκατ. δολάρια μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1960 στο οποίο πρέπει να προστεθεί το ειδικό δάνειο του 1959 από τη γερμανική προς την ελληνική κυβέρνηση ύψους 200 εκατ. γερμανικών μάρκων ή 26,5 εκατ. δολαρίων περίπου) για τη αγορά κεφαλαιουχικού εξοπλισμού από τη Γερμανία. Συνεπώς, το σχετικά χαμηλό ύψος του εξωτερικού δανεισμού (βλ. πίνακα 3.2.1) οφειλόταν στη δυσκολία του ελληνικού κράτους να αναπτύξει τον εξωτερικό δανεισμό αλλά και σε μια δημοσιονομική και νομισματική πολιτική που μετά την υποτίμηση του 1953 στόχευε στην αποκατάσταση της δημοσιονομικής και μακροοικονομικής σταθερότητας της οικονομίας με στόχο τον έλεγχο των πληθωριστικών τάσεων και την αποκατάσταση της οικονομίας (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 537).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1:
Εξωτερικός δανεισμός δημοσίου και δημοσίων επιχειρήσεων (ΔΕΚΟ) (εκατ. δολάρια)

Έτος	ΑΕΠ (σε δις δραχμές, τρέχουσες τιμές)	Δάνεια δημοσίου	Δάνεια ΔΕΚΟ	Δανεισμός δημοσίου και ΔΕΚΟ ως % του ΑΕΠ	Συναλ/κή ισοτιμία δραχμής/δολαρίου	ΑΕΠ σε εκατ. δολάρια
1959	104,4	15,4	0	0,4%	30,1	3.468,4
1960	111,7	11,9	3,2	0,4%	30,1	3.711,0
1961	127,8	24,4	10,3	0,8%	30,1	4.245,8
1962	134,3	1,3	14,3	0,3%	30,1	4.461,8
1963	151,9	1,1	0,5	0,0%	30,1	5.046,5
1964	171,8	44,4	3,1	0,8%	30,1	5.707,6
1965	198,1	25,7	29,6	0,8%	30,1	6.581,4
1966	221,4	83,3	6,7	1,2%	30,1	7.355,5
1967	239	38,2	32,3	0,9%	30,1	7.940,2

Πηγή: (Καλαφάτης & Πρόντζας, (2011), σελ. 539)

Πρωταρχικός στόχος της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής αποτέλεσε η τόνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στις οποίες η συμβολή του δημοσίου τομέα στις προσπάθειες ανόρθωσης της οικονομίας της χώρας ήταν καθοριστική και αποδεικνύεται από τη συστηματική διείσδυσή του σε διάφορους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας. Αποτέλεσμα αυτής της διείσδυσης ήταν ο αυξητικός ρυθμός μεταβολής των δημοσίων δαπανών (βλ. πίνακα 3.2.2) και η ταυτόχρονη αύξηση του σχετικού μεριδίου των κρατικών δαπανών στο Α.Ε.Π. της χώρας. Είναι δε αναμφισβήτητο ότι η αύξηση των δημοσίων δαπανών συνέβαλε θετικά στην αύξηση του Α.Ε.Π. της χώρας και επομένως στην οικονομική μεγέθυνση, καθώς και των δημοσίων επενδύσεων στην αναπτυξιακή πορεία της οικονομίας (Καρασαββόγλου & Κατρακυλίδης & Τερζίδης, 1993, σελ. 226).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.2:
Έσοδα και δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)

Έτος	ΕΟΚ		Ελλάδα			
	Σύνολο εσόδων	Σύνολο δαπανών	Σύνολο εσόδων	Σύνολο δαπανών (% ΑΕΠ)	Καθαρές δανειακές ανάγκες	Πρωτογενές πλεόνασμα
1960	32,1	32,1	22,8	22,6	0,2	0,2
1961	33	32,9	23,1	22,3	0,8	0,8
1962	33,7	34,1	24,4	23,8	0,6	0,6
1963	33,8	35	24	22,8	1,2	1,4
1964	34,1	34,7	24,5	23,3	1,2	1,3
1965	34,4	36,1	23,7	23,3	0,4	0,7
1966	35,1	36,1	25	24,4	0,6	0,8
1967	35,8	37,5	26	26,2	-0,2	0

Πηγή: (Καλαφάτης & Πρόντζας, (2011), σελ. 453)

Στη μεταπολεμική Ελλάδα χρησιμοποιήθηκε ευρέως τόσο η φορολογία όσο και ο δανεισμός για την χρηματοδότηση των αυξημένων δαπανών, ενώ συγχρόνως δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής το γεγονός ότι στις αρχές της υπό εξέταση περιόδου ενεργητικός από άποψη κάλυψης των δαπανών ήταν και ο ρόλος της ξένης βοήθειας. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η υπέρμετρη αύξηση των κρατικών δαπανών είχε ως συνέπεια τη συστηματική δημιουργία ελλειμμάτων στον κρατικό προϋπολογισμό, κάτι που δημιουργεί υπόνοιες για άσκηση από την πλευρά τους πληθωριστικών πιέσεων στην οικονομία. Αυτές δε κατά κανόνα είναι τόσο εντονότερες όσο υψηλότερο είναι το μερίδιο των καταναλωτικών δαπανών στο σύνολο των κρατικών δαπανών (Καρασαββόγλου & Κατρακυλίδης & Τερζίδης, 1993 σελ. 226).

Με δεδομένο ότι στη σφαίρα της φορολογίας δεν συντελέστηκαν ουσιαστικές ρυθμιστικές παρεμβάσεις ούτε παρατηρήθηκαν άξιες λόγου διαρθρωτικές αλλαγές στη σύνθεση των εσόδων η δημοσιονομική πολιτική που ασκήθηκε ήταν ουσιαστικά πολιτική δαπανών κάτι που συνάγεται από το γεγονός ότι η αύξηση των φορολογικών εσόδων υπήρξε εμφανώς κατώτερη από τη αύξηση των δαπανών οδηγώντας αναπότρεπτα και στη δημοσιονομική κρίση (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 420).

Το σύνολο των δαπανών είναι μεγαλύτερο του συνόλου των εσόδων, με συνέπεια την ελλειμματικότητα του προϋπολογισμού και την αύξηση του πληθωρισμού. Η πλευρά των εξόδων του κρατικού προϋπολογισμού παρουσιάζει δυσανάλογες δαπάνες, οι οποίες κατά

βάση προορίζονται σε ποσοστό περίπου 60% για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους (τόκοι και χρεολύσια), ενώ αντίθετα για τις επενδυτικές δαπάνες αντιστοιχούν μονάχα το 9,3% (Κορρές & Κοκκίνου & Τσομπάνογλου, 2011, σελ. 5).

Τα οικονομικά στοιχεία (βλ. πίνακα 3.2.3) δείχνουν ότι τα δημόσια έσοδα αυξήθηκαν από 4,9 δις το 1951 σε 38,6 δις το 1967 με μέσο ετήσιο ρυθμό της τάξης του 12,9 % ενώ οι δημόσιες δαπάνες από 6,1 δις το 1951 σε 42 δις το 1967 με μέσο ρυθμό αύξησης 12%. Έτσι το έλλειμμα από 12 δις ή 3% σαν ποσοστό του Α.ΕΠ. το 1951, έφθασε το 1967 στο ύψος των 3,4 δις ή 1,6% σαν ποσοστό του ΑΕΠ. (Καρασαββόγλου & Κατρακυλίδης & Τερζίδης, 1993 σελ. 226).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.3:
Οικονομικά στοιχεία περιόδου 1951 - 1967

Ετος	Δαπάνες	Εσοδα	Γενικό Επίπεδο Τιμών	Ακαθάριστο Εθν. Προϊόν
1951	6.100	4.900	5.008	39.40
1952	6.600	5.700	5.207	41.30
1953	8.000	7.000	5.999	54.10
1954	9.700	9.900	6.710	62.40
1955	11.600	11.300	7.208	72.10
1956	19.400	18.800	7.657	83.10
1957	15.200	14.200	7.740	89.50
1958	15.600	14.800	7.751	93.80
1959	17.300	16.500	7.775	97.50
1960	18.800	17.100	8.038	105.20
1961	20.800	18.900	8.152	118.60
1962	23.600	21.400	8.533	126.00
1963	23.900	21.800	8.657	148.80
1964	28.200	25.300	8.970	156.00
1965	31.900	28.900	9.337	179.80
1966	36.400	34.000	9.788	200.00
1967	42.000	38.600	10.025	216.10

Πηγή: (Καρασαββόγλου & Κατρακυλίδης & Τερζίδης, (1993), σελ. 226)

Μεταπολεμικά και μέχρι τη νομισματική μεταρρύθμιση του 1953 η Ελλάδα θα συνάψει μόνο τρία εξωτερικά δάνεια συνολικά 145 εκατ. δολαρίων και κανένα σε δραχμές με αποτέλεσμα το δημόσιο χρέος να συνθέτουν το προπολεμικό δημόσιο χρέος και η εξυπηρέτηση του, τα δάνεια των νόμων 829, 859 και 959 του 1943 και τα προαναφερθέντα τρία μεταπολεμικά δάνεια σε ξένο νόμισμα.

Ο συνολικός μεταπολεμικός δανεισμός της Ελλάδας μέχρι το 1966 ανήλθε στα 435.174.053 δολάρια και είχε περιέλθει:

- 58,4% από τις ΗΠΑ
- 19% από τη Δ. Γερμανία
- 14,36% από την Αγγλία
- 6,96% από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (EUTE)
- 1,25% από το Ταμείο Αποκατάστασης του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΤΑΣΕ)
(Ηλιαδάκης, 2011, σελ. 238)

Από τα παραπάνω στοιχεία συνάγεται ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ αποτέλεσε τον κύριο μεταπολεμικό δανειοδότη της Ελλάδος. Σημαντική παράμετρο για την επέκταση της αμερικανικής επιρροής και διείσδυσης στην Ελλάδα υπήρξε το προπολεμικό εξωτερικό δημόσιο χρέος της χώρας καθώς και η ανυπαρξία σ' αυτή κεφαλαίων για την ανασυγκρότηση και ανάπτυξη της. Προ της κεφαλαιουχικής εξάρτησης της χώρας οι ΗΠΑ χρησιμοποίησαν την ξένη βοήθεια και τον εξωτερικό δανεισμό για να προσδέσουν τη χώρα στην επιρροή τους και να επιβάλλουν διευθυνόμενη οικονομία με αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες και χαμηλές παραγωγικές επενδύσεις. Από το 1953 – 1963 εξυπηρετούνται όλα τα μεταπολεμικά δάνεια με το ονομαστικό κεφάλαιο του εξωτερικού δανεισμού να ανέρχεται στα 146,75 δολάρια ενώ για την εξυπηρέτηση του εξωτερικού και εσωτερικού δανεισμού καταβάλλονται 187,5 εκατ. δολάρια περίπου. Τα τοκοχρεολύσια των δανείων σε δραχμές την περίοδο 1954 – 1966 κατέλαβαν το 41,63% της εξυπηρέτησης του συνολικού δημόσιου χρέους και την περίοδο 1959 – 1966 το 50,28%. Παράλληλα από το 1963 και μετά εξυπηρετούνται και τα ρυθμισμένα προπολεμικά δάνεια (Ηλιαδάκης, 2011, σελ. 254).

Μέχρι το 1966 η χώρα δεν μπορούσε να δανειστεί από το εξωτερικό, απ' την ελεύθερη αγορά οπότε ρυθμίστηκε το προπολεμικό χρέος. Συνάπτει μόνο διακρατικά δάνεια που περισσότερο υπακούουν σε γεωπολιτικές στρατηγικές και λιγότερο σε οικονομικούς κανόνες (Μελάς, 2011, σελ. 24).

Οι δαπάνες επενδύσεων του δημόσιου τομέα (κρατικές επενδύσεις και οι λεγόμενες «παράλληλες» επενδύσεις των δημοσίων οργανισμών) συνέβαλαν ουσιαστικά στην ανάπτυξη της οικονομίας κυρίως με τη θεμελίωση της υποδομής και την αύξηση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα. Για τη χρηματοδότηση των δημοσίων επενδύσεων της περιόδου χρησιμοποιήθηκαν δανειακοί πόροι σε ευρεία κλίμακα κάτι που προϋπέθετε τη διαμόρφωση

μιας κατάλληλης δανειακής πολιτικής που θα αξιοποιούσε τον δανεισμό από τον δημόσιο τομέα με απαραίτητη την τακτοποίηση του προπολεμικού χρέους.

Το δημόσιο χρέος από 4.305 εκατ. δρχ. το 1957, αυξήθηκε το 1966 σε 34.415 εκατ. (βλ. πίνακα 3.2.4) και η αναλογία του στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) αυξήθηκε από το 4,4% σε 16,9%. Στο χρέος που δημιουργήθηκε με το δανεισμό της περιόδου προστέθηκαν και 4.368 εκατ. από το διακανονισμό το 1964 του προπολεμικού εξωτερικού χρέους. Από το συνολικό χρέος της δεκαετίας (1957 – 1966) τη μεγαλύτερη αύξηση σημείωσε το εσωτερικό χρέος που από 577 εκατ. το 1957, ανέβηκε το 1966 σε 22.770 εκατ. δρχ. δηλ. από 0,6% σε 11,2% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Εξάλλου το δημόσιο χρέος από δάνεια σε ξένο νόμισμα αυξήθηκε από 3.451 εκατ. το 1957 σε 6.737 εκατ. το 1966 (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 557).

**ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.4:
ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ**

(Στο τέλος των ετών σε εκατομμύρια δραχμές)				
	1957	%	1966	%
1. Υποχρεώσεις από άντληση πόρων	3.634	90	20.465	59,5
Μεταπολεμικά δάνεια σε ξένο νόμισμα	3.451	85,5	6.737	19,6
Οφειλή σε δραχμές από:				
Λαχειοφόρα αναπτυξιακά δάνεια	183	4,5	4.919	14,3
Δάνεια απαλλοτριώσεων	-	-	64	0,2
Δάνεια του Ταχυδρομικού Ταμειυτηρίου	-	-	5	-
Έντοκα γραμμάτια	-	-	8.200	23,8
Δάνεια αμερικανικής κυβερνήσεως (Export - Import Bank)	-	-	540	1,6
2. Αναγνώριση προπολεμικών υποχρεώσεων	7	0,2	4.368	12,7
3. Χρέος προς την Τράπεζα της Ελλάδος ¹	394	9,8	9.582	27,8
4. Σύνολο	4.035	100	34.415	100
5. Ακαθάριστο εθνικό προϊόν σε τρέχουσες τιμές της αγοράς	91.578		203.886	
Σχέσεις % 1:5	4		10	
3:5	0,4		4,7	
4:5	4,4		16,9	

Πηγή: (Τράπεζα της Ελλάδος, (1978), σελ. 543)

Απόρροια των υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης από το 1958 και για όλη τη δεκαετία του 1960 αποτέλεσαν τα διευρυνόμενα ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών. Η σημαντική

εισροή ξένου επενδυτικού κεφαλαίου (1960 – 1966) άρχισε να επιβραδύνεται από το 1967 και μετά ενώ και η εξυπηρέτηση των εισροών αυτών με επανεξαγωγή κεφαλαίων και πληρωμές τόκων και royalties άρχισε να λειτουργεί αρνητικά για το ισοζύγιο πληρωμών. Τα μεταναστευτικά και ναυτιλιακά εμβάσματα κάλυπταν το 61% του ελλείμματος και οι εισροές κεφαλαίων για αγορά ακινήτων στην Ελλάδα αν και σημαντικές δεν επαρκούσαν για να διασφαλίσουν τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης κάτι που θα οδηγήσει σε αυξανόμενες ανάγκες δανεισμού τα επόμενα χρόνια (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 537).

Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι το πρόβλημα των δημοσίων ελλειμμάτων και κατ' επέκταση του δημόσιου χρέους της χώρας έχει έντονο πολιτικό χαρακτήρα καθώς τα δημόσια ελλείμματα στην Ελλάδα δεν είναι τόσο το αποτέλεσμα τυχαίων διαταραχών, διαρθρωτικής αστάθειας ή κυβερνητικής αστάθειας ή κυβερνητικών σφαλμάτων κατά την άσκηση της οικονομικής πολιτικής αλλά μάλλον το αποτέλεσμα των κυβερνητικών προσπαθειών να συνδυάσουν τη μεγιστοποίηση του αριθμού των ψήφων τους στις επερχόμενες εκλογές, με την υλοποίηση των ιδεολογικών ή κομματικών τους προγραμμάτων αντιμετωπίζοντας ένα εκλογικό σώμα το οποίο εκτιμούν ότι χαρακτηρίζεται από «μυωτική προοπτική» η οποία του επιτρέπει να αναπτύσσουν οπορτουνιστική συμπεριφορά (Παπαηλίας, 2014, σελ. 10).

Εν τέλει ό,τι είναι αναγκαίο με οικονομικά κριτήρια δεν είναι απαραίτητα εφικτό με πολιτικά, όπως επίσης ό,τι είναι επιθυμητό πολιτικά δεν είναι πάντοτε οικονομικά αποτελεσματικό.

3.4 Ανακεφαλαίωση

Η μεταπολεμική περίοδος της ελληνικής οικονομίας σηματοδοτείται από τη νέα αναπτυξιακή στρατηγική και τις επιταχυνόμενες οικονομικές επιδόσεις («απογείωση») που ήταν μεν μέρος ευρύτερων τάσεων στον κόσμο, αλλά ευνοήθηκαν και από τις συνθήκες που επικρατούσαν τότε στη διεθνή οικονομία. Κατά την περίοδο 1950-1961 ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης ανέρχεται σε 5,5% και είναι από τους υψηλότερους στον κόσμο. Ανάλογη ήταν, φυσικά, η εξέλιξη των επενδύσεων. Βαθμιαία, μεταβλήθηκε και η διάρθρωση της οικονομίας και της κοινωνίας, καθώς η βιομηχανική παραγωγή συνολικά επεκτεινόταν ταχύτερα από την αγροτική, για να την ξεπεράσει σε όρους συνεισφοράς στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και στην απασχόληση προς το τέλος της δεκαετίας του 1960. Η απτή ανάπτυξη που θα σημειωθεί από το 1961 θα συνεχιστεί σχεδόν αδιαλείπτως έως το 1972-1973, αποδεικνύοντας

ότι η Ελλάδα βρισκόταν σε μια διαδικασία ουσιαστικής σύγκλισης με τις αναπτυγμένες χώρες (Καζάκος, 2011, σελ. 112 – 113).

Η υποτίμηση της δραχμής το 1953 ως απάντηση στα χρόνια δομικά προβλήματα και τις ανισορροπίες της ελληνικής οικονομίας τη νομισματική αστάθεια και τον πληθωρισμό, το δημοσιονομικό εκτροχιασμό και τα ελλείμματα, το αρνητικό ισοζύγιο πληρωμών, τον περιορισμένο δευτερογενή τομέα παραγωγής εγκαινιάζει τη «χρυσή εποχή» της ελληνικής οικονομίας, η οποία εισέρχεται σε μία αδιάλειπτη φάση εικοσαετούς ανάπτυξης καθώς μέχρι το 1974 ο ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης ήταν 6,8%. Περίπου την ίδια χρονική περίοδο (1955-1977), το κατά κεφαλήν εισόδημα των Ελλήνων αυξήθηκε από το 39% στο 53% των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ ενώ και ο πληθωρισμός παραμένει σε αξιοσημείωτα χαμηλά επίπεδα (Σκάλκος, 2013).

Πρώτη προτεραιότητα για την περίοδο αυτή αποτέλεσε η ταχεία εκβιομηχάνιση μέσα από την ενθάρρυνση των εγχώριων και των ξένων επενδύσεων με προϋπόθεση για την επίτευξη αυτού του στόχου η εξασφάλιση σταθερού μακροοικονομικού περιβάλλοντος. Άρα η νομισματική, δημοσιονομική, και εισοδηματική πολιτική ήταν όσο περιοριστικές όσο χρειαζόνταν προκειμένου να διατηρηθεί η μακροοικονομική και ιδιαίτερα η νομισματική σταθερότητα (Ιορδάνογλου, 2008 σελ. 15).

Ωστόσο, η εντυπωσιακή πρόοδος της οικονομικής ανάπτυξης συγκάλυπτε βασικά διαρθρωτικά προβλήματα και αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας αφού η εκβιομηχάνιση παρέμεινε αδύναμη και επικεντρώθηκε στην ελαφριά βιομηχανία, σε μικρές – μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις και κατασκευές. Το οικονομικό μοντέλο που προέκυψε ήταν εγχώριων καταναλωτών δυνατοτήτων και απέτυχε να αναπτύξει αναπτυξιακή δραστηριότητα βασισμένη στις εξαγωγές. Από το 1960 και μετά το ισοζύγιο της χώρας πληρωμών παρέμεινε σε αρνητικά επίπεδα, η βιομηχανική ανάπτυξη μειώθηκε, το κόστος εργασίας αυξήθηκε και η γεωργική παραγωγή μειώθηκε (Pedaliu, 2016, p. 55).

Η «χρυσή περίοδος της ελληνικής οικονομίας» διέφερε σε δύο κρίσιμα σημεία σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες: πρώτον, έλαβε χώρα σε μια ευρεία επέκταση του μηχανισμού ασφαλείας του κράτους και, δεύτερον, η διαχείριση της κρατικής ζήτησης ήταν ελάχιστη (Fouskas & Dimoulas, 2013, p. 81).

Ο πολύ περιορισμένος, σχεδόν οριακός εξωτερικός δανεισμός της περιόδου αυτής κινείται κυρίως στην κατεύθυνση δανείων που είναι αναγκαία για την εισαγωγή κεφαλαιουχικού εξοπλισμού για εξειδικευμένα μεγάλα επενδυτικά προγράμματα και ανερχόταν σε 108 εκατ. δολάρια μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1960 στο οποίο πρέπει να προστεθεί το ειδικό

δάνειο του 1959 από τη γερμανική προς την ελληνική κυβέρνηση ύψους 200 εκατ. γερμανικών μάρκων ή 26,5 εκατ. δολαρίων περίπου για την αγορά κεφαλαιουχικού εξοπλισμού από τη Γερμανία. Συνεπώς το χαμηλό ύψος του εξωτερικού δανεισμού οφειλόταν στη δυσκολία του ελληνικού κράτους να αναπτύξει τον εξωτερικό δανεισμό αλλά και σε μια δημοσιονομική και νομισματική πολιτική που μετά την υποτίμηση του 1953 στόχευε στην αποκατάσταση της δημοσιονομικής και μακροοικονομικής σταθερότητας της οικονομίας με στόχο τον έλεγχο των πληθωριστικών τάσεων και την ανάπτυξη της οικονομίας (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 536).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1967 - 1974

4.1 Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται την επταετία του δικτατορικού καθεστώτος (1967 – 1974) που αντιστοιχεί στην τελευταία φάση της ραγδαίας μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης στη διάρκεια της οποίας παρατηρήθηκαν μεγάλες αναπτυξιακές επιδόσεις οι οποίες όπως αποδείχθηκε από την μετέπειτα πορεία των πραγμάτων ήταν μη διατηρήσιμες.

Η περίοδος της δικτατορίας παρόλο που συνέπεσε χρονικά με μια ευνοϊκή διεθνή οικονομική συγκυρία άσκησε μια πολιτική οικονομικής υπερθέρμανσης και επιφανειακής ανάπτυξης, χωρίς να μπορεί να προκαλέσει τις απαραίτητες δομικές μεταβολές στην ελληνική οικονομία οι οποίες θα της έδιναν μια ουσιαστική αναπτυξιακή ώθηση με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα (Μελετόπουλος, 1996, σελ. 412).

Έτσι παρά την ύπαρξη ευνοϊκής εσωτερικής και εξωτερικής οικονομικής συγκυρίας και προϋποθέσεων, το στρατιωτικό καθεστώς όχι μόνο δε μπόρεσε να επιλύσει τα διαρθρωτικά και λειτουργικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αλλά οδήγησε τη χώρα με την οικονομική του πολιτική και πρακτική στα πρόθυρα της οικονομικής χρεοκοπίας και κατάρρευσης (Νικολακόπουλος, 2004, σελ. 255 – 256).

Παράλληλα μελετάμε τη δανειοληπτική θέση της Ελλάδας η οποία ήταν σχετικά καλή, συνέπεια της κεκτημένης δυναμικής των προηγούμενων χρόνων, κάτι που έδωσε τη δυνατότητα στο δικτατορικό καθεστώς να επιλέξει τη εύκολη λύση με τον πολλαπλασιασμό του δημόσιου χρέους. Την περίοδο της επταετίας εκτιμάται ότι ο δανεισμός υπερέβη τρεις φορές το σύνολο των δανείων που είχε λάβει η χώρα από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 1967 (Χεκίμογλου, 2002, σελ. 34). Η πιστωτική επιφάνεια του δημοσίου ήταν ευρύτερη το 1967 καθώς υπήρχαν σημαντικά περιθώρια εσωτερικού και εξωτερικού δανεισμού. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό του δημοσίου χρέους επί του ΑΕΠ το 1973 ήταν κατώτερο του 20%, την ίδια ώρα που σε πολλές δυτικές χώρες ήταν ανώτερο του 20% (π.χ. Βέλγιο, Αγγλία) (Γρηγοριάδης, 2011, σελ. 339).

Το «τέρας» του πληθωρισμού που γεννήθηκε στα χρόνια της χούντας θα ταλανίσει την ελληνική οικονομία επί ένα τέταρτο του αιώνα, θα αφαιρέσει δυναμισμό, θα προσθέσει βάρη και θα καταδικάσει την ελληνική οικονομία σε μια μακρά περίοδο στασιμοπληθωρισμού (Καρακούσης, 1999, σελ. 25).

Επίσης εξετάζουμε τις επιδράσεις του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος τη δεκαετία του 1970 στην ελληνική οικονομία που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods, την υιοθέτηση του συστήματος των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών καθώς και την εκδήλωση της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης το 1973.

Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 και η κατάρρευση των συμφωνιών του Bretton Woods πέρα από την επιδείνωση των οικονομικών επιδόσεων υπέσκαψαν το επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού και μαζί με αυτό την ανοχή προς το δικτατορικό καθεστώς. Η αυξανόμενη αμφισβήτηση του καθεστώτος και η ταυτόχρονη εμπλοκή του στην περιπέτεια της Κύπρου επιτάχυναν την ανατροπή του και την επαναφορά των δημοκρατικών θεσμών στη χώρα (Τσουφλίδης, 2003, σελ. 285).

4.2 Η οικονομία την περίοδο της δικτατορίας 1967 - 1974

Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και του '60 δεν στάθηκε ικανή να αποτρέψει διαρκείς πολιτικές ασθένειες μιας «καχεκτικής δημοκρατίας» του σύγχρονου Ελληνισμού όπως τον λαϊκισμό, τα πελατειακά κόμματα και τις μανιχαϊκού τύπου πολιτικές αντιπαραθέσεις (Κουλουμπής, 2014).

Έτσι στη διετία 1965-1967, η παρατεταμένη αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης, προσέφερε την ευκαιρία σε μια ομάδα ανώτερων αξιωματικών του στρατού, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Γ. Παπαδόπουλο, να πραγματοποιήσουν στρατιωτικό πραξικόπημα, να καταλύσουν τη δημοκρατία, παίρνοντας την εξουσία με τη βία στα χέρια τους, τα ξημερώματα της 21^{ης} Απριλίου του 1967.

Ικανή (αν και όχι αναγκαία) συνθήκη για την επιτυχία των συνωμοτών αποτέλεσε το γεγονός ότι στη μετεμφυλιακή περίοδο οι δημοκρατικοί θεσμοί είχαν αφηθεί να είναι ασθενικοί, υπήρχε ένας διάχυτος πολιτικός πατερναλισμός των εξουσιαστικών ελίτ επί της κοινωνίας σε συνδυασμό με την πολιτική πατρωνία. Με τον τρόπο αυτό υπονομεύτηκε η καλλιέργεια του

δημοκρατικού φρονήματος και η εδραίωση της δημοκρατίας στους θεσμούς (Σωτηρόπουλος, 2016, σελ. 57).

Στη νέα πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί οι ηγέτες του στρατιωτικού καθεστώτος είχαν τη φιλοδοξία, την ιδεολογία και το συμφέρον να δώσουν νέα ώθηση στην ελληνική οικονομία, να της προσδώσουν περαιτέρω άνθηση και επίζηλο βιοτικό επίπεδο ακολουθώντας τη συνταγή «όλο και περισσότερο ανάπτυξη» (Γρηγοριάδης, 2011, σελ. 299).

Στην ουσία ανασυγκρότησαν και συστηματοποίησαν τους μηχανισμούς άσκησης οικονομικής πολιτικής που κληρονόμησαν από το προ-απριλιανό καθεστώς, χωρίς να αλλάξουν σε βάθος την βασική κατευθυντήρια γραμμή της βιομηχανικής ανάπτυξης στα πλαίσια του διεθνούς καταμερισμού εργασίας (Μελετόπουλος, 1996, σελ. 453).

Τα επιτεύγματα της περιόδου 1955 – 1967 θεωρούνταν «λίγα», συνεπώς από την αρχή εξαγγέλθηκε απαλλαγή της οικονομίας από ισχύοντες ελέγχους και μείωση του (τότε) κράτους (Γρηγοριάδης, 2011, σελ. 299). Δόθηκε έμφαση στην αναθέρμανση της οικονομίας μέσω της αύξησης των δαπανών του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, της ενίσχυσης του οικιστικού τομέα, του τουρισμού, της κατάργησης φορολογικών διατάξεων όπως του φόρου υπεραξίας ακινήτων, της μείωσης των φορολογικών συντελεστών και της αύξησης των αφορολόγητων ορίων. Άρα στο δίλημμα νομισματική σταθερότητα ή ανάπτυξη η δικτατορία επέλεξε ανάπτυξη με την νομισματική σταθερότητα να υποχωρεί σε δεύτερο πλάνο (Ψαλιδόπουλος, 2008, σελ. 249).

Βασική επιδίωξη του στρατιωτικού καθεστώτος ήταν να δημιουργήσει, μέσω του καταπιεστικού μηχανισμού του, το πλαίσιο που, από τη μια, θα διευκόλυνε την απρόσκοπτη ανάπτυξη του ντόπιου και ξένου κεφαλαίου και, από την άλλη, θα αντιμετώπιζε αποτελεσματικά την ενδεχόμενη κοινωνική δυσφορία. Για τον σκοπό αυτό συνδύαζε την καταστολή με την επιλεκτική διανομή παροχών σε συγκεκριμένες παραγωγικές ομάδες προκειμένου να αποκτήσει κοινωνικά ερείσματα, αλλά και να περιορίσει τις ανισότητες που δημιουργούσε το ίδιο το αναπτυξιακό μοντέλο που εφάρμοζε. Στην πραγματικότητα, οι συνταγματάρχες αποδέχτηκαν πλήρως το μοντέλο συσσώρευσης κεφαλαίου που υπήρχε και προσπάθησαν απλώς και μόνο να απομακρύνουν όλα τα εμπόδια για τη πλήρη ανάπτυξή του (Πατρώνης, 2015, σελ. 14).

Διαμορφώθηκε λοιπόν στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής η τάση προς εξυπηρέτηση βραχυπρόθεσμων, άρρυθμων, επιφανειακών σκοπών σε βάρος των μακροπρόθεσμων, σύμμετρων και διαρθρωτικών στόχων, με έμφαση στην καταναλωτική, χωρίς βάθος

ανάπτυξη σε βάρος της σε βάθος παραγωγικής ανάπτυξης. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν επεδίωξε το καθεστώς τη σχεδιασμένη αναπτυξιακή πολιτική. Η φύση του όμως το εξανάγκασε σε παραχωρήσεις αντιοικονομικές, που τις επέτεινε η ερασιτεχνική αντιμετώπιση και διαχείριση των προβλημάτων (Γρηγοριάδης, 2011, σελ. 309).

Μεταξύ 1967 και 1973 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ υπερδιπλασιάζεται ενώ η ανεργία μειώνεται από 4,4% σε 2,0%. Οι ιδεολογικές συνέπειες είναι αρκετά σημαντικές αφενός γιατί για πρώτη φορά διαμορφώνονται στην ελληνική κοινωνία στοιχεία μαζικής κατανάλωσης και αφετέρου διότι πραγματοποιούνται ορισμένα έργα υποδομής εντελώς απαραίτητα για την ομαλή διαβίωση των πολιτών (κυρίως οδικοί άξονες), πράγμα που θα συντελέσει στη διαμόρφωση ενός κλίματος απάθειας απέναντι στο καθεστώς (Σακελλαρόπουλος, 2011).

Ωστόσο το όφελος της ανάπτυξης κατανεμήθηκε άνισα καθώς τα κέρδη στη βιομηχανία (1967 – 1973) αυξήθηκαν πολύ ταχύτερα προσεγγίζοντας το 80% από τις αμοιβές των εργαζομένων που αυξήθηκαν μεν αλλά κατά 46%. Στη διάρκεια της δικτατορίας διευρύνθηκε το μικρομεσαίο φάσμα και ενδυναμώθηκαν συμπεριφορές που αργότερα θα παγιωθούν – αποφυγή φορολογικών υποχρεώσεων έναντι ενός κακού κράτους, παράκαμψη κανόνων και περιορισμών, προσανατολισμός στην άμεση απόδοση, διεκδικήσεις των αγροτών χωρίς παραγωγικό αντίκρισμα (Καζάκος, 2001, σελ. 285).

Την περίοδο αυτή (έως το 1972) οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης και η διατήρηση των τιμών σε σταθερά επίπεδα ευνοήθηκαν από τη ευνοϊκή διεθνή οικονομική συγκυρία ενώ παρόλη την αυξητική τάση των εισαγωγών το εμπορικό ισοζύγιο παρέμενε γενικά σταθερό.

Οι οικονομικές επιδόσεις της δικτατορίας εξηγούνται από μια σειρά από παράγοντες όπως: η ευνοϊκή οικονομική συγκυρία έως το 1972, το γεγονός ότι επωφελήθηκε από τη δυναμική που είχε εμφανιστεί νωρίτερα με τις θεσμικές αλλαγές και πολιτικές των προηγούμενων δημοκρατικών κυβερνήσεων (Ε.Ρ.Ε. – Ε.Κ.) καθώς και από το ότι η ανάπτυξη βασίστηκε στη νομισματική σταθεροποίηση του 1950 και στους μηχανισμούς της που μπήκαν σε λειτουργία τη δεκαετία 1957 – 1966 με συνέπεια η Ελλάδα να κατέχει έναν από τους υψηλότερους ρυθμούς σε ανάπτυξη στον κόσμο.

Επίσης το καθεστώς δεν ανέτρεψε βασικά χαρακτηριστικά της οικονομικής πολιτικής των προηγούμενων κυβερνήσεων όπως κίνητρα για επενδύσεις, ενδεικτικό προγραμματισμό, δημοσιονομική διαχείριση χωρίς ελλείμματα (βλ. πίνακα 4.2.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1:
Έσοδα και δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)

Έτος	ΕΟΚ		Ελλάδα			
	Σύνολο εσόδων	Σύνολο δαπανών	Σύνολο εσόδων	Σύνολο δαπανών (% ΑΕΠ)	Καθαρές δανειακές ανάγκες	Πρωτογενές πλεόνασμα
1967	35,8	37,5	26	26,2	-0,2	0
1968	36,5	38,2	27	26,5	0,5	0,7
1969	37,5	38,3	26,6	25,4	1,2	1,4
1970	37,5	37,9	25,6	24,9	0,7	1,1
1971	37,6	38,6	25,3	25,2	0,1	0,6

Πηγή: (Καλαφάτης & Πρόντζας, (2011), σελ. 453)

Η μη ανατροπή της πολιτικής δημοσιονομικής σταθερότητας οφειλόταν στο ότι η αύξηση των κρατικών δαπανών καλυπτόταν με φορολογικά έσοδα, με τον καθαρό ετήσιο νέο δανεισμό της Γενικής Κυβέρνησης να είναι οριακός (βλ. πίνακα 4.2.2). Η δημοσιονομική ισορροπία ευνοήθηκε από τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ που διεύρυνε τα περιθώρια για δαπάνες αλλά οι κυβερνήσεις της δικτατορίας επεδίωκαν (όπως και ο προηγούμενες) περισσεύματα στον τακτικό προϋπολογισμό για επενδύσεις (Καζάκος & Λιαργκόβας & Ρεπούσης, 2016, σελ. 170 – 172).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.2:
Βασικά Δημοσιονομικά Μεγέθη, 1965-1974

Έτος	Καθαρός δανεισμός Γενικής Κυβ/σης ως % του ΑΕΠ	Τρέχοντα έσοδα Γενικής Κυβ/σης ως % του ΑΕΠ	Συνολικές δαπάνες Γενικής Κυβ/σης ως % του ΑΕΠ
1965	0,5	24,7	24,3
1966	0,7	26,0	25,3
1967	-0,2	27,3	27,3
1968	0,5	28,0	28,0
1969	1,2	26,5	26,5
1970	0,7	26,5	26,5
1971	0,1	26,9	26,9
1972	0,0	26,5	26,5
1973	-0,1	24,8	24,8
1974	-1,4	28,4	28,4

Πηγή: (Καζάκος (2001), σελ. 278)

Η οικονομία εξελίσσεται με καταναλωτικούς προσανατολισμούς επωφελούμενη από το παραγωγικό δυναμικό που είχε δημιουργηθεί την προηγούμενη περίοδο χωρίς να προωθούνται νέες διαρθρωτικές μεταβολές. Έτσι ενώ η παραγωγή αυξανόταν με υψηλούς ρυθμούς και η βιομηχανία αξιοποιώντας τις νέες δυνατότητες πραγματοποιούσε ουσιαστικά την πρώτη της εξόρμηση στις ξένες αγορές, το οικονομικό υπόβαθρο εξαντλούσε βαθμιαία την προωθητική του επίδραση αφού η οικονομική πολιτική με βραχυχρόνιους προσανατολισμούς και πρόχειρες λύσεις ενίσχυε την ανορθολογική χρησιμοποίηση των εθνικών πόρων και τις καταναλωτικές τάσεις (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 622).

Τη περίοδο 1967 – 1971 η εισροή ξένου κεφαλαίου στην Ελλάδα ήταν κατά 62% ανώτερη από την αντίστοιχη της περιόδου 1962 – 1966. Στην πραγματικότητα ορισμένες από τις επενδύσεις που το καθεστώς αναζήτησε με όλα τα μέσα δεν πραγματοποιήθηκαν τελικά, γιατί μερικοί ξένοι κεφαλαιούχοι φάνηκαν διστακτικοί μπροστά στην αστάθεια του καθεστώτος (Πουλαντζάς, 2006, σελ. 17).

Βασική επιδίωξη του καθεστώτος μέσω της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής ήταν να κερδίσει την ανοχή του πληθυσμού και την εύνοια του επιχειρηματικού κόσμου (Κωστής, 2013, σελ. 780).

Ορισμένες αρνητικές πλευρές της περιόδου ήταν:

- Η αδυναμία της οικονομίας να χρησιμοποιήσει τις αναπτυξιακές της δυνατότητες πλήρως
- Το γεγονός ότι το ήμισυ του πληθυσμού απασχολούμενου σε γεωργικές ασχολίες παρήγαγε μόνο το 1/5 του εθνικού εισοδήματος
- Το γεγονός ότι 2,5% του μη αγροτικού πληθυσμού έμεινε άνεργο
- Η επιλογή της δικτατορίας να στρέψει μέσω διαφόρων κινήτρων την οικονομική δραστηριότητα στον τομέα της οικοδομής προκάλεσε μια μονομέρεια που στη συνέχεια αποτέλεσε σημαντική αιτία της μεταγενέστερης οικονομικής κρίσης (Μελετόπουλος, 1996, σελ. 408).

Η δικτατορία αδυνατώντας να κινητοποιήσει το παραγωγικό δυναμικό της χώρας με άξονα το δημοκρατικό προγραμματισμό και τις παραγωγικές επενδύσεις στη βιομηχανία, τη γεωργία και την παιδεία οδηγήθηκε παρά τις διακηρύξεις της στην εύκολη λύση της ενίσχυσης και επέκτασης των πιο αντιπαραγωγικών και στείρων κλάδων ή στη καλύτερη περίπτωση των λιγότερο παραγωγικών και αποδοτικών κλάδων της οικονομίας. Το αποτέλεσμα ήταν η οικονομική πολιτική της δικτατορίας να εναρμονιστεί με τα συμφέροντα και τις

κερδοσκοπικές επιδιώξεις του εγχώριου και ξένου κατασκευαστικού, ναυτιλιακού και μεταπρακτικού κεφαλαίου (Νικολακόπουλος, 2004, σελ. 257).

Το καθεστώς για να αντιστρέψει την πτώση του μέσου ετήσιου ρυθμού ανάπτυξης οικονομίας, άνοιξε τους κρουνούς χρηματοδότησης της οικοδομικής, τουριστικής, ναυτιλιακής δραστηριότητας με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια επίπλαστη & εύθραυστη ανάπτυξη, διευρύνοντας συγχρόνως τις κοινωνικές και εισοδηματικές ανισότητες σε βάρος κυρίως των εργαζομένων και των αγροτών. Δεν είναι τυχαίο από την άποψη αυτή ότι την περίοδο αυτή η μετανάστευση παρουσίασε σημαντική έξαρση ενώ στην ελληνική αγορά εργασίας άρχισε να σημειώνεται έλλειψη εργατικών χεριών.

Η παραγωγική δομή εξακολούθησε να αλλάζει. Το μερίδιο του αγροτικού τομέα υποχώρησε, η βιομηχανία πήρε έναντι του οριστικά το προβάδισμα (έμενε να συνειδητοποιηθεί η σημασία της για το πολιτικό σύστημα που εξακολουθούσε να έχει ως βάση το πρότυπο της αγροτικής οικονομίας με τις ιδιότυπες κοινωνικές της σχέσεις και τις πελατειακές προεκτάσεις τους), ενώ ο τουρισμός προσδιόριζε έστω και στρεβλά τη φυσιογνωμία της χώρας (Καζάκος, 2001, σελ. 286).

Η προωθούμενη ανάπτυξη ήταν έντασης κεφαλαίου και τεχνολογίας που και τα δυο ήταν εισαγόμενα. Από την άλλη πλευρά με τον οικοδομικό κλάδο στο επίκεντρο η διάρθρωση των επενδύσεων παρέμενε αντιπαραγωγική κάτι που υποδήλωνε ότι η επιχειρούμενη ανάπτυξη δεν ανέπτυξε δυναμική αποδυνάμωση «του παλιού μεσοαποικιακού παρελθόντος της χώρας» (Ηλιαδάκης, 2011, σελ. 324).

Η δικτατορία άλλαξε λοιπόν την πορεία οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Από τη βιομηχανική και γεωργική ανάπτυξη στην οποία ήταν βασικά προσανατολισμένη η χώρα, έστρεψε την πορεία προς την τουριστική ανάπτυξη κάτι που προδίκασε οικονομική στασιμότητα και αλλοίωση της φυσιογνωμίας της ελληνικής οικονομίας στο απώτερο μέλλον μια που ο τουρισμός έχει περιορισμένες δυνατότητες ανάπτυξης.

Υπήρξε σοβαρή καθυστέρηση των επενδύσεων στο βιομηχανικό τομέα με τον μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης των ιδιωτικών βιομηχανικών επενδύσεων από 20,5% την περίοδο 1961-1966 να σημειώνει πτώση στο 10%, δηλαδή στο μισό, την περίοδο 1967-1971. Πράγματι, το ποσοστό που αντιπροσώπευαν οι βιομηχανικές επενδύσεις στο σύνολο των επενδύσεων της χώρας έπεσε από 12,5% το 1965 σε 10,3% το 1971. Καμιά μεγάλη βιομηχανική μονάδα στους τομείς προχωρημένης τεχνολογίας δεν έγινε στη διάρκεια της δικτατορίας (Καράγιωργας, 1994, σελ. 33 – 35).

Παρά την αλόγιστη αύξηση της ρευστότητας και τη δημιουργία επίφασης οικονομικής προόδου σημειώθηκε καθυστέρηση στη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας με ανυπολόγιστες συνέπειες για το μέλλον της. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο βιομηχανικό τομέα δημιουργήθηκε ένα πλήθος από μικρές μονάδες οι οποίες στηριζόμενες στα αφειδώς χορηγούμενα κίνητρα και δάνεια όπως και στη δασμολογική προστασία, αποδείχθηκαν σύντομα θνησιγενείς, ενώ παρά τις προσπάθειες και τις παραχωρήσεις του καθεστώτος της 21^{ης} Απριλίου καμιά μεγάλη βιομηχανία δε δημιουργήθηκε ουσιαστικά με αποτέλεσμα να ανακοπεί η διαδικασία εκβιομηχάνισης της χώρας η οποία είχε ξεκινήσει από το 1961 και μετά (Νικολακόπουλος, 2004, σελ. 258).

Εξαιρετικής σημασία αλλαγή στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον αποτέλεσε και η εγκατάλειψη, το 1971, του συστήματος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton Woods. Η μετάβαση στο σύστημα των κυμαινόμενων ισοτιμιών βρήκε πολλές οικονομίες, μεταξύ των άλλων και την ελληνική, ανήμπορες να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, χάνοντας με τον τρόπο αυτό σημαντικά πλεονεκτήματα που είχαν συσσωρεύσει στις προηγούμενες δεκαετίες (Ψαλιδόπουλος, 2005, σελ. 57).

Για την Ελλάδα αυτό σήμαινε την ανατροπή της μέχρι τότε άγκυρας της νομισματικής της πολιτικής (της σταθερής ισοτιμίας δολαρίου – δραχμής) και εγκαινίαζε μια περίοδο συνεχούς διολίσθησης της δραχμής, συχνών υποτιμήσεων και υψηλού πληθωρισμού (Ιορδάνογλου, 2008, σελ. 488).

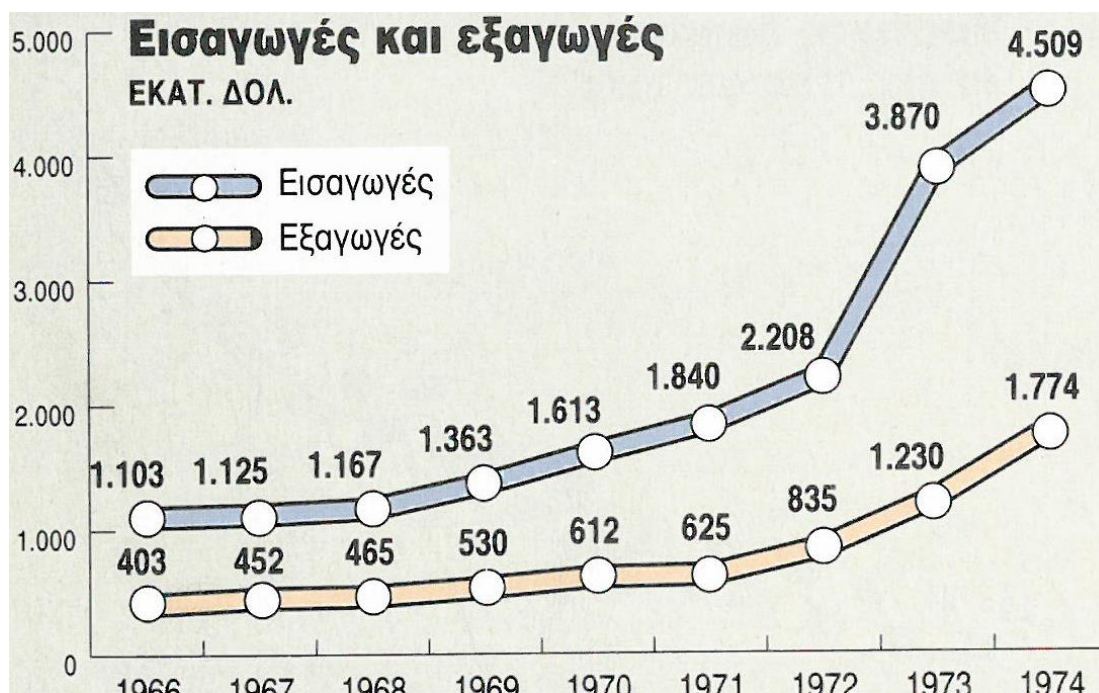
Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 με έναν όλο και πιο έντονο τρόπο αρχίζουν να βγαίνουν στην επιφάνεια μια σειρά από στοιχεία που θα παίξουν αρνητικό ρόλο στη λειτουργία του καθεστώτος. Στο οικονομικό πεδίο η διεθνής οικονομική ύφεση εισάγεται με πολύ έντονους ρυθμούς στη χώρα. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών εκτινάσσεται το 1973 στα 1.175 εκατ. δολάρια (περίπου 7% του ΑΕΠ) από 367 εκατ. δολάρια το 1972 – απότοκο του γεγονότος της σύνδεσης της δραχμής με το δολάριο και των επιπτώσεων που είχε η κρίση του αμερικάνικου νομίσματος από το 1971 και ύστερα.

Το συνολικό δημόσιο χρέος από 31,5 δις δρχ. το 1967 έφτασε στα 91 δις το 1974. Το εξωτερικό χρέος διογκώνεται ξεπερνώντας τα 4.519 εκατ. δολάρια τον Ιούλιο του 1974 όταν το 1966 μόλις και μετά βίας έφτανε τα 113 εκατ. δολάρια και η δαπάνη για την εξυπηρέτηση του χρέους από 2,5 δις δρχ. το 1966 αυξήθηκε στα 10 δις δρχ. το 1973. Ταυτόχρονα, η αύξηση της τιμής του πετρελαίου που θα εμφανιστεί το 1973 δεν είναι παρά η κορυφή του

παγόβουνου για την ελληνική οικονομία. Κι αυτό γιατί στην πραγματικότητα δεν επρόκειτο απλώς για μια πετρελαϊκή κρίση διεθνών διαστάσεων αλλά για κάτι πιο σύνθετο. Αφορούσε την εμφάνιση κρίσης κεφαλαιακής υπερσυσσώρευσης με σαφείς επιπτώσεις και στον ελλαδικό χώρο. Η είσοδος της κρίσης θα έχει ως αποτέλεσμα ο λόγος προϊόντος και καθαρού αποθέματος κεφαλαίου από 0,71% που ήταν το 1961 να πέσει στο 0,61% το 1972 και στο 0,54% το 1975 (Σακελλαρόπουλος, 2011).

Έτσι μετά την επίπλαστη ευημερία των πρώτων ετών, από το 1971 - 1972 τα προβλήματα της οικονομίας άρχισαν να γίνονται εκρηκτικά. Η υπερβάλλουσα ζήτηση την οποία δημιουργούσαν οι υπέρογκες δαπάνες διοχετεύθηκε σε έναν βαθμό στην αύξηση των εισαγωγών που στη διάρκεια της επταετίας τετραπλασιάστηκαν (βλ. διάγραμμα 4.2.3). Στη συνέχεια όμως και σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1972/73, ξέσπασε σε μία άνευ προηγουμένου αύξηση του τιμαρίθμου, ο οποίος το 1974 ήταν στο 27,2%. (βλ. πίνακα 4.2.4). Η ελληνική οικονομία βυθιζόταν στον πληθωρισμό και τη στασιμότητα και το «οικονομικό θαύμα» της δικτατορίας έφθανε πλέον στο τέλος του (Πατρώνης, 2015, σελ. 14).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3:
Εισαγωγές και εξαγωγές περιόδου 1966 - 1974

Πηγή: (Χεκίμογλου, (2001), σελ. 28)

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.4:
Βασικά Δημοσιονομικά Μεγέθη, 1965-1974
Ισοζύγιο πληρωμών. Χρήμα και Πληθωρισμός της ελληνικής οικονομίας, 1950-1974

Έτος	Εμπορικό Ισοζύγιο (σε εκατ. \$)	Εξαγωγές ως % των εισαγωγών	Ισοζύγιο Αδύλων Συναλλαγών (σε εκατ. \$)	Καθαρή Εισροή Κεφαλαίων (σε εκατ. \$)	% Αύξησης των τιμών
1972	-1.605,9	34,2%	1.204,4	840,5	4,4%
1973	-2.816,7	30,4%	1.625,6	1.034,5	15,4%
1974	-2.885,3	38,1%	1.740,1	924,3	27,2%

Πηγή: (Μπήτρος & Προδρομίδης, (2005), σελ. 72)

Η οικονομία αντιμετώπισε πολύ πιο δυσμενείς εξελίξεις το 1973, εξαιτίας της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης. Ο δείκτης τιμών καταναλωτή κατέγραψε άνοδο (αρχή/τέλος έτους) κατά 30,6% το 1973, ενώ σε μέσα επίπεδα ήταν ψηλότερος κατά 15,5% έναντι του 1972 και η άνοδος του τιμαριθμού χονδρικής (που επηρεάζεται άμεσα από τις διεθνείς τιμές) άγγιξε το 44,2%. Παράλληλα, τις αρχές απασχολούσε η επιβράδυνση της αγροτικής παραγωγής. Η Τράπεζα της Ελλάδας επισήμαινε ότι απαιτούνταν επανεξέταση των στόχων και της πολιτικής και υπενθύμιζε ότι η γεωργία απασχολούσε και εξασφάλιζε εισόδημα στο 40% του πληθυσμού και συνέβαλλε κατά 15% περίπου στο ΑΕΠ. Η εξέλιξη αυτή συναρθρωνόταν με την αστυφιλία και συνεπώς με την εκρηκτική ανάπτυξη του τομέα της οικοδομής, στη διάρκεια της πενταετίας 1969-1973. Ταυτόχρονα οι επενδύσεις σε κατοικία ως ποσοστό του συνόλου των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου ανέρχονταν σε 30%, αναλογία κατά πολύ υψηλότερη από ό,τι σε ομοειδείς οικονομίες (Τουρκία 22%, Ισπανία 18%, Πορτογαλία 17%). Όπως τονιζόταν χαρακτηριστικά στην έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδας «η παρ'ημίν υπερανάπτυξις του οικοδομικού έργου δεν δύναται να θεωρήται ευνοϊκός παράγων μακροχρονίως, δεδομένου ότι συνεπάγεται μη ισόρροπον διάρθρωσιν του παραγωγικού μηχανισμού» (Ψαλιδόπουλος, 2014, σελ. 272).

Παράλληλα παραμελήθηκε η πολιτική υποκατάστασης των εισαγωγών γιατί κέρδισαν πάλι σε έδαφος οι απόψεις της δεκαετίας του 1950 ότι λόγω του μικρού μεγέθους της εσωτερικής αγοράς, «η ταχύρρυθμος ανάπτυξις αυτής (της ελληνικής οικονομίας) μακροχρονίως θα εξαρτάται ολοένα και περισσότερο εκ του εξωστρεφούς προσανατολισμού της παραγωγής της». Η παραμέληση διαρθρωτικών αλλαγών και η συνέχιση στην ουσία του τρόπου διαχείρισης της οικονομίας με την ταυτόχρονη χρήση των δημοσίων δαπανών για την εξασφάλιση πολιτικής νομιμοποίησης έφεραν την ελληνική οικονομία στα όρια της (Ψαλιδόπουλος, 2008, σελ. 89 – 90).

Άρα η κύρια αιτία πρέπει να αναζητηθεί ακριβώς στην προηγηθείσα επεκτατική πολιτική, η οποία όχι μόνο δεν συνδέθηκε με μια μακρόπνοη αναπτυξιακή πολιτική (από πλευράς προσφοράς) αλλά και είχε ως αποτέλεσμα τη συσσώρευση υπερβάλλουσας ζήτησης. Πέρα λοιπόν από τις επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης ήταν θέμα χρόνου το πότε η ελληνική οικονομία θα εισερχόταν σε τροχιά ύφεσης (Καζάκος, 2001, σελ. 287).

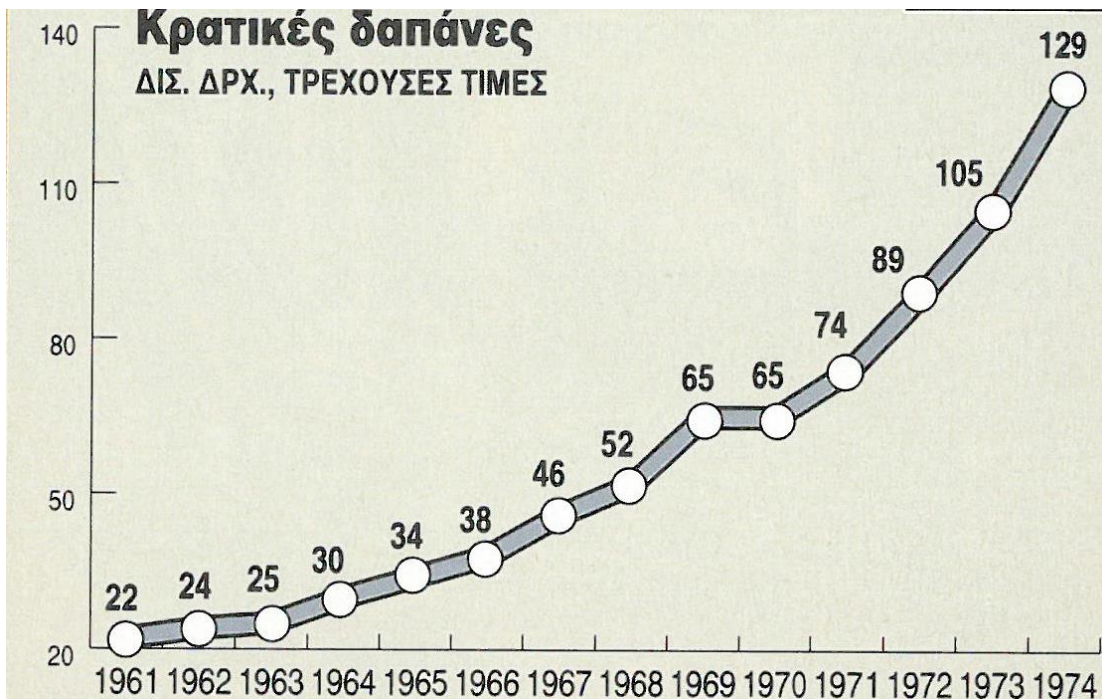
Το πάγωμα της Συμφωνίας Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) που είχε πραγματοποιηθεί το 1961 και είχε συμβάλει θετικά στην αναπτυξιακή πορεία της ελληνικής οικονομίας ανεστάλη με την επιβολή της δικτατορίας καθώς το απολυταρχικό καθεστώς ήταν ασύμβατο με τις αρχές της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αυτόματη μείωση των δασμών, τη μη συνέχιση συναντήσεων εναρμόνισης πολιτικών & αμφίπλευρου συντονισμού ενεργειών και κυρίως την στέρηση ευνοϊκών πιστώσεων από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων όπως και σε εν γένει αβεβαιότητα και αποπροσανατολισμό των παραγωγικών τάξεων (Ψαλιδόπουλος, 2016, σελ. 589).

Το γενικό συμπέρασμα που μπορεί να αποκομίσει κανείς από την περίοδο της δικτατορίας είναι ότι παρόλο που συνέπεσε χρονικά με μια ευνοϊκή διεθνή οικονομική συγκυρία άσκησε μια πολιτική οικονομικής υπερθέρμανσης και επιφανειακής ανάπτυξης, χωρίς να μπορεί να προκαλέσει τις απαραίτητες δομικές μεταβολές στην ελληνική οικονομία οι οποίες θα της έδιναν μια ουσιαστική αναπτυξιακή ώθηση με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα (Μελετόπουλος, 1996, σελ. 412).

4.3 Η δανειακή πολιτική της δικτατορίας

Οι κυβερνήσεις της δικτατορίας δεν ανέτρεψαν την πολιτική δημοσιονομικής σταθερότητας των προηγούμενων κυβερνήσεων αφού αύξαναν μεν τις κρατικές δαπάνες (βλ. διάγραμμα 4.3.1) αλλά τις κάλυπταν με τα φορολογικά έσοδα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.1:
Κρατικές δαπάνες περιόδου 1961 - 1974

Πηγή: (Χεκίμογλου, (2001), σελ. 27)

Μεταξύ 1967 και 1973 τα μερίδια των δαπανών και των τρεχόντων εσόδων της γενικής κυβέρνησης στο ΑΕΠ έμειναν σταθερά (βλ. πίνακα 4.3.2) με τον καθαρό ετήσιο νέο δανεισμό της Γενικής Κυβέρνησης να καθίσταται οριακός.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.2:
Εξωτερικός δανεισμός δημοσίου και δημοσίων επιχειρήσεων (ΔΕΚΟ) (εκατ. δολάρια)

Έτος	ΑΕΠ (σε δις δραχμές, τρέχουσες τιμές)	Δάνεια δημοσίου	Δάνεια ΔΕΚΟ	Δανεισμός δημοσίου και ΔΕΚΟ ως % του ΑΕΠ	Συναλ/κή ισοτιμία δραχμής/δολαρίου	ΑΕΠ σε εκατ. δολάρια
1967	239,0	38,2	32,3	0,9%	30,1	7.940,2
1968	260,0	42,0	25,9	0,8%	30,1	8.637,9
1969	299,3	50,6	33,1	0,8%	30,1	9.943,5
1970	338,4	30,4	13,7	0,4%	30,1	11.242,5
1971	375,8	17,9	28,3	0,4%	30,1	12.485,0
1972	434,9	17,8	122,5	1,0%	30,1	14.448,5
1973	568,3	94,0	244,3	1,8%	30,1	18.880,4
1974	652,9	115,0	66,8	0,8%	30,1	21.691,0

Πηγή: (Καλαράτης & Πρόντζας, (2011), σελ. 539)

Η δημοσιονομική ισορροπία ευνοήθηκε από τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ που διευρυνε τα περιθώρια για δαπάνες αν και οι κυβερνήσεις της δικτατορίας επεδίωκαν περισσεύματα στον τακτικό προϋπολογισμό για επενδύσεις. Υπήρχε άρα μια ιδιότυπη ισορροπία ανάμεσα σε πελατειακές επιταγές και μέτρα που υπηρετούσαν γενικότερους στόχους (Καζάκος, 2016, σελ. 146).

Στην περίοδο αυτή η δανειοληπτική θέση της Ελλάδας ήταν σχετικά καλή, συνέπεια της κεκτημένης δυναμικής των προηγούμενων χρόνων, κάτι που έδωσε τη δυνατότητα στο δικτατορικό καθεστώς να επιλέξει τη εύκολη λύση με τον πολλαπλασιασμό του δημόσιου χρέους. Την περίοδο της επταετίας ο δανεισμός υπερέβη τρεις φορές το σύνολο των δανείων που είχε λάβει η χώρα από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 1967 (Χεκίμογλου, 2002, σελ. 34).

Το δικτατορικό καθεστώς επέλεξε να προσφεύγει σε εξωτερικό δανεισμό με έναν συγκεκριμένο τρόπο επιβάλλοντας σε ιδιωτικές επιχειρήσεις να δανειστούν στο εξωτερικό φαινομενικά για λογαριασμό τους, αλλά στη συνέχεια να εκχωρήσουν στο δημόσιο το προϊόν του δανείου σε συνάλλαγμα μέσα από την ανάθεση μεγάλων δημοσίων έργων σε κατασκευαστικές εταιρείες με τον όρο από την πλευρά τους της αποδοχής του σχήματος αυτού. Η πρακτική αυτή ακολουθήθηκε μεταξύ των ετών 1968 – 1971 και το αποτέλεσμα αυτού ήταν να εκτιναχθεί η χρηματοδότηση των δημοσίων επενδύσεων με εξωτερικούς πόρους από το 2% περίπου το 1966 στο 18% με 21% το διάστημα 1968 – 1971. Στη συνέχεια όμως εγκαταλείφθηκε γιατί ο βραχυπρόθεσμος χαρακτήρας της και το υψηλό συναλλαγματικό & χρηματοδοτικό της κόστος την καθιστούσε ασύμφορη (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 537).

Ένας άλλος τρόπος εξωτερικού δανεισμού σχετιζόταν με τις εγκρίσεις εγκατάστασης των αμερικανικών τραπεζών στην Ελλάδα με τη παροχή δανείων απ' αυτές στο δημόσιο και την υποχρεωτική σε άτυπο επίπεδο χορήγηση συναλλαγματικού δανείου στην ελληνική κυβέρνηση.

Δυο ακόμη εργαλεία έμμεσου δημοσίου δανεισμού από το εξωτερικό αποτέλεσαν η κεντρική τράπεζα και οι δημόσιοι οργανισμοί. Η ετήσια ακαθάριστη εισροή δανείων σε συνάλλαγμα του δημοσίου, της κεντρικής τράπεζας και των δημοσίων οργανισμών διαμορφώνονται στην περίοδο 1967 – 1971 στα 89 εκατ. δολάρια. Μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973, τα ποσά αυτά εκτοξεύονται αλματωδώς και φθάνουν στα 689 εκατ. δολάρια για το διάστημα 1977 – 1980 με ταυτόχρονη αύξηση της εξυπηρέτησης τους σε τόκους και χρεολύσια από το 49,4% της εισροής αυτής της περιόδου (1967 – 1971) στο 79,4% το διάστημα 1977 – 1980.

Από μια συνολική σκοπιά ο εξωτερικός δανεισμός του δημοσίου τη περίοδο 1967 – 1974 εξυπηρετεί κυρίως συναλλαγματικές και δευτερευόντως δημοσιονομικές ανάγκες. Από δημοσιονομική σκοπιά, υπάρχει ανάγκη να καλυφθούν επιλεκτικές ανάγκες ορισμένων μεγάλων επενδυτικών προγραμμάτων. Όμως δεν έχουν ανακύψει ακόμη ούτε τα μεγάλα συναλλαγματικά ελλείμματα λόγω της πετρελαϊκής κρίσης ούτε τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα της περιόδου μετά το 1980. Συνολικά το δημόσιο χρέος κινείται κατά μέσο όρο στο 24% του ΑΕΠ, ενώ ο ετήσιος εξωτερικός δανεισμός του δημοσίου κινείται μεταξύ 5% και 6% του ΑΕΠ μέχρι και το 1980 (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 537).

Την περίοδο 1967 – 1974 το Ελληνικό Δημόσιο συνολολόγησε:

- Με την Τράπεζα της Ελλάδας 9 δάνεια ονομαστικού κεφαλαίου 15.738.763.513 δρχ.
- Με το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο δάνεια ονομαστικού κεφαλαίου 35.652.655 δρχ.

Επιπλέον εξέδωσε:

- 6 δάνεια οικονομικής ανάπτυξης 12.850.000.000 δρχ.
- Έντοκα γραμμάτια του ν.δ. 3745/1957 50.275.000.000 δρχ.
- Δάνεια σε δραχμές συνολικού ονομαστικού κεφαλαίου 78.899.416.168 δρχ.

Συγχρόνως το Ελληνικό Δημόσιο εξυπηρετούσε δάνεια σε δραχμές της περιόδου 1946 – 1966 με άληκτο κεφάλαιο στις 31.12.1966 ανερχόμενο σε 12.005.801.419 δρχ. Άρα το συνολικά εξυπηρετούμενο δημόσιο χρέος σε δραχμές την περίοδο 1967 – 1974 ήταν 90.905.217.580 δρχ. (Ηλιαδάκης, 2011, σελ. 313 – 319).

Το μέγεθος των δημοσίων ελλειμμάτων και η συμβολή της δημοσιονομικής πολιτικής στη στήριξη της ζήτησης και της οικονομικής δραστηριότητας δείχνει η σχέση τους με το ΑΕΠ που από 1,4% το 1967 έφθασε σε 5,7% το 1974 με το μέσο όρο στα τέσσερα τελευταία χρόνια της περιόδου να βρίσκεται στο 4% κυρίως λόγω της στήριξης του αγροτικού εισοδήματος και της καταναλώσεως (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 675 - 676).

Το 1968 το απριλιανό καθεστώς αποφάσισε τη μαζική απελευθέρωση των επιχειρηματιών και επαγγελματιών που βρίσκονταν στη φυλακή για χρέη. Απελευθερώθηκαν 2.000 περίπου άτομα κάτι που οδήγησε στη συνέχεια στη κατάργηση της προσωποκράτησης για χρέη.

Την ίδια χρονιά, επίσης, «ρυθμίστηκαν», δηλαδή σχεδόν χαρίστηκαν, συσσωρευμένα αγροτικά χρέη. Ωφελήθηκαν 644.000 οφειλέτες, για συνολικό ποσόν ύψους 7,6 δισεκατομμυρίων δραχμών της εποχής. Το ποσόν αυτό ήταν ίσο με το σύνολο των

απλήρωτων υπολοίπων των δανείων προς τη βιοτεχνία στα τέλη του ίδιου έτους (Χεκίμογλου, 2001, σελ. 32).

Ταυτόχρονα καταργούνται οι περιορισμοί στη χορήγηση στεγαστικών δανείων ενώ οι εισαγωγές στο σύνολο τους σχεδόν τετραπλασιάστηκαν χωρίς το συνάλλαγμα από τις εξαγωγές και τους άδηλους πόρους (τουριστικό – ναυτιλιακό συνάλλαγμα) να επαρκεί για να πληρωθεί ο μεγάλος όγκος των εισαγωγών. Έτσι η δικτατορία άρχισε να προσφεύγει στο ξένο κεφάλαιο και να δανείζεται με επαχθείς όρους για να πληρώνει τις μεγάλες αυξήσεις των εισαγωγών χωρίς όμως να ανακοινώνει τους όρους συνάψεως των εξωτερικών δανείων. Διάχυτες είναι όμως οι πληροφορίες ότι πολλά δάνεια έχουν συναφθεί με τόκο 19% (με άρτιο Sir – 90% πράγμα που ανεβάζει τον τόκο σε 22 – 25%) και χρόνο λήξεως 3 – 5 χρόνια. Το συνολικό εθνικό χρέος της χώρας στο εξωτερικό από 1.107 εκατ. δολάρια το 1967 έφτασε τα 2.583 εκατ. δολάρια το 1972 με το εξωτερικό χρέος από 580 εκατ. δολάρια το 1968 έφθασε το 1.250 εκατ. δολάρια το 1972 (Καράγιωργας, 1994, σελ. 29 – 30).

Η Τράπεζα της Ελλάδας συμμετείχε ως διαπραγματευτής αλλά και ως ενδιάμεσος στη σύναψη δανείων μεταξύ αυτής, του ελληνικού δημοσίου, των ελληνικών τραπεζών και οίκων του εξωτερικού. Η δικτατορία έβλεπε τη δανειοδότηση αυτή ως απόδειξη εμπιστοσύνης του διεθνούς κεφαλαίου προς τη πολιτική σταθερότητα που είχε εξασφαλιστεί δια της βίας στην Ελλάδα, ενώ η παρεχόμενη στη χώρα επιπρόσθετη ρευστότητα διοχετευόταν στη πραγματική οικονομία. Την περίοδο αυτή η Τράπεζα της Ελλάδας συνάπτει δάνεια με ξένες τράπεζες (κυρίως αμερικάνικες αλλά και καναδικές, γερμανικές ιαπωνικές) κάποια εκ των οποίων στη συνέχεια εκχωρούνται στη συνέχεια στο ελληνικό δημόσιο. Συνάμα πέρα από τις προσωρινές προκαταβολές που παρέχει προς το ελληνικό δημόσιο συμμετέχει και στη διαχείριση εσωτερικών ομολογιακών δανείων οικονομικής ανάπτυξης του δημοσίου που εν μέρει απορροφούσαν ρευστότητα από τη συνολική ιδιωτική – εσωτερική ζήτηση. Η συνολική αυτή επέκταση ενέτεινε την υπερθέρμανση στην οικονομία, η οποία είχε φτάσει σε πλήρη απασχόληση με τις τιμές να συγκρατούνται με απαγορεύσεις της Αγορανομίας και έτσι να συγκαλύπτεται ο πληθωρισμός (Ψαλιδόπουλος, 2016, σελ. 584 – 586).

Με άλλα λόγια ο εξωτερικός δανεισμός υπήρξε διογκωμένος δεν έφθασε όμως σε επικίνδυνα όρια. Κατά τον Ι. Πεσματζόγλου, υπουργό Οικονομικών της μεταδικτατορικής κυβέρνησης «Υπήρξε μεγάλη αύξηση του δημοσίου χρέους, το οποίο από 31,5 δισ. δρχ. στις 11 Μαρτίου 1967 ξεπέρασε τα 91 δισ. δρχ. στις 30 Ιουνίου 1974, δηλ. αυξήθηκε κατά 190% σχεδόν. Ειδικότερα το μεταπολεμικό δημόσιο χρέος σε ξένο νόμισμα περίπου τετραπλασιάστηκε από

ισότιμο 7,3 δισ. δρχ. σε ισότιμο 29 δισ. δρχ. Παράλληλα η δαπάνη για τη εξυπηρέτηση του συνολικού χρέους από 2,5 δισ. δρχ. το 1966 αυξήθηκε σε 10 δισ. δρχ. το 1973. Αποτελεί ζημία για την ανάπτυξη του τόπου ότι η διόγκωση του δημόσιου χρέους δε συνδυάστηκε με αντίστοιχη ενίσχυση διαρθρώσεως της οικονομίας ώστε από τη μελλοντική αύξηση του ΑΕΠ να εξασφαλιστεί η σχετικά άνετη εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους. Η πιστωτική επιφάνεια του δημοσίου ήταν ευρύτατη το 1967 καθώς υπήρχαν σημαντικά περιθώρια εσωτερικού και εξωτερικού δανεισμού. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό του δημοσίου χρέους επί του ΑΕΠ το 1973 ήταν κατώτερο του 20%, την ίδια ώρα που σε πολλές δυτικές χώρες ήταν ανώτερο του 20% (π.χ. Βέλγιο, Αγγλία)» (Γρηγοριάδης, 2011, σελ. 339).

Συμπερασματικά η ασκούμενη οικονομική πολιτική στην επταετία της δικτατορίας, δεν πέτυχε ανακατανομή πόρων προς τον παραγωγικό τομέα της οικονομίας και το βιομηχανικό της σύστημα, ώστε να αντιμετωπιστούν οι διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας. Η καταναλωτική χρήση των διαθέσιμων πόρων αύξανε τα ελλείμματα του αναπτυξιακού μοντέλου της οικονομίας. Οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις και η παγκόσμια ύφεση στη δεκαετία του 1970 όξυναν περαιτέρω τις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας (Αργείτης, 2003, σελ. 388 – 389).

4.4 Οι επιδράσεις του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος τη δεκαετία του 1970 στην ελληνική οικονομία

Το μεταπολεμικό οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο στην Ευρώπη αναπτύχθηκε για τρεις δεκαετίες στη βάση της μεικτής οικονομίας που βασιζόταν στη διασύνδεση ανάμεσα στο κράτος και την αγορά εξασφαλίζοντας πέρα από την οικονομική μεγέθυνση την κοινωνική συνοχή μέσα από την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Στο πλαίσιο αυτό ο ρόλος του κράτους αποκτούσε ολοένα και μεγαλύτερη σημασία καθώς παρενέβαινε στην αγορά, συμμετείχε στην προσφορά και τη ζήτηση, ρύθμιζε την προσφορά χρήματος, το ύψος και τη δομή των επιτοκίων και λειτουργούσε ενάντια στη φτώχεια και την ανισότητα (Λιαργκόβας & Πατρώνης, 2004, σελ. 165).

Είναι η περίοδος όπου η Κεϋνσιανή προσέγγιση της οικονομίας ήταν κυρίαρχη αφού αντιστράφηκε το δόγμα του Say (η προσφορά δημιουργεί τη ζήτηση). Η κυριαρχία του Κεϋνσιανισμού σήμαινε ότι η ζήτηση δημιουργεί την προσφορά, άρα και το εισόδημα (Χλέτσος, χ.χ., σελ. 3).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η κατάσταση αυτή ωστόσο έμελλε να φθάσει στα όρια της εξαιτίας των δύο πετρελαϊκών κρίσεων του 1973 και του 1979 που προκλήθηκαν όταν το καρτέλ των πετρελαιοπαραγωγών χωρών διπλασίασε δύο φορές διαδοχικά την τιμή αυτής της τόσο σημαντικής εισροής σε όλες τις παραγωγικές διαδικασίες. Αποτέλεσμα ήταν η άνοδος των τιμών παγκοσμίως και η συνακόλουθη στασιμότητα στην παραγωγή.

Η κατάσταση που δημιουργήθηκε αποκλήθηκε «στασιμοπληθωρισμός» και έλαβε χώρα σε συνθήκες κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών καθώς, από το 1971, οι ΗΠΑ είχαν αναστείλει τη συνθήκη του Bretton Woods. Οι ρυθμοί ανάπτυξης έπεσαν και η κυριαρχία του Κεϋνσιανισμού τερματίστηκε (Ψαλιδόπουλος, χ.χ., σελ. 20).

Από τη στιγμή της αποδέσμευσής της από το δολάριο, η δραχμή εισήλθε στο σύστημα των κυμαινόμενων ισοτιμιών με ελεύθερη διακύμανση έναντι των υπόλοιπων νομισμάτων ακολουθώντας (μέχρι το 1987) πολιτική μεγάλων διολισθήσεων, προκειμένου να εξουδετερωθούν οι αρνητικές συνέπειες από τις μεγάλες διαφορές στα επίπεδα του πληθωρισμού σε σύγκριση με τους εμπορικούς εταίρους. Η έναρξη της περιόδου της ελεύθερης διολίσθησης συνέπεσε χρονικά με την πρώτη πετρελαϊκή κρίση γεγονός που επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την ελληνική οικονομία ως προς τις επιδόσεις στον αναπτυξιακό τομέα, οι οποίες επιβραδύνθηκαν αλλά και τον πληθωρισμό που κινήθηκε σε διψήφια επίπεδα (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 454 - 456).

Ο τετραπλασιασμός της τιμής του πετρελαίου (Οκτώβρης – Δεκέμβρης 1973) ως συνέπεια της πετρελαϊκής κρίσης προκάλεσε σημαντική επιβάρυνση του κόστους παραγωγής και μεγάλη αύξηση του επιπέδου των τιμών αποδεικνύοντας ότι η ελληνική οικονομία ήταν ιδιαίτερα ευάλωτη στην εκδηλωθείσα κρίση γιατί βρίσκονταν ήδη σε συνθήκες έντονων πληθωριστικών πιέσεων. Ταυτόχρονα η αλλαγή των σχετικών τιμών και η συνακόλουθη μεταφορά πόρων στις πετρελαιοπαραγωγές χώρες δημιούργησε την πρώτη πραγματική ύφεση στην μετεμφυλιακή ιστορία της χώρας επηρεάζοντας αρνητικά την, μέχρι τότε, αναπτυξιακή πορεία της που βασίζονταν στα φθηνά καύσιμα και το χαμηλό κόστος της ενέργειας γενικότερα (Ιορδάνογλου, 2008, σελ.488 – 489).

Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, το 1973, απότομα υπερτριπλασιάστηκε παραμένοντας στο ίδιο ύψος μέχρι και το 1977, για να διπλασιαστεί κατόπιν το 1979, συνέπεια της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης και να διογκωθεί περαιτέρω το 1980. Οι εξελίξεις αυτές αντικατόπτριζαν κυρίως την αύξηση της αξίας των εισαγωγών, των οποίων οι μέσες τιμές σημείωσαν μεταξύ 1972 και 1980 άνοδο κατά 332,3%, πρωτίστως εξαιτίας της ανατιμίσεως του πετρελαίου αλλά και άλλων πρώτων υλών ενώ η αύξηση των εξαγωγών

ήταν μικρότερη (κατά 267%). Έτσι λόγω και της επιβραδύνσεως των αυτόνομων κεφαλαιακών εισροών και των εμπορικών πιστώσεων για την κάλυψη του διογκωμένου ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών έγινε προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό από την Τράπεζα της Ελλάδος και το κράτος (Δρακάτος, 1997, σελ. 76 – 77).

Από το 1972 οι τιμές αντικατοπτρίζοντας και τις τάσεις στο διεθνές εμπόριο, εκτινάχθηκαν σε δυσθεώρητα ύψη με τον πληθωρισμό να βρίσκεται σε διψήφια ποσοστά εξαιτίας των αυξήσεων στα ονομαστικά εισοδήματα, με το έλλειμμα του ισοζυγίου να ανέρχεται σε 7,25% του ΑΕΠ το 1973 πριν ξαναπέσει σε 4,75% του ΑΕΠ το 1974 (Ψαλιδόπουλος, 2005, σελ. 66).

Η παγκόσμια κρίση επηρέασε καθοριστικά τομείς που εξαρτώνται σημαντικά από το μέγεθος της διεθνούς οικονομικής ανάπτυξης, όπως η ναυτιλία και τα μεταναστευτικά εμβάσματα κάτι που σήμαινε ότι η χώρα έπρεπε να καταφύγει σε διεθνή δανεισμό (Λιαργκόβας & Πατρώνης, 2004, σελ. 167).

Παράλληλα έθιξε τομείς έντασης εργασίας όπως οι οικοδομές και οι κατασκευές ενώ οι συναλλαγματικές απώλειες από την ανακοπή των ροών άδηλων πόρων (μεταναστευτικού – τουριστικού συναλλάγματος) θα προκαλέσουν συνθήκες απότομης αναταραχής στην ελληνική κοινωνία (Καζάκος, 2001, σελ. 294 – 295).

Η εγκατάλειψη σημαντικών τομέων της οικονομικής δραστηριότητας από το ιδιωτικό και το ξένο κεφάλαιο, υπό το βάρος των πετρελαϊκών κρίσεων και της ανόδου του κόστους εργασίας συμβαδίζει με τη επέκταση της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας του ελληνικού κράτους σε σημαντικούς παραγωγικούς κλάδους (κρατικοποίηση ιδιωτικών επιχειρήσεων) και τη διόγκωση του ευρύτερου δημόσιου τομέα (Λιαργκόβας & Πατρώνης, 2004, σελ. 166).

Ωστόσο πρέπει να γίνει σαφές ότι οι συνθήκες της κρίσης οφείλονταν σε υπερβολικά επεκτατικές τάσεις της οικονομικής πολιτικής της δικτατορίας. Οι ισχυρές πιέσεις της ζήτησης σε συνδυασμό με τη απότομη άνοδο των διεθνών τιμών και τα αποτελέσματα της *de facto* υποτίμησης (αναπροσαρμογής) της δραχμής, προκάλεσαν ταχύρρυθμο πληθωρισμό. Εξάλλου το έλλειμμα διογκώθηκε απότομα το πρώτο εξάμηνο του 1973, πριν φθάσουν στην Ελλάδα τα συμπτώματα της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης, κάτι που πρέπει να επισημαίνεται, για να μην αποδίδεται αποκλειστικά στην πετρελαϊκή κρίση η οικονομική κατάρρευση επί δικτατορίας (Μελετόπουλος, 1996, σελ. 409).

Με άλλα λόγια οι μεγάλες και απότομες αλλαγές στη διαχείριση της ζήτησης από το 1972 λειτούργησαν τελικά αποσταθεροποιητικά. Η κυπριακή κρίση πρόσθεσε τη δική της συνεισφορά στη χειροτέρευση της κατάστασης (Καζάκος, 2001, σελ. 294).

Έτσι το 1974 η συνολική αύξηση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού καλυπτόταν κατά 65% κατά μέσο όρο, με εσωτερικό δανεισμό και κατά το υπόλοιπο με κρατικά εξωτερικά δάνεια και άλλες εξωτερικές πηγές. Ο δανεισμός από το εσωτερικό πραγματοποιήθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος με τη μορφή εντόκων γραμματίων που τα ανέλαβαν υποχρεωτικά οι εμπορικές τράπεζες (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 667). Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 και η κατάρρευση των συμφωνιών του Bretton Woods πέρα από την επιδείνωση των οικονομικών επιδόσεων υπέσκαψαν το επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού και μαζί με αυτό την ανοχή προς το δικτατορικό καθεστώς. Η αυξανόμενη αμφισβήτηση του καθεστώτος και η ταυτόχρονη εμπλοκή του στην περιπέτεια της Κύπρου επιτάχυναν την ανατροπή του και την επαναφορά των δημοκρατικών θεσμών στη χώρα. (Τσουφλίδης, 2003, σελ. 285)

Η πτώση της χούντας τον Ιούλιο του '74 πέρα από την εγκαθίδρυση μιας υγιέστερης σε σχέση με το παρελθόν κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και το τέλος των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου είχε σημαντικές συνέπειες και σε οικονομικό επίπεδο με σημαντικότερη ότι άνοιξε το δρόμο για την ένταξη της χώρας στην τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Αυτό σήμαινε τη σταδιακή εγκατάλειψη του προστατευτισμού και τη σταδιακή αποκατάσταση του πλέγματος των διοικητικών ελέγχων από ένα σύστημα ανοικτό στις δυνάμεις του ανταγωνισμού. Ο βαθμιαίος χαρακτήρας των απαιτούμενων αλλαγών εξασφάλιζε ότι οι βραχυχρόνιες επιπτώσεις τους δε θα ήταν καταλυτικές αλλά δεν υπήρχε αμφιβολία ως προς τις μακροχρόνιες επιπτώσεις (Ιορδάνογλου, 2008, σελ. 489).

4.5 Ανακεφαλαίωση

Τα χρόνια της δικτατορίας (1967 – 1974) υπήρξαν στην ουσία μια αρνητική φάση στην εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας. Ενώ το απριλιανό καθεστώς κληρονόμησε συνθήκες που επέτρεπαν ταχύτερη ποιοτική πρόοδο προς ανώτερο στάδιο αναπτύξεως κληροδότησε στην επόμενη περίοδο σοβαρά προβλήματα που έδειχναν ότι η θεραπεία των οργανικών αδυναμιών της οικονομίας δεν είχε προχωρήσει πιο πέρα από τα επιτεύγματα της προηγούμενης δεκαετίας (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 621 - 622).

Η περίοδος της επταετίας επανέφερε έναν αναπτυξιακό δυναμισμό με τριτοκοσμικά χαρακτηριστικά τα οποία στηρίζονταν εν μέρει, στην προσέλκυση μεγάλων επενδύσεων με συγκριτικό πλεονέκτημα το πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό και εν μέρει σε μια κοινωνία

εθισμένη στην αναμονή βοήθειας και την αυταρχική επιβολή αποφάσεων που έλπιζε να ευεργετηθεί μέσα από κάποια άμεση ή έμμεση προνομιακή σχέση με το κράτος (Γιαννακούρου & Καυκαλάς 2014, σελ. 514).

Η δικτατορία συνεχίζει την οικονομική πολιτική που ήταν στραμμένη σε προγράμματα δημοσίων επενδύσεων και έργα υποδομής, ενθαρρύνει την οικοδομική δραστηριότητα, προτάσσει τη χαμηλή φορολόγηση (έως το 1972) των επιχειρήσεων, ακολουθεί αυστηρό (αρχικά) νομισματικό έλεγχο και απαγορεύει κάθε απεργιακή κινητοποίηση των εργαζομένων. Τα παραπάνω συμβάλλουν ώστε η ελληνική οικονομία να αναπτύσσεται με τους υψηλούς ρυθμούς των προηγούμενων ετών (Τσουφλίδης, 2003, σελ. 284).

Τα πράγματα όμως αλλάζουν τα τελευταία χρόνια του δικτατορικού καθεστώτος αφού το ισχύον θεσμικό πλαίσιο και οι πολιτικές που το συνόδευαν εξάντλησαν τα όρια τους. Έτσι η συνολική ζήτηση υπερβαίνει πλέον την συνολική προσφορά με συνέπεια την εμφάνιση έντονων πληθωριστικών πιέσεων και επακόλουθο τη νομισματική χαλαρότητα που οδήγησε το καθεστώς να χρηματοδοτεί χωρίς κριτήρια κάθε επιχειρηματική πρωτοβουλία. Επίσης ο πληθωρισμός παρά τις κρατικές παρεμβάσεις εκτινάσσεται πάνω από το 20% ναρκοθετώντας τα θεμέλια της ελληνικής οικονομίας, το επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού και θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο σε κίνδυνο τα επιτεύγματα των προηγούμενων χρόνων (Τσουφλίδης, 2003, σελ. 285).

Η περίοδος σταθερής οικονομίας και ισολογισμένων προϋπολογισμών που αρχίζει από το 1953, με την νομισματική μεταρρύθμιση και τη σταθερή πρόσδεση της δραχμής στο δολάριο συνεχίζεται έως το 1973, οπότε η πετρελαϊκή κρίση και ο πληθωρισμός, αποσυνδέουν τα δύο νομίσματα (Λιάκος, 2010, σελ. 89).

Έτσι οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης, η συνέχιση της εκβιομηχάνισης και της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας, οι σχετικά υψηλοί ρυθμοί βιομηχανικής παραγωγής μέχρι το 1973 επιβεβαιώνουν ότι η χώρα πριν από τη δικτατορία και κατά τη διάρκεια της συμμετείχε και επωφελήθηκε από τη «χρυσή εποχή» των δυτικών οικονομιών. Αυτή η ευνοϊκή εικόνα δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχαν σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα που εδράζονταν σε εμπορικά ελλείμματα, σε επιχειρήσεις που στηρίζονταν στην προστασία από τον ανταγωνισμό, σε στρεβλή χρήση των πόρων (π.χ. κατασκευές), σε διαρθρωτικές υστερήσεις στη γεωργία και μεταρρυθμιστική αναιμία σε άλλους τομείς (εκπαίδευση, δημόσια διοίκηση, κοινωνικές ασφάλισεις) κάτι που υποδηλώνει ότι η επιτελούμενη ανάπτυξη θα μπορούσε να αποκληθεί «εύκολη ανάπτυξη» (Καζάκος, 2016, σελ. 140 -142).

Η οικονομία εξελίσσεται με καταναλωτικούς προσανατολισμούς, επωφελούμενη από το παραγωγικό δυναμικό της προηγούμενης περιόδου χωρίς να προωθούνται νέες διαρθρωτικές μεταβολές. Έτσι ενώ η παραγωγή αυξανόταν με υψηλούς ρυθμούς και η βιομηχανία αξιοποιώντας τις νέες δυνατότητες πραγματοποιούσε ουσιαστικά την πρώτη της εξόρμηση στις ξένες αγορές, το οικονομικό υπόβαθρο εξαντλούσε βαθμιαία την προωθητική του επίδραση καθώς η οικονομική πολιτική με βραχυχρόνιους προσανατολισμούς και πρόχειρες λύσεις ενίσχυε την ανορθολογική χρησιμοποίηση των εθνικών πόρων και τις καταναλωτικές τάσεις (Τράπεζα της Ελλάδος, 1978, σελ. 622).

Την ίδια ώρα η καθιέρωση ενός ιδιότυπου όσο και διεφθαρμένου εξουσιαστικού μοντέλου οικονομικών σχέσεων από το οποίο απουσίαζαν η ισχυρή ανταγωνιστική βάση, η έννοια της παραγωγικότητας και του επιχειρηματικού κινδύνου, διαμόρφωσαν συνθήκες που μπλόκαραν στην κυριολεξία την οικονομία, η οποία ήδη είχε χάσει όλα τα θετικά στοιχεία της σύνδεσης με την ΕΟΚ, καθώς οι σχέσεις με την Ευρώπη είχαν παγώσει (Καρακούσης, 1999, σελ. 24).

Η χρονική περίοδος 1967 - 1974 διακρίνεται ιδιαίτερα για τον υπέρογκο εσωτερικό δανεισμό, ο οποίος και τετραπλασιάστηκε, ενώ αντίθετα ο εξωτερικός δανεισμός σημειώνει σχετικά μικρή αύξηση. Ο εξωτερικός δανεισμός γινόταν κυρίως μέσα από τα δάνεια των εργοληπτικών εταιρειών, τα οποία έπαιρναν από το εξωτερικό, υπό την εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου και στη συνέχεια τα παραχωρούσαν στο Ελληνικό Δημόσιο προς εκτέλεση δημοσίων έργων. Με τον τρόπο αυτό τυπικά το Ελληνικό Δημόσιο δεν είναι ο δανειολήπτης και έτσι δεν θεωρούνταν εξωτερικός δανεισμός (Κορρές & Κοκκίνου & Τσομπάνογλου, 2011, σελ. 6).

Το «τέρας» του πληθωρισμού που γεννήθηκε στα χρόνια της χούντας θα ταλανίσει την ελληνική οικονομία επί ένα τέταρτο του αιώνα, θα αφαιρέσει δυναμισμό, θα προσθέσει βάρη και θα καταδικάσει την ελληνική οικονομία σε μια μακρά περίοδο στασιμότητας. Η πτώση της χούντας θα έλθει μετά την εθνική τραγωδία της Κύπρου και την κρίση με την Τουρκία, που έφερε τη χώρα στα πρόθυρα του πολέμου. Η επιστράτευση το καλοκαίρι του 1974 θα ολοκληρώσει την οικονομική αποδιοργάνωση της χώρας. Ο πληθωρισμός έχει πλέον παγιωθεί, ενώ ταυτόχρονα η άνιση μεταχείριση της μισθωτής εργασίας καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας θα διαμορφώσει συνθήκες ανισότητας, οι οποίες θα δημιουργήσουν στο πεδίο της ιδιωτικής οικονομίας εντάσεις που θα συνεχιστούν επίμονα τα επόμενα χρόνια (Καρακούσης, 1999, σελ. 25).

Εν κατακλείδι, την περίοδο της δικτατορίας, με τον αποκλεισμό ολοκλήρων τμημάτων του πληθυσμού από τη δημόσια ζωή και την οικονομία, την παραβίαση του κράτους δικαίου, τη

πρόκληση θεσμικής αστάθειας και αβεβαιότητας, την αναχρονιστική εκπαιδευτική πολιτική και των ιδεολογημάτων υπονομεύτηκαν οι θεσμικές προϋποθέσεις της ανάπτυξης που είχαν δρομολογηθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 (Καζάκος, 2016, σελ. 164).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

5. Συμπεράσματα

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου Πολέμου βρίσκει την οικονομία της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου να κινείται γύρω από τρία καίρια θέματα: τη σταθεροποίηση, την ανασυγκρότηση και την ανάπτυξη. Η πρώτη αναφέρεται στην εξισορρόπηση των δημόσιων οικονομικών και τη σταθερότητα του νομίσματος, λειτουργίες που είχαν αποδιοργανωθεί πλήρως τη περίοδο της Κατοχής. Η ανασυγκρότηση αναφέρεται στην αποκατάσταση των υποδομών και της παραγωγής στα προπολεμικά τους επίπεδα. Η ανάπτυξη αναφέρεται στο βιομηχανικό ζήτημα που κυριάρχησε τη περίοδο αυτή σχετικά με τη δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας να ξεφύγει από το περιοριστικό αγροτικό της παρελθόν και να περάσει στο στάδιο της εκβιομηχάνισης (Σταθάκης, 2004, σελ. 20).

Η οικονομική ανάκαμψη της χώρας διευκολύνθηκε σημαντικά από την εισροή ξένων κεφαλαίων μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ. Όταν η βοήθεια στις αρχές της δεκαετίας του 1950 περιορίστηκε σημαντικά η ελληνική κυβέρνηση «απάντησε» με την υποτίμηση της δραχμής για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και παροχής κινήτρων για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων (Gkartzonikas & Nikas, 2014, p. 11 – 12).

Η υποτίμηση λοιπόν της δραχμής το 1953 «ως απάντηση» στα χρόνια δομικά προβλήματα και τις ανισοροπίες της ελληνικής οικονομίας την νομισματική αστάθεια και τον πληθωρισμό, το δημοσιονομικό εκτροχιασμό και τα ελλείμματα, το αρνητικό ισοζύγιο πληρωμών, τον περιορισμένο δευτερογενή τομέα παραγωγής εγκαινιάζει τη «χρυσή εποχή» της ελληνικής οικονομίας, η οποία εισέρχεται σε μία αδιάλειπτη φάση εικοσαετούς ανάπτυξης καθώς μέχρι το 1974 ο ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης ήταν 6,8% (Σκάλκος, 2013).

Η βαθιά διαρθρωτική αλλαγή της περιόδου ήταν η αύξηση του «ειδικού βάρους» του ευρύτερου βιομηχανικού τομέα. Το μερίδιο του το 1973 έφτασε να αντιπροσωπεύει το 35% του ΑΕΠ και απασχολούσε το 27% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Ο τετραπλασιασμός του κατά κεφαλήν εισοδήματος επιτεύχθηκε χάρη στους συστηματικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που σημειώθηκαν την εικοσαετία 1953 - 73. Στη διάρκειά της, ο μέσος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν 6,9% το χρόνο (μια από τις καλύτερες επιδόσεις στον κόσμο). Ποτέ,

πριν ή μετά, η χώρα δεν γνώρισε τόσο ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης και για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα (Ιορδάνογλου, 2003, σελ. 59).

Το άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας και η εκβιομηχάνιση είχαν περισσότερες συνέπειες: οι εξαγωγές και οι εισαγωγές, οι άμεσες ξένες επενδύσεις, η μετανάστευση και τα έσοδα από τον τουρισμό αυξήθηκαν θεαματικά. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις μετέφεραν νέες τεχνολογίες και οργανωτικές μεθόδους στην ελληνική οικονομία και συνέβαλαν έτσι στον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος και στην πραγματική σύγκλιση. Η αύξηση των εξαγωγών έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη και η αύξηση των εισαγωγών εξέθεσε τους εγχώριους παραγωγούς στον διεθνή ανταγωνισμό, ενθαρρύνοντας έτσι τις επιχειρήσεις να προχωρήσουν σε τεχνολογικό και οργανωτικό εκσυγχρονισμό (Ιωακείμογλου, 2008, σελ. 12). Μπορεί να ειπωθεί ότι η μεταπολεμική περίοδος της ελληνικής οικονομίας σηματοδοτείται από τη νέα αναπτυξιακή στρατηγική και τις επιταχυνόμενες οικονομικές επιδόσεις («απογείωση») που ήταν μεν μέρος ευρύτερων τάσεων στον κόσμο, αλλά ευνοήθηκαν και από τις συνθήκες που επικρατούσαν τότε στη διεθνή οικονομία (Καζάκος, 2011, σελ. 112 – 113).

Η δανειακή πολιτική της περιόδου αντανάκλα τους στόχους της οικονομικής πολιτικής που επιδιώκει τη δημοσιονομική ισορροπία, την αποφυγή ελλειμμάτων και τη δημιουργία δημοσίου χρέους, την νομισματική σταθερότητα, τον εκβιομηχανισμό και την ανάπτυξη. Άλλωστε πρωταρχικός στόχος των κυβερνήσεων της περιόδου αποτέλεσε η επίτευξη πλεονασμάτων στον κρατικό προϋπολογισμό και η προσφυγή σε δανεισμό πραγματοποιούνταν μόνο για τη χρηματοδότηση επενδύσεων (Καζάκος, 2016 σελ. 22).

Στο επίκεντρο της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής κυριαρχούσε η μη επανάληψη της κατάστασης παρελθόντων χρόνων, όπου η Ελλάδα τέσσερις φορές (1827, 1893, 1897, 1932), βρέθηκε σε αδυναμία εξυπηρέτησης των χρεών της με δυσμενείς επιπτώσεις για τον πληθυσμό και την διεθνή θέση της χώρας στο οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Ένα από τα βασικά λοιπόν μελήματα των οικονομικών αρχών ήταν η με κάθε τρόπο αποφυγή των πληθωριστικών συνεπειών του δημόσιου ελλείμματος με βάση τη δημοσιονομική πειθαρχία η οποία υπηρετούνταν από τις ακόλουθες αρχές:

α) Ο τακτικός προϋπολογισμός (δηλαδή, το «μη επενδυτικό κομμάτι» του προϋπολογισμού) θα ήταν πλεονασματικός.

β) Οι δημόσιες επενδύσεις έπρεπε να είναι όσο το δυνατό μεγαλύτερες και ο προϋπολογισμός τους θα ήταν, κατ' ανάγκη, ελλειμματικός. Το έλλειμμα θα καλύπτονταν εν μέρει από το πλεόνασμα του τακτικού προϋπολογισμού και εν μέρει από ομολογιακά δάνεια

και δανεισμό από τις εμπορικές τράπεζες και, έτσι, θα επιβάρυνε όσο το δυνατό λιγότερο τη νομισματική κυκλοφορία.

γ) Το συνολικό δημόσιο έλλειμμα (δηλ. το άθροισμα του τακτικού και επενδυτικού προϋπολογισμού) θα παρέμενε μικρό ως ποσοστό του ΑΕΠ.

δ) Οι «καταναλωτικού» χαρακτήρα δαπάνες του προϋπολογισμού θα παρέμεναν χαμηλές γιατί οι αδυναμίες του φορολογικού συστήματος δεν άφηναν περιθώρια για μεγάλη αύξησή τους. (Ιορδάνογλου, 2003, σελ. 73).

Το χαμηλό ύψος του εξωτερικού δανεισμού οφειλόταν στη δυσκολία του ελληνικού κράτους να αναπτύξει τον εξωτερικό δανεισμό αλλά και σε μια δημοσιονομική και νομισματική πολιτική που μετά την υποτίμηση του 1953 στόχευε στην αποκατάσταση της δημοσιονομικής και μακροοικονομικής σταθερότητας της οικονομίας με στόχο τον έλεγχο των πληθωριστικών τάσεων και την ανάπτυξη της οικονομίας (Καλαφάτης & Πρόντζας, 2011, σελ. 536).

Το 1973 το δημόσιο χρέος της χώρας ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν σχεδόν 17% και αυξήθηκε σταθερά από περίπου 27% του ΑΕΠ το 1979, σε 111,6% το 1993. Ξεπέρασε το 100% όταν η Ελλάδα προσχώρησε στο σύστημα του ευρώ το 2001. Αξίζει να σημειωθεί ότι και άλλες χώρες (Ιταλία, Βέλγιο) της ζώνης του ευρώ είχαν δημόσιο χρέος σε ανάλογα επίπεδα με το ελληνικό όταν υιοθέτησαν το ενιαίο νόμισμα παραβιάζοντας τον κανόνα του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης που προέβλεπε ότι για την είσοδο στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) το συνολικό ποσό του δημοσίου χρέους κάθε χώρας δεν πρέπει να υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ (Hennigan, 2015).

Η Ελλάδα μεταπολεμικά στηρίχθηκε στη στρατηγική της υποκατάστασης των εισαγωγών, η αναπτυξιακή δυναμική της οποίας είχε εξαντληθεί στις αρχές του '70. Ο παράγοντας αυτός σε συνδυασμό με τον υψηλό πληθωρισμό, τον κρατικισμό και τον λαϊκισμό έμελε να υπονομεύσει την αναπτυξιακή δυναμική της ελληνικής οικονομίας κατά τις πρώτες δεκαετίες της Μεταπολίτευσης (Παπασωτηρίου, χ.χ.).

Έτσι την περίοδο μετά το 1974, οπότε δόθηκε έμφαση στην κατανάλωση και στην αύξηση της δραστηριότητας του δημόσιου τομέα, οι ρυθμοί μεγέθυνσης μειώθηκαν σημαντικά και η απόσταση από τις αναπτυγμένες οικονομίες αυξήθηκε σημαντικά. Οι εξελίξεις αυτές καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό το φάσμα της οικονομικής, αλλά και πολιτικής και κοινωνικής ζωής στην Ελλάδα (Καλαϊτζιδάκης & Καλυβίτης, 2008, σελ. 32).

Επιπλέον η ελληνική οικονομία αποσταθεροποιήθηκε από την πετρελαϊκή κρίση του 1973-4, με την οποία η χώρα εισήλθε σε εικοσαετή περίοδο υψηλού πληθωρισμού. Πρέπει να τονισθεί εδώ, ότι η πετρελαϊκή κρίση έπληξε εντονότερα χώρες χωρίς ισχυρούς εξαγωγικούς κλάδους, καθώς δυσκολεύθηκαν να καλύψουν τον πολλαπλασιασμό του κόστους των εισαγωγών πετρελαίου (Παπασωτηρίου, χ.χ.).

Συνάγεται ότι από καμία μεταπολεμική κυβέρνηση δεν υπήρξε καμία ουσιαστική προσπάθεια για τη δημιουργία αποτελεσματικής & βιώσιμης βιομηχανικής υποδομής, για τον σε βάθος εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης, για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης και της έρευνας. Πέρα από την εξασφάλιση νομισματικής ισορροπίας δεν εφαρμόστηκε κανένας μακροπρόθεσμος αναπτυξιακός προγραμματισμός και δεν ελήφθη κανένα ουσιαστικό μέτρο για τη διαρθρωτική προσαρμογή της οικονομίας και την εξασφάλιση της έναντι μελλοντικών κινδύνων (Φραγκιάδης, χ.χ., σελ. 9).

Σχεδόν σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα εφαρμόστηκε η πολιτική της μεγιστοποίησης του πλεονάσματος του λογαριασμού κεφαλαίων του εξωτερικού ισοζυγίου πληρωμών της χώρας σε κάθε χρονική περίοδο. Η πολιτική αυτή διευκόλυνε την ταχεία αύξηση των εισοδημάτων και των παροχών στην εγχώρια οικονομία και έδινε τη δυνατότητα για τη διατήρηση της αρτηριοσκληρωτικής λειτουργίας του κράτους και των αγορών εργασίας και προϊόντων. Με τον τρόπο αυτό ουσιαστικά συνέβαλε στη διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας κλάδων της οικονομίας που είναι εκτεθειμένοι στον παγκόσμιο ανταγωνισμό σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Επομένως η μειωμένη ανταγωνιστικότητα για τους βασικούς κλάδους της οικονομίας που παράγουν διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ακολουθούμενη οικονομική πολιτική η οποία συνδυαζόμενη με τη βαθμιαία αύξηση του δανεισμού και τη δημιουργία δημοσιονομικών ελλειμμάτων τις επόμενες δεκαετίες οδήγησαν στην εκτόξευση του δημοσίου χρέους με συνέπεια την απώλεια της δυνατότητας χρηματοδότησης των εγχώριων εισοδημάτων και παροχών και των μη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων με ξένο δανεισμό (Μαρούλης, 2014, σελ. 93).

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι στην μεταπολεμική Ελλάδα, στον τομέα της οικονομίας, όπως και στη ρωμαϊκή θεότητα του Ιανού, ενυπάρχουν δύο όψεις. Η πρώτη (1954 – 1973) όπου η ετήσια αύξηση της παραγωγής ανερχόταν στο 7% και ο ετήσιος πληθωρισμός μόλις στο 4%. Στις επόμενες δύο δεκαετίες μετά το 1974 η κατάσταση αλλάζει δραματικά καθώς η ανάπτυξη επιβραδύνθηκε (τέλη της δεκαετίας του 1970) και κατέρρευσε μετά το 1980 ενώ ο πληθωρισμός εκτοξεύθηκε σε διψήφια ποσοστά. Επίσης εμφανίζονται σημαντικές κρίσεις

στο ισοζύγιο πληρωμών (1973/4, 1980/1, 1984/5 και 1989/90) με δυσμενείς επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία (Alogoskoufis & Giavazzi & Laroque, 1995, p.150).

Μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση το 1979 και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 η ελληνική οικονομία οδηγείται σε μια παρατεταμένη περίοδο στασιμότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας, δημοσιονομικά ελλείμματα, χρέη, υψηλά ποσοστά πληθωρισμού και επιδείνωση των παραγωγικών δομών («αποβιομηχάνιση») (Kazakos, 2011, p.2).

Από τη δεκαετία του '90 μέχρι τα μέσα της επόμενης δεκαετίας η οικονομία επέστρεψε στη χρηματοπιστωτική σταθερότητα και έγιναν μια σειρά από διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις εξαιτίας κυρίως των απαιτήσεων στην ΟΝΕ. Επιτεύχθηκε μείωση του πληθωρισμού κατά 17 ποσοστιαίες μονάδες και του δημοσιονομικού ελλείμματος κατά 14 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Το πρόγραμμα προσαρμογής για τη συμμετοχή της χώρας στην ΟΝΕ είχε θετική επίδραση αφού αποκλιμάκωσε τον πληθωρισμό και συνεισέφερε στην αύξηση του ΑΕΠ. Τα χρόνια αυτά απελευθερώθηκαν αρκετοί τομείς της οικονομίας, πραγματοποιήθηκαν ιδιωτικοποιήσεις και μεγάλα έργα υποδομής. Οι αναπτυξιακές αυτές επιδόσεις επωφελήθηκαν από ένα ευνοϊκό εξωτερικό περιβάλλον (ιδιαίτερα στα Βαλκάνια) και μια σειρά παραγόντων όπως: η μετανάστευση, η ονομαστική σύγκλιση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και η υιοθέτηση του ευρώ, η ταχεία πιστωτική επέκταση λόγω της φιλελευθεροποίησης του χρηματοπιστωτικού τομέα, η εξασφάλιση χαμηλών επιτοκίων στη ζώνη του ευρώ και οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας το 2004 (IMF, 2005, p. 7-9).

Επισημαίνεται ότι το πρόβλημα των δημοσίων ελλειμμάτων και κατ' επέκταση του δημόσιου χρέους της χώρας έχει έντονο πολιτικό χαρακτήρα καθώς τα δημόσια ελλείμματα στην Ελλάδα δεν είναι τόσο το αποτέλεσμα τυχαίων διαταραχών, διαρθρωτικής αστάθειας ή κυβερνητικής αστάθειας ή κυβερνητικών σφαλμάτων κατά την άσκηση της οικονομικής πολιτικής αλλά μάλλον το αποτέλεσμα των κυβερνητικών προσπαθειών να συνδυάσουν τη μεγιστοποίηση του αριθμού των ψήφων τους στις επερχόμενες εκλογές, με την υλοποίηση των ιδεολογικών ή κομματικών τους προγραμμάτων αντιμετωπίζοντας ένα εκλογικό σώμα το οποίο εκτιμούν ότι χαρακτηρίζεται από «μυωτική προοπτική» η οποία του επιτρέπει να αναπτύσσουν ομορπονιστική συμπεριφορά (Παπαηλίας, 2014, σελ. 10).

Η είσοδος της Ελλάδας στην ΟΝΕ το 2000 και η υιοθέτηση του ευρώ έδωσε μεν τη δυνατότητα εισροής στη χώρα άφθονου ιδιωτικού και δημόσιου δανεισμού πέρα από κάθε όριο αλλά ουσιαστικά υπονόμεισε τη χώρα και την οικονομία της οδηγώντας στην πλήρη απώλεια της ούτω ή άλλως εξασθενημένης ανταγωνιστικότητας της και βυθίζοντας τη σε

κρίση η οποία ξεκίνησε ως σοβαρή κρίση ρευστότητας, εξελίχθηκε σε κρίση δημόσιου χρέους και, ακολούθως, σε γενικευμένη οικονομική, κοινωνική και πολιτική κρίση (Γαλανός & Κότιος & Ρουκανάς, 2012, σελ. 7).

Έτσι η σημερινή θέση της ελληνικής οικονομίας στην παγκόσμια οικονομία είναι αποτέλεσμα μιας σειράς επιλογών οικονομικής πολιτικής που πραγματοποίησε η χώρα μας αλλά και διαφόρων οικονομικών γεγονότων που στρέβλωσαν την πορεία μεγέθυνσης της παγκόσμιας οικονομίας με αποκορύφωμα την εκδήλωση της διεθνούς οικονομικής κρίσης το 2007 που συμπαρέσυρε την ευάλωτη οικονομία της χώρας που ήδη εμφάνιζε σοβαρές διαρθρωτικές αδυναμίες στην (ουσιαστική) χρεοκοπία της το 2010 (Ρουκανάς & Σκλιάς, 2014, σελ. 20).

Φτάνοντας, λοιπόν, στο τέλος της παρούσας διπλωματικής εργασίας, διατρέχοντας στις διεθνείς κ' εγχώριες οικονομικές και ιστορικές εξελίξεις την περίοδο 1945-1974, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η δανειακή πολιτική του ελληνικού κράτους ήταν απολύτως σύμφωνη με το πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής το οποίο εξυπηρετούσε κατά κανόνα επενδυτικούς σκοπούς για την ενθάρρυνση της νομισματικής σταθερότητας και της επιτελούμενης ανάπτυξης.

Η επιδίωξη πλεονασματικών προϋπολογισμών, η διακράτηση του συνολικού δημοσίου ελλείμματος σε σχετικά μικρό ποσοστό του ΑΕΠ, η συγκράτηση των καταναλωτικών δαπανών σε χαμηλό επίπεδο, η έμφαση στην εκβιομηχάνιση, σε παραγωγικές δραστηριότητες, έστω και με την ανάπτυξη ενός ιδιότυπου κρατικού παρεμβατισμού, η δημοσιονομική πειθαρχία, αποτέλεσαν βασικά συστατικά στοιχεία της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής.

Διαπιστώσαμε ότι πέρα από τη νομισματική σταθεροποίηση δεν πραγματοποιήθηκε κάποια συντονισμένη προσπάθεια για τη δημιουργία συνολικής βιομηχανικής υποδομής ούτε υπήρξε κάποια μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή πολιτική στη βάση της υιοθέτησης ενός παραγωγικού μοντέλου που θα εξασφάλισε τη μελλοντική πορεία της χώρας. Συνάμα δεν υιοθετήθηκε ένα μεταρρυθμιστικό πλαίσιο που θα θεράπευε τις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας (χαμηλή ανταγωνιστικότητα, υψηλός πληθωρισμός, ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών, κρατικός παρεμβατισμός & προστατευτισμός, αναποτελεσματική χρήση των διαθέσιμων πόρων, μη υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών).

Τέλος με δεδομένο την κρίση χρέους στην οποία έχει εισέλθει η ελληνική οικονομία είναι αδήριτη ανάγκη η εφαρμογή ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου που θα αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας και θα συμβάλλει στη προσέλκυση ξένων

επενδύσεων. Στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητες κοινωνικές, πολιτικές, θεσμικές μεταρρυθμίσεις μαζί με συνετές & ρεαλιστικές μακροοικονομικές πολιτικές οι οποίες θα περιλαμβάνουν την ύπαρξη ενός υγιούς τραπεζικού συστήματος, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την ενίσχυση της πραγματικής οικονομίας, τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, τη προώθηση της καινοτομίας και της έρευνας, την ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τον δραστικό περιορισμό της φοροδιαφυγής/εισφοροδιαφυγής, και την εξομάλυνση της αγοράς εργασίας & προϊόντος προκειμένου να υπάρξει επιστροφή της χώρας στην κανονικότητα, στην ανασυγκρότηση και στην ανάπτυξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αντωνοπούλου, Σοφία, (1988), *Εκβιομηχάνιση αγροτική έξοδος και το ζήτημα της στέγης στις χώρες της περιφέρειας κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Η ελληνική εμπειρία*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τευχ. 69, σελ. 156 – 176, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Διαθέσιμο & στη δ/ση:
<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7443/7167.pdf>

[Πρόσβαση: 04.12.2016].

Αργεΐτης, Γιώργος (2003), *Απορρύθμιση και νομισματική σταθερότητα: ο εγκλωβισμός της οικονομικής πολιτικής της Ελλάδας στο μύθο της αγοράς*, στο: Κοινωνική αλλαγή στη σύγχρονη Ελλάδα, 1980-2001: 9ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καραγιωργα], τομ. Α' Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Απατάγγελος, Ανδρέας (2011), *Οικονομική Σκέψη και Οικονομική Πολιτική στην περίοδο της Ανασυγκρότησης, 1945-1953*, [Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία] Πανεπιστήμιο Πατρών.

Διαθέσιμο & στη δ/ση:
<http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/5037/1/ApatangelosAndreas10014.pdf>

[Πρόσβαση: 19.08.2016].

Βετσόπουλος, Β. Απόστολος (2007), *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ: Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.

Γαλανός Γεώργιος & Κότιος Άγγελος & Ρουκανάς Σπυρίδων (2012), *Η Ελληνική Κρίση και η Κρίση του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης*, [Σειρά Ερευνητικών Εργασιών], 18 (1): σελ.1-26, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Διαθέσιμο & στη δ/ση:
<https://www.des.unipi.gr/wpcontent/uploads/2016/02/%CE%9A%CE%A1%.pdf> [Πρόσβαση:

24.12.2016].

Γιαννακούρου, Γεωργία & Καυκαλάς, Γρηγόρης (2014) *Επανεξετάζοντας τη χωροταξία σε περίοδο κρίσης: αναγκαιότητα, περιεχόμενο και προϋποθέσεις της μεταρρύθμισης*, στο: Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις Πολιτικής, Αθήνα, Ένωση Ελλήνων Τραπεζών.

Γρηγοριάδης, Ν. Σόλων (2011), *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941 – 1974*, τομ. 12., [Ένθετο στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία], Αθήνα.

Δρακάτος, Κωνσταντίνος (1997), *Ο μεγάλος κύκλος της ελληνικής οικονομίας (1945 – 1995)*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Ζαχαρίου, Στέλιος (2002), *Σημεία και Χαρακτηριστικά της Αμερικανικής Βοήθειας στην Ελλάδα, από την Λήξη του Πολέμου μέχρι την Εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ (1945-1948)*. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/op0201.PDF> [Πρόσβαση: 19.08.2016].

Ηλιαδάκης, Μ. Τάσος (2011), *Ο εξωτερικός δανεισμός στη γένεση και εξέλιξη του νέου ελληνικού κράτους 1824-2009*, Αθήνα, Μπατσιούλας.

Θάνος, Γεώργιος (1998), *Ιστορική κριτική αναφορά στην οργανωτική εξέλιξη του ελληνικού νομισματοπιστωτικού συστήματος, 1928 – 1982*, στο Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Ιορδάνογλου, Ιορδάνης (2003), *Η οικονομία 1949 – 1974: Ανάπτυξη και νομισματική σταθερότητα*, στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού Νικητές και Ηττημένοι, 1949 - 1974: Νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: Ανασυγκρότηση και ανάπτυξη, τομ. 9., Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Ιορδάνογλου, Ι. Χρυσάφης (2008) *Η Ελληνική οικονομία στη «Μακρά Διάρκεια» 1954 – 2005*, Αθήνα, Πόλις.

Ιωακείμογλου, Ηλίας (2008), *Η ελληνική οικονομία 1960 – 2007: Ανάπτυξη, παραγωγική δομή και αγορά εργασίας*, Διαθέσιμο στη δ/ση: http://www.ine.otoe.gr/Upl/pdf/Greece_IneOtoe.pdf [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Heywood, Andrew (2013), *Διεθνείς σχέσεις και πολιτική στην παγκόσμια εποχή*, Φραγκονικολόπουλος Χρήστος (επιμ – μετ), Προέδρου Φίλιππος. (επιμ – μετ), Αθήνα, Κριτική.

Καζάκος, Πάνος (2001), *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά: Οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1944-2000*, Αθήνα, Πατάκης.

Καζάκος, Πάνος (2011), *Η οικονομική πολιτική και φιλοσοφία στη μεταπολεμική Ελλάδα 1950 – 2000*, στο Όψεις των πολιτικών προσανατολισμών του Νέου Ελληνισμού, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία. Διαθέσιμο & στη δ/ση: http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Books/soma_low.pdf

Καζάκος, Πάνος & Λιαργκόβας Παναγιώτης & Ρεπούσης Σπύρος (2016), *Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Καζάκος, Πάνος (2016), *Πολιτικοί θεσμοί και οικονομική ανάπτυξη: η εμπειρία της δικτατορίας* στο: Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας, Σούρλας, Παύλος, επιμ. [πρακτικά συνεδρίου 20 – 22 Νοεμβρίου 2014], Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

Καλαϊτζιδάκης, Παντελής & Καλυβίτης, Σαράντης (2008), *Οικονομική Μεγέθυνση : Θεωρία και Πολιτική*, Αθήνα, Κριτική.

Καράγιωργας, Σάκης (1994), *Οι οικονομικές συνέπειες της δικτατορίας*, [Μελέτες, Άρθρα, Ομιλίες 1970-1985] Τόμ. 3, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

Καρακούσης, Θανάσης (1999), *Οικονομία: Ταραγμένη δεκαετία*, στο: Η Ελλάδα τον 21^ο αιώνα, 1945 – 1950, Η Καθημερινή - Επτά Ημέρες, Αθήνα.

Καλαφάτης, Θανάσης & Προντζάς, Ευάγγελος (2011), *Οικονομική Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, Β' Τόμος, Αθήνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Καλαφάτης, Θανάσης (1999), *Οι προσπάθειες ανασυγκρότησης στο Η Ελλάδα τον 21^ο αιώνα, 1945 – 1950*, Η Καθημερινή - Επτά Ημέρες, Αθήνα.

Καρασαββόγλου, Αναστάσιος & Κατρακυλίδης Κωνσταντίνος & Τερζίδης Κωνσταντίνος (1993), *Διαστάσεις της δημοσιονομικής πολιτικής στην Ελλάδα 1951 – 1967*, Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967) : 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], Πάντειον Πανεπιστήμιο.

Κατσορίδας, Α. Δημήτρης (2000), *Τα μακρά κύματα στην καπιταλιστικά ανάπτυξη και οι χρόνοι της πολιτικής προετοιμασίας*, στο *Θέσεις*, τεύχος 73, περίοδος: Οκτώβριος – Δεκέμβριος 2000. Διαθέσιμο στη δ/ση:

http://www.theseis.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=720 [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Κορρές, Γεώργιος & Κοκκίνου Αικατερίνη & Τσομπάνογλου Γεώργιος, (2011), *Ελληνική Οικονομία: Δομή - Διάρθρωση, Δημόσιο Χρέος και Προοπτικές Ανάπτυξης*, Αθήνα, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης. Διαθέσιμο στη δ/ση: http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_29.pdf [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Κουλουμπής, Θεόδωρος (2014), *Εθνική κυριαρχία στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Αθήνα, Η Καθημερινή. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://www.kathimerini.gr/553903/opinion/epikairothta/politikh/e8nikh-kyriarxia-sto-plaisio-ths-eyrwpaikhs-oloklhrwshs> [Πρόσβαση: 18.12.2016].

Κωστής, Κώστας (2013), *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας. Η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους, 18^ος – 21^ος αιώνας*, Αθήνα, Πόλις.

Κωστής, Κώστας (1999), *Ο μύθος του ξένου ή η Pechiney στην Ελλάδα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Λιαργκόβας, Παναγιώτης & Πατρώνης, Βασίλης (2004), *Οικονομική πολιτική στην Ελλάδα 1974 – 2000: Εθνικοποιήσεις, κρατική παρέμβαση ή οικονομία της αγοράς*; στο: Σακελλαρόπουλος, Θεόδωρος, επιμ. *Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*, τομ. Α', Αθήνα, Διόνικος.

Λιάκος, Αντώνης (2010), *Η δικτατορία 1967-74: τι θέλουμε να μάθουμε;* στο: Δικτατορία 1967-1974, Η έντυπη αντίσταση, [Κατάλογος Έκθεσης Ντοκουμέντων], Θεσσαλονίκη, ΕΣΗΕΜΘ.

Μακρυδημήτρης, Αντώνης (1993), *Κυβέρνηση και διοίκηση: Ο διοικητικός μηχανισμός του κράτους κατά την περίοδο της "ανασυγκρότησης"*, τομ.1., σελ: 471 – 479, Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967): 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], Πάντειον Πανεπιστήμιο.

Μαρούλης, Κ. Δημήτριος (2014), *Διεθνής ανταγωνιστικότητα - ισοζύγιο πληρωμών: Κρίση και ανάπτυξη*, στο Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής, Αθήνα, Ένωση Ελλήνων Τραπεζών.

Μαχαίρα, Άννα (2003), *Μετανάστευση και οικονομικά ανάπτυξη στην μεταπολεμική Ελλάδα. Η προσέγγιση της κεντροαριστεράς* στο Μνήμων, τομ. 25., Αθήνα, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού.

Μελάς Κώστας (2011), *Γενική Επισκόπηση Δανεισμού και Δημοσίου Χρέους της Ελλάδος (1824-2010)*, Διαθέσιμο στη δ/ση:

<https://es.scribd.com/document/56830527/%CE%9A%CF%8E%CF%83> [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Μελάς Κώστας (2011), *Η Ιστορία του Ελληνικού Τραπεζικού Συστήματος: Ο υπηρέτης, Διαθέσιμο στη δ/ση:*

<https://www.scribd.com/document/106935162/%CE%9A%CF%8E%CF> [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Μελετόπουλος, Η. Μελέτης (1996), *Η δικτατορία των συνταγματαρχών: Κοινωνία – Ιδεολογία – Οικονομία*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Μηλιός Γιάννης χ.χ, *Η ελληνική οικονομία κατά τον 20^ο αιώνα*, Διαθέσιμο στη δ/ση: http://users.ntua.gr/jmilios/Oikonomia_Eikostos1ab.pdf [Πρόσβαση: 19.08.2016].

Μουζέλης Νίκος & Παγουλάτος Γιώργος (2003), *Κοινωνία πολιτών και ιδιότητα του πολίτη στη μεταπολεμική Ελλάδα*, στο: Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τευχ. 22, Αθήνα, ΕΕΠΕ. Διαθέσιμο στη δ/ση: <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/181CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%9A324/Mouzelis%20&%20Pagoulatos.pdf> [Πρόσβαση: 24.12.2016].

Μπέλλου, Ελένη (2007), *Εξήντα χρόνια από το Σχέδιο Marschall. Οι αστικές επετειακές αναφορές στην Ελλάδα*, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τεύχ. 5., Αθήνα. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://www.komep.gr/2007-teyxos-5/60-xronia-apo-to-sxedio-marschall> [Πρόσβαση: 19.08.2016].

National Geographic (2010), *Οι μεγάλες ανασυγκροτήσεις 1900 – 1930 – 1950: Η ανάκαμψη της Ελλάδας μετά τις οικονομικές θύελλες του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Ειδικές εκδόσεις.

Νικολακόπουλος, Ηλίας (2004), *Οικονομία και πολιτική τη περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας, 1967 – 1974*, στο: Σακελλαρόπουλος, Θεόδωρος, επιμ. Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα, τομ. Α', Αθήνα, Διόνικος.

Νικολάου, Νίκος (2008), *Αφηγήσεις: Ο Μαρκεζίνης και η πλέον επιτυχής επιτυχή υποτίμηση της δραχμής*, Αθήνα, Η Καθημερινή. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://www.kathimerini.gr/319058/article/epikairothta/politikh/afhghseis-o-markezinhs-kai-h-pleon-epityxhs-ypotimhsh-ths-draxmhs> [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Παπαηλίας, Θεόδωρος (2014), *Οικονομία και Κοινωνία: Οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία μεταπολεμικά*, Αθήνα, Κριτική.

Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος (χ.χ.), *Ελλάδα και Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, Ε.Κ.Ο.ΜΕ.

Πατρώνης, Βασίλειος (2015), *Από την Οικονομική Ιστορία στην Οικονομική Πολιτική: Κατευθύνσεις Πολιτικής στη Μεταπολεμική Περίοδο, 1949 – 2001*, στο *Ελληνική οικονομική ιστορία*, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://hdl.handle.net/11419/1707> [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Σκάλκος, Δημήτρης (2013), *Η υποτίμηση της δραχμής του '53 και η οικονομική ανάπτυξη*, Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://www.capital.gr/story/1835769> [Πρόσβαση: 04.12.2016].

Σταθάκης, Γιώργος (2004), *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα, Βιβλιόραμα.

Σταθάκης, Γιώργος (2012), *Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του 50 και του 60: Η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα*, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, 1949 - 1967, Η εκρηκτική εικοσαετία, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Στασινόπουλος, Γιώργος (2006), *Πριν την " Απογείωση": Η Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα την περίοδο της Ανασυγκρότησης, 1945-1953*, [Παρουσίαση Ανακοίνωσης στο Σεμινάριο Οικονομικής Ιστορίας του Οικονομικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών]. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://docplayer.gr/2309724-Prin-tin-apogeiosi-i-oikonouiki-politiki-stin-ellada-tin-periodo-tis-anasygkrotisis-1945-1953.html>

Σωτηρόπουλος, Π. Δημήτρης (2015), *Κράτος πρόνοιας και κοινωνία στη Μεταπολεμική και Μεταπολιτευτική Ελλάδα: Μια ιστορική περιοδολόγηση των σχέσεών τους*, υπό έκδοση στα Πρακτικά του 5^{ου} Συνεδρίου Διοικητικών Επιστημόνων Αναδιοργάνωση της Διοίκησης και του Κράτους στη μετά το μνημόνιο εποχή, Αθήνα, Σάκκουλας. Διαθέσιμο στη δ/ση: <https://esclass.uop.gr/modules/document/file.php/ESMET106/%CE%B9.pdf> [Πρόσβαση: 19.08.2016].

Σωτηρόπουλος, Δημήτρης (2003), *Όψεις Βαβυλωνίας: Ερμηνείες της μεταπολεμικής ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα*, στο *Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα: Προκλήσεις και προοπτικές*, Βενιέρης Δημήτρης επιμ. & Παπαθεοδώρου Χρήστος, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα. Διαθέσιμο & στη δ/ση: https://dimitrissotiropoulos.files.wordpress.com/2011/01/cebfcf88ceb9cf82eb2ceb1ceb2cf85cebbcf89cebdceafceb1cf82_ceb5cf81cebcecb7cebdceb5ceafceb5cf82-cf84ceb7cf82-cebcceb5cf84ceb1cf80cebf.pdf [Πρόσβαση: 19.08.2016].

Σωτηρόπουλος, Π. Δημήτρης (2016), *Ο γεωπολιτικός μιλιταρισμός και η μεταπολεμική πολιτική ιστορία της Ελλάδας*, στο: Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας, Σούρλας, Παύλος, επιμ. [πρακτικά συνεδρίου 20 – 22 Νοεμβρίου 2014], Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

Τράπεζα της Ελλάδος, (1978), *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπέζης της Ελλάδος 1928-1978*, Αθήνα.

Τσουφλίδης, Λευτέρης (2003), *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Τσουφλίδης, Λευτέρης (2014), *Κρίση, Σύγχρονος Καπιταλισμός και ταξικές ανακατατάξεις*, Συνέδριο: Η Ευρωπαϊκή Ένωση απέναντι στην Ελλάδα: Επιστημονικές και Πολιτικές Προβληματικές 17 – 19 Ιανουαρίου, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο στη δ/νση: https://mpira.uni-muenchen.de/62692/1/MPRA_paper_62692.pdf [Πρόσβαση: 24.12.2016].

Φίλανδρος, Κ. Ιωάννης (2013) *Η οικονομική και κοινωνική πολιτική του Κωνσταντίνου Καραμανλή, 1946 – 1963*, στο *Ελλήνων Ιστορικά*, Κωνσταντίνος Καραμανλής: Ο αναμορφωτής της μεταπολεμικής Ελλάδας, επιμ. Αρτέμης Ψαρομήλιγκος & Βασιλική Λάζου, Αθήνα.

Φραγκιάδης, Αλέξης. (2007), *Ελληνική οικονομία 19^{ος} - 20^{ος} αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης*, Λιάκος Αντώνης επιμ. & Γαζή Έφη επιμ., Αθήνα, Νεφέλη.

Φραγκιάδης, Αλέξης (χ.χ.) *Ο ψυχρός πόλεμος και το ελληνικό οικονομικό θαύμα (1953 – 1973)*, [Σχέδιο], Αθήνα, Ηλεκτρονικό Δελτίο Οικονομικής Ιστορίας.

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, (2015) *Ο Ψυχρός Πόλεμος ως κρίση εκσυγχρονισμού: υπέρβαση κρίσεων και ελληνική εμπειρία, 1932-1959* στο *Η Ελλάδα, η Δύση και η Μεσόγειος 1945- 62: Νέες ερευνητικές προσεγγίσεις*, Μπότσιου Κων/να επιμ. & Σακκάς Γιάννης επιμ. [Ερευνητικό Πρόγραμμα Θαλής - Η Ελλάδα από τον Β΄ Παγκόσμιο στον Ψυχρό Πόλεμο: Διεθνείς Σχέσεις και εσωτερικές εξελίξεις, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας].

Χατζηιωσήφ, Χρήστος (1993), *Η περίοδος της ανασυγκρότησης 1945- 1953 ως στιγμή της Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας*, τομ.1, σελ: 23-33 Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967): 4ο Επιστημονικό Συνέδριο [του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα], Πάντειον Πανεπιστήμιο.

Χεκίμογλου, Α. Ευάγγελος (2001), *Τα οικονομικά της μεγάλης αυταπάτης*, στο: 21^η Απριλίου 1967: Έργα, ημέρες, συνέπειες, Ιστορικά, τεύχ. Νο 79., Αθήνα, Ελευθεροτυπία.

Χεκίμογλου, Α. Ευάγγελος (2002), *Η Πολιτική Οικονομία των Δικτατόρων*, στο: Οι δικτατορίες του 20^{ου} αιώνα: Ελλάδα 1925-1936 – 1967, Ιστορικά, τεύχ. Νο 130., Αθήνα, Ελευθεροτυπία.

Χλέτσος, Μιχάλης, χ.χ. *Η Κεϋνσιανή προσέγγιση της αγοράς εργασίας και της ανεργίας*, [Κύκλος διαλέξεων Οικονομία και Κοινωνία], Ιωάννινα, Εργαστήριο εφαρμοσμένης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Ψαλιδόπουλος, Μιχάλης χ.χ., *Οικονομική σκέψη και πολιτικές στο μεσοπόλεμο και στη μεταπολεμική περίοδο*. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ECON185/%CE%A8%C.pdf> [Πρόσβαση: 19.08.2016].

Ψαλιδόπουλος, Μιχάλης (2005), *Το επιστημονικό έργο του Καθηγητή Ζολώτα, 1926 – 1955*, Εκδήλωση μνήμης και τιμής, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος. Διαθέσιμο στη δ/ση: <http://www.bankofgreece.gr/BoGDocuments/ZOLWTAS.pdf> [Πρόσβαση: 19.08.2016].

Ψαλιδόπουλος, Μιχάλης (2008), *Ο Ξενοφών Ζολώτας και η ελληνική οικονομία: Μια ιστορική ανασυγκρότηση*, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις.

Ψαλιδόπουλος, Μιχάλης (2014), *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος 1928 - 2008: Από τράπεζα του κράτους εγγυήτρια της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας*, Αθήνα, Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης Τράπεζας της Ελλάδος.

Ψαλιδόπουλος, Μιχάλης (2016), *Διλήμματα και προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής: από τη δικτατορία στη μεταπολίτευση* στο: Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η

αποκατάσταση της δημοκρατίας, Σούρλας, Παύλος, επιμ. [πρακτικά συνεδρίου 20 – 22 Νοεμβρίου 2014], Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

Ψαλιδόπουλος, Μιχάλης (2005), *Η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος στην Περίοδο 1953 – 1974 και η Αποτίμηση των Μέτρων*, στο: Μελέτες οικονομικής πολιτικής, Θεσμοί πολιτική και οικονομία στην Ελλάδα, 1950 – 2000, Εργαστήριο οικονομικής πολιτικής, Αθήνα, Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

2. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Alogoskoufis George & Giavazzi Francesco & Laroque Guy (1995), *The Two Faces of Janus: Institutions, Policy Regimes and Macroeconomic Performance in Greece*, Economic Policy, Vol. 10, No. 20. (Apr., 1995), pp. 147-192, London, Centre for Economic Policy Research, Center for Economic Studies, and Maison des Sciences de l'Homme. Available on: <https://gapublications.files.wordpress.com/2012/01/ep-1995.pdf> Date of access: 24/12/2016.

Fouskas K. Vasilis & Dimoulas Constantine (2013), *Greece, Financialization and the EU : The Political Economy of Debt and Destruction*, London, Palgrave Macmillan.

George C. Marshall Foundation (2015), *Greece and the Marshall Plan*, Available on: <http://marshallfoundation.org/blog/greece-and-the-marshall-plan/> Date of access: 24/12/2016.

Gkartzonikas , A. & Nikas C. (2014), *Market Seeking Through Foreign Direct Investment in Greece, Spain and Portugal Prior to Their Accession to the European Community*, Archives of economic history, vol. XXVI No 2 pp. [July – December 2014], Athens.

Hatzivassiliou, Evanthis (2014), *Cold War Allegiances and Societal Pressures: Post - war Reconstruction and Greece's Position in the International Economic System*, in: Greece from the Cold War to the Financial Crisis and beyond: European dynamics and national developments, [Seminar 2 June 2014], Athens, The Danish Institute for International Studies (DIIS).

Hennigan, Michael (2015), *Greece was star economic performer in 1950-1973; Budget deficits every year since 1974*, Available on: <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=10699> Date of access: 24/12/2016.

International Monetary Fund (IMF), (2005), *Greece – selected issues*, Garales Anastasios & Roehler L. Christiane, Available on: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr0605.pdf> Date of access: 24/12/2016.

Karagiannis Nikolaos & Kondeas G. Alexander (2012), *The Greek financial crisis and a developmental path to recovery: Lessons and options*, Real – world economics review, issue no. 60, Available on: <http://www.paecon.net/PAEReview/issue60/KaragiannisKondeas60.pdf> Date of access: 24/12/2016.

Kazakos, Panos (2011), *Stabilization and reform in a statist regime, 1974 – 2011*, in: *Greece: Economics, Political and Social Issues*, Liargovas, Panagiotis (editor), USA, Nova Science Publishers. Available on: <http://users.uoa.gr/~ahatzis/Kazakos1.pdf> Date of access: 24/12/2016.

Michaelides, Panagiotis et all (2007), *Business cycles in Greece (1960 – 2008): An econometric investigation*, Available on: https://www.researchgate.net/publication/264976214_Business_Cycles_in_Greece_1960-2008_An_Econometric_Investigation Date of access: 24/12/2016.

Pagoulatos, George (2003), *Greece's New Political Economy: State, Finance, and Growth from Postwar to EMU*, New York, Palgrave – Macmillan.

Pedaliu, G.H. Effie (2016), *Greece and the crisis: A historical perspective*, Barcelona, CIDOB. Available on: http://www.cidob.org/en/articulos/monografias/grecia/greece_and_the_crisis_a_historical_perspective Date of access: 24/12/2016.